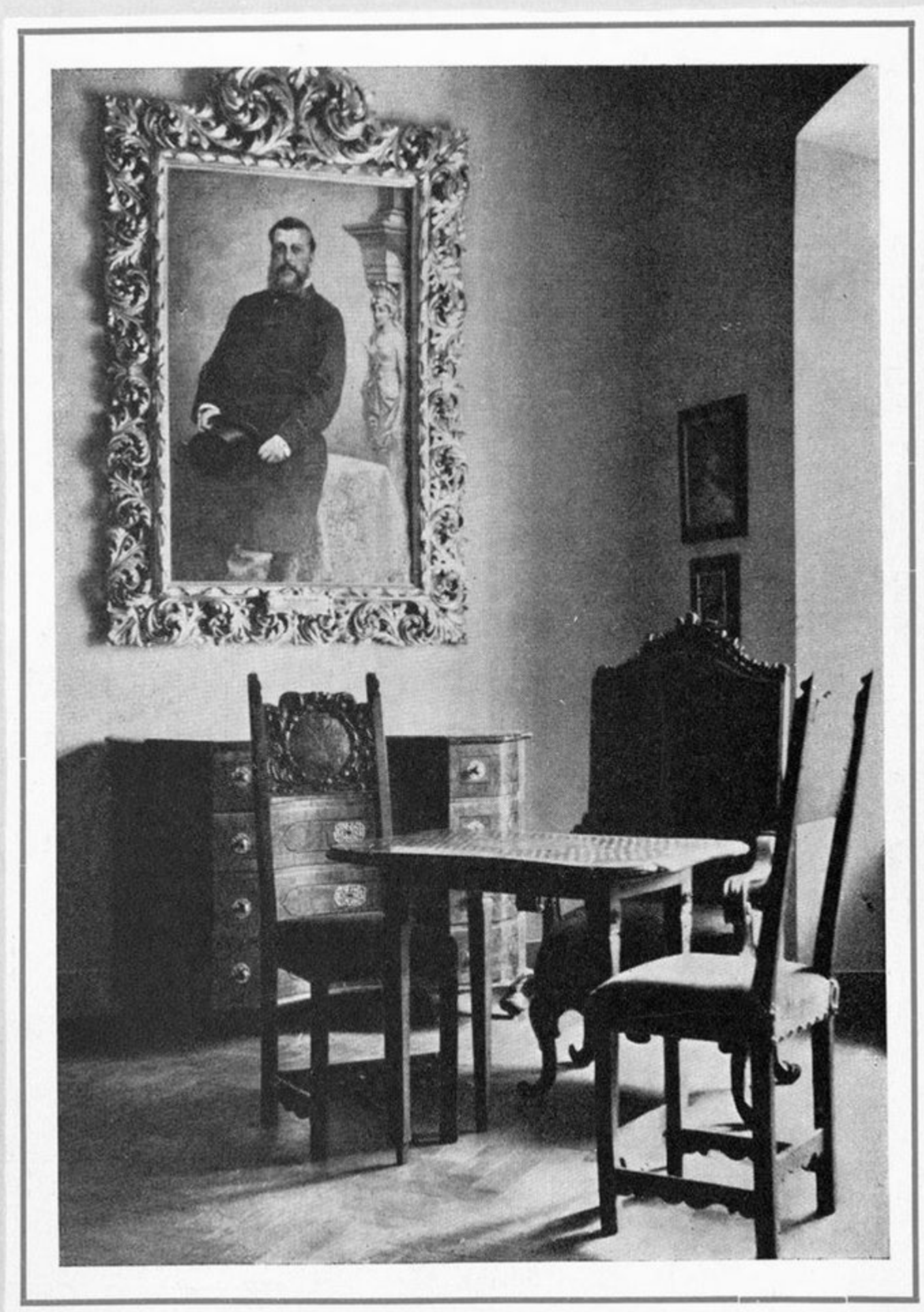
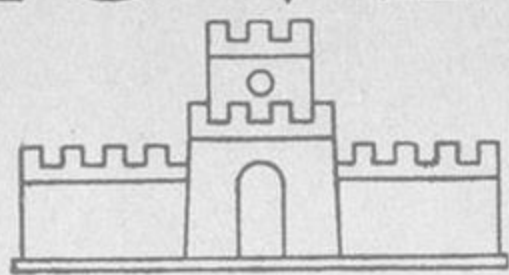

POSTOPNA TISKARNA V GOSTOVINI

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MCMXXVIII

LETNIK V

ŠTEVILKA 1

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2
ima bogato zalogo lestencev, namiznih
svetilk, grelnih aparatov, likalnikov motor-
jev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh
vsega električnega materiala. Za popol-
noma elektrificirana gospodinjstva nudi
električni tok po izredno nizkih cenah

Posebna cena za ogreval-
nike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg št. 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg št. 2 (magistr. poslopje)

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

JURIJ ŠUBIČ: MARIJIN OBISK PRI TETI ELIZABETI

(ROŽNIK V LJUBLJANI)

ITALIJANSKA URBANISTIKA

D R. F R. S T E L E

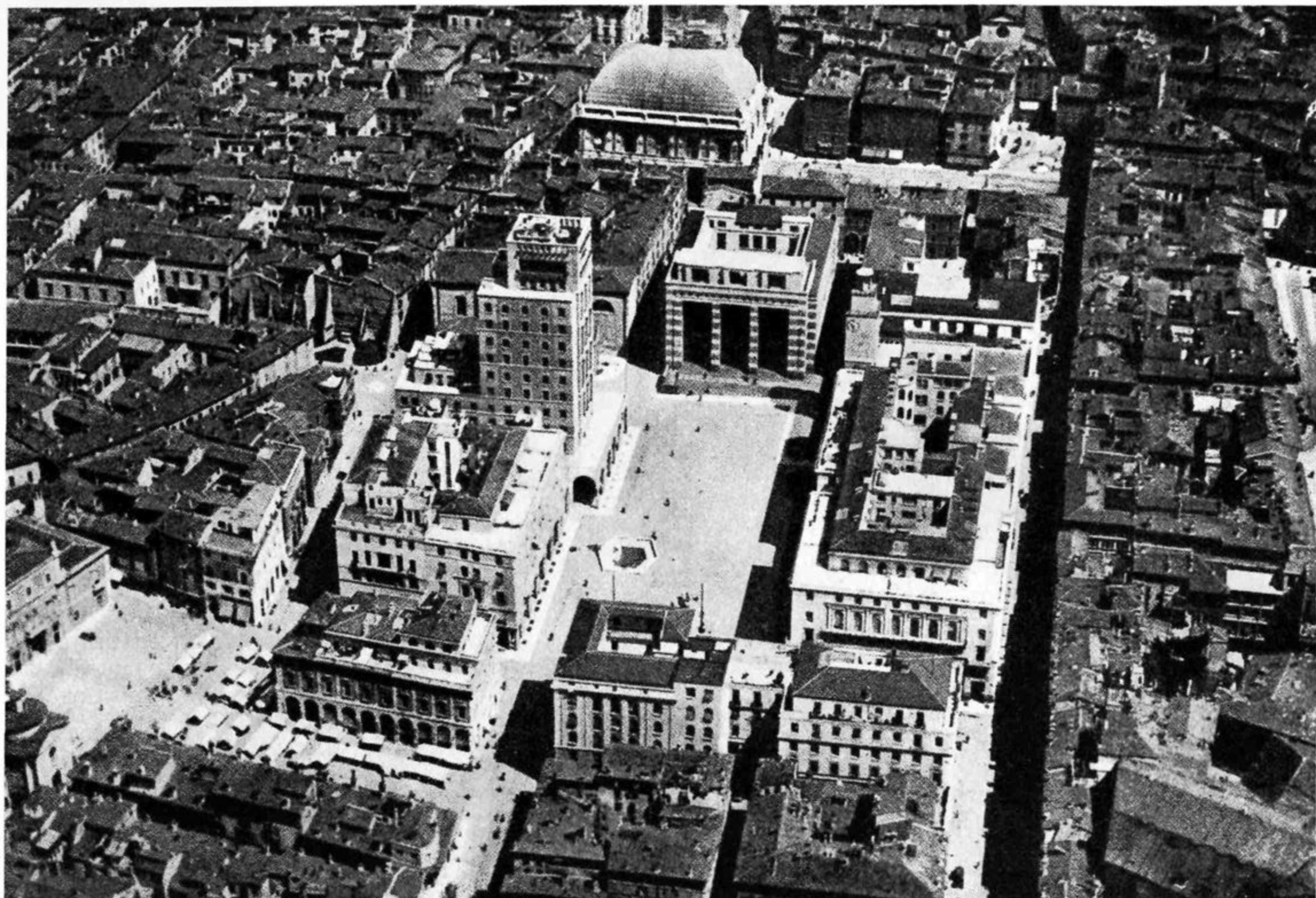
FOTOGRAFIJE: J. SCHERB. DUNAJ

Malokaj popotnika v novi Italiji tako preseneti, kakor ogromna, po jasnem sistemu zasnovana, velikopotezna gradbena delavnost. To posebno občuti tisti, ki je poznal predvojno Italijo in ki ve, da je bila ta najprivlačnejša dežela turistik, umetniškega užitka in plemenitega počitka vsaj na videz gradbeno več ko nasičena in je zanešeni opazovalec gledal v nji celo primer največje gradbene popolnosti. Saj družijo zemljo in umetnost, pokrajino in stavbe prav v Italiji nenadkriljiva enotnost in je harmonija njenega zunanjega pojava tako popolna, da je potnika že pri najmanjši misli na kako spremembo objemal strah pred oškodovanjem tistega, kar je tako instinktivno in brez kritike ljubil. Če pride danes tja, vidi, da je prav v Italiji gradbena delavnost toliko in tako velikopotezna, lahko bi se reklo, celo univerzalna, da ni problema gradbenega organizma človeškega selišča in bivališča, da bi se mu izogibala. Prvo in najbližje, kar popotnika starega kova zanima, je, ko opazi, s kakšno skrbjo, potrpežljivostjo in znanstveno organizirano vestnostjo odkrivajo, urejajo, ohranjajo in občinstvu približujejo arheološke, zgodovinske in umetnostne spomenike. Povsod se vrše izkopavanja, odkrivanja, anastiloz (zopetno sestavljanje arheol. ostankov), restavracije itd. vseh vrst spomenikov. Tako nudi nova Italija tujcu, ki ljubi umetnost in ga zanimajo dokumenti njene preteklosti, pa tudi njih lepota mik, višek, ki je danes mogoč. Z začudenjem bo pa opazil isti tujec, kako drugod z naravnost brutalno naslado in brezobzirnostjo podirajo cele skupine hiš, dà, cele mestne dele, ustvarjajo nove, udobne ulice, trge in monumentalna osrčja mestnih delov. Če pa pogleda bližje in se informira globlje, vidi, da se za to navidezno brezobzirnostjo skriva dobro pretehtan načrt in da vodijo graditelje nove Italije predvsem trije cilji: želja, da v čim popolnejši obliki pokažejo svetu spomenike velike, posebno cesarsko rimske preteklosti, potem želja, da sanirajo, ozdravijo nehigiensko zazidane skupine hiš, in končno želja, da ustrezajo zahtevam blazno naraščajočega sodobnega prometa. Če se bo potrudil dalje, bo videl, da tudi tu še ni konec gradbenih prizadevanj sodobne

Italije, ampak da ona z isto vnemo, s katero ureja podedovano, po enotnih, sodobno zasnovanih načrtih ustvarja cela nova mesta, ki jih leto za letom, postavljena sredi doslej nekultiviranih pokrajin, z največjimi slovesnostmi izroča življenju.

To obsežno delo ima šele dobrih deset let trden, izgrajen sistem in pravilno vodstvo, ki omogoča, da najde vsak izmed nešteti posameznih problemov individualno zadovoljivo rešitev. Rezultati, kakor Piazza dela Vittoria v Bresciji ali nove stavbe v okolici Dantejevega groba v Ravenni kažejo toliko obzirnosti do stare okolice, da značaja starega mesta prav nič ne motijo in se v primeri z njimi kažejo nove stavbe, ulice in trgi iz XIX. stol. v kaki Padovi ali isti Ravenni kot dolgočasen ponesrečen poskus, ki moti izročeno lepoto italijanskih mest.

Kot poklicni zastopnik varstva spomenikov, ohranitve domačijskega značaja ter umetnih in prirodnih lepote pa tudi kot prijatelj neizčrpane poezije italijanske domačije sem s precejšnjim nezaupanjem in skrbjo zasledoval poročila o ogromnih načrtih, ki jih patronizira sam Mussolini. Ali ne bomo v kratkem doživeli smrti stare, lepe Italije, ki naj jo nadomesti železobetonsko dolgočasje? V zadnjih letih sem imel priliko, da sem osebno videl najvažnejša teh del v Rimu in na podeželju, v velikih in manjših mestih, imel sem priliko, da sem se na raznih razstavah v Italiji in ob svetovni razstavi v Parizu seznanil z načrti, principi in izkušnjami dosedanjih prizadevanj; imel pa sem nazadnje jeseni l. 1937. tudi možnost, da sem videl sistematično prirejeno razstavo italijanske urbanistike v Secesiji na Dunaju — in tako sem se polagoma vživel v načela, projekte in rezultate tega gibanja ter se prepričal, da gre za globoko kulturno zasidrano delovanje, katerega poznanje bi moglo koristiti tudi pri reševanju podobnih problemov v naši domovini, kjer so mutatis mutandis problemi končno isti. Kot varuh spomenikov in domačijskega značaja priznavam predvsem tiste glavne temelje, ki odlikujejo italijansko sodobno urbanistiko: 1. Vsakemu, na videz še tako revolucionarnemu problemu je treba brez strahu pogledati v obraz, da ga spoznamo tako

Brescia, Piazza della Vittoria

po njegovi relativnosti, kakor po stopnji njegove nujnosti. 2. Vestno je treba ločiti vrednote od nevrednot, da se najde tista pot, ki bo ustregla potrebi sodobnega življenja, pa tudi ohranjela do največje možnosti podedovane vrednote, lepote in zanimivosti. 3. Vsa dela izvršujejo zreli, sistematično usmerjeni arhitekti sporazumno s strokovnjaki arheologi, umetnostnimi zgodovinarji, varuhi spomenikov itd.

Dunajska razstava je nudila popolno sliko sodobne urbanistične kulture v Italiji. V projektih, skicah in plastičnih modelih je nudila res nazorno sliko o problemih, uspehih in ciljih tega gibanja. Za propagando pa je bila izdana dvojezična italijansko-nemška brošura *Italianische Städtebaukunst im faschistischen Regime*,¹ ki je kratko in zelo jasno vsebovala vse, kar je za razumevanje razstave potrebno. Razstava je pokazala najizčrpnije gradbeno delavnost v Rimu, ki služi s tem za zgled drugim mestom. Predvsem je bil podrobno ilustriran največji projekt antično-sodobnega Rima, kompleks Kapitola, Forumov in tzv. Vie imperiali (Via dell'impero, Via dei trionfi, Via dei cerchi, Via del Mare, Piazza Venezia), dalje nove ureditve dohoda k Trgu sv. Petra in okolice tzv. Mole Adriana (Angeljski grad), ter končno preureditve okolice Avgustovega mavzoleja. Izmed novih pred-

mestnih zgradb se odlikuje veliki kompleks Mussolinijevega foruma, univerzitetno mesto in načrt za novo stanovanjsko predmestje, preračunano na 100.000 prebivalcev. Veliko pozornost so vzbujali načrti za nova mesta, Littoria, Pontinia, Aprilia, Sabaudia, Guidonia in regulacijski načrti za abesinska mesta Addis Abebo, Dessié in Gondar. Zanimiv vpogled v individualizirano problematiko so nudili regulacijski in sanacijski načrti ter slike izvršenih projektov za razna mesta od največjih do manjših. Tako: Bologna, ki skrbno varuje staro mestno jedro, širokopotezno gradi nove stanovanjske dele in univerzitetno mesto; Treviso, ki rešuje kočljivi problem regulacije mestnega dela S. Nicolò in problem kmečkih naselbin na robu mesta (aktualno tudi za Ljubljano!); Tarent, ki zanimivo in brezhibno rešuje problem regulacije starega mesta in smotrne razširitve v novo mesto; Reggio Emilia, ki regulira staro mesto; Aosta; Milano regulira na velikopotezen način notranje mesto in rešuje problem ogromnega vozlišča zvez z daljšo in bližnjo provinco; Bari je pokazal zelo zanimiv splošni regulacijski načrt; Turin se bavi s podobnimi problemi kakor Milano; Neapelj rešuje energično in velikopotezno problem sanacije zasmetiščenega starega mesta; Salsomaggiore nas seznanja z regulacijsko osnovo, ki vsebuje kompleks zdravilišč, vrtov in sprehajališč; Cortina d'Ampezzo rešuje problem mednarodnega športnega središča; Corno je pokazal regulacijsko osnovo;

¹ *Urbanistica italiana in regime fascista*, izd. Società editrice di Novissima, Roma 1937 — XVI.

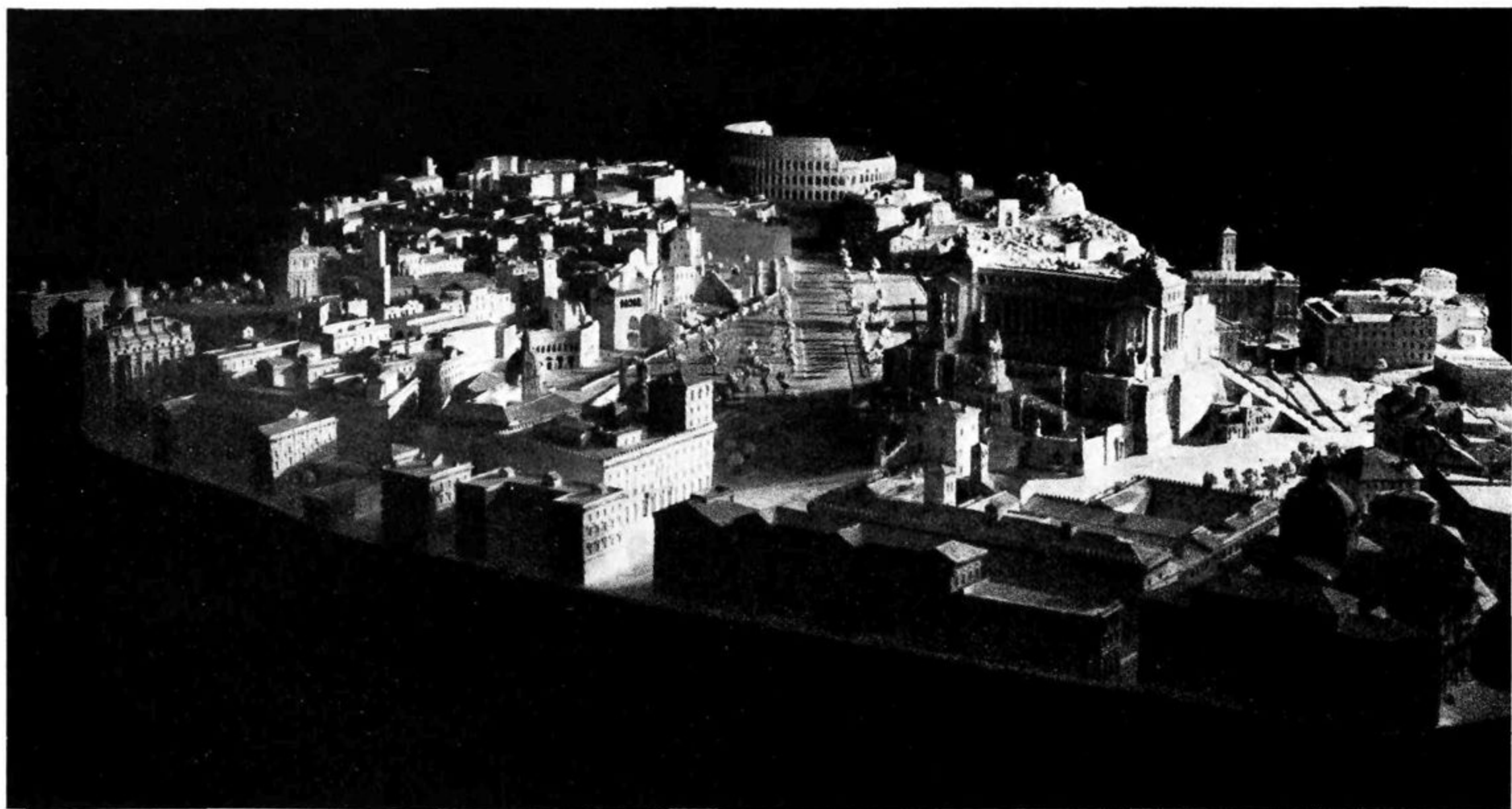
Brescia regulira staro mesto in je uspela z ustvaritvijo novega osrčja mesta na Piazza della Vittoria. Razstavljeni so bili tudi razni načrti za otok Rodus in rezultati raznih podjetij za zgradbo sodobnih stanovanjskih hiš, Istituto Nazionale Assicurazioni, Istituto Nazionale per le case degli impiegati statali in Istituto autonomo fascista per le case popolari di Roma.

Razstava, posebno pa spremljajoči jo že omenjeni propagandni spis sta prav jasno prikazala obseg in problematiko sodobnega italijanskega urbanizma. Ker so urbanistična vprašanja na dnevnem redu po vojni tudi pri nas, in ker o njih razen v ozkem strokovnem krogu ni pravega pojmovanja, mislimo, da je prav, če se malo pomudimo pri njih. To tembolj, ker ni dvoma, da se moremo prav od italijanske in nemške urbanistike marsikaj naučiti. Pravočasna zavest tega, v čem je resnična urbanistična problematika, nas more obvarovati tudi marsikaterega pre nagljenega koraka.

Zgoraj omenjeni spis nas prav dobro seznanja s težnjami in metodami sodobne italijanske urbanistike. Kakor povsod v sodobnem kultiviranem svetu je tudi v Italiji na enem prvih mest problem prometa. V starih kulturnih deželah zadeva prav ta stran moderne civilizacije na vprašanje, kako ustreči zahtevam sodobnega življenja tako, da ne uničimo kulturnih spomenikov preteklosti. V tem namreč smo si v načelu vsi edini, da ne smemo uničevati starih mest in umetnostnih spomenikov. V Italiji, ki je vsa nasičena starih slikovitih in umetnostno pomembnih selišč, je to vprašanje posebno kočljivo. Kjer je položaj dopuščal, so Italijani rešili prometno vprašanje tako, da so staro mesto pustili ob strani, prometne žile pa speljali ob njegovem robu (n. pr. regulacijski načrti za Bari, Bergamo, Tarent). Kjer to ni bilo mogoče,

so prodrli z najpotrebnejšimi zvezami staro mesto, toda tako, da so pri tem žrtvovali tiste mestne dele, ki so kazali slabe zdravstvene razmere in ki so imeli malo ali nič zgodovinskih spomenikov. Izrazita je v tej zvezi tudi težnja, da se spomeniki, ki so zakriti po brezpomembnih objektih, osvobode in da se jim ustvarijo okolice, v katerih bodo bolje učinkovali. Največji primer te druge vrste predstavlja sodobni Rim, ki pod novim režimom bujno procvita in narašča. Višek teh prizadevanj pomenja ureditev teritorija antičnega mesta, ki je bilo dobesedno preraščeno z deloma prav bednim srednjeveškim in novodobnim naseljem. Jedro te preureditve predstavljata Kapitol in Palatin, okrog katerih je položen monumentalni prometni pas tkzv. Vie Imperiali. Želja po oživitvi spomenikov velike preteklosti cesarskega Rima se tu druži s prometnim problemom; cesarska fora, Trajanova tržišča, Maksencijeva bazilika, tempel Venere in Rome, cesarske palače, srednjeveški spomeniki, vse vstaja iz razvalin, zazidav in tal; novi Rim se spoštljivo umika s tal velike antične kulture in uklepa njene spomenike s svojimi v nov organizem.

Zelo poučen primer, kako obzirno rešujejo italijanski urbanisti prometni problem v zgodovinsko, umetnostno ali urbanistično pomembnih starih mestih, nam kaže rešitev Corsa del Rinascimento. Primerjanje stanja pred začetkom del in po izvršitvi prometnega predora je tudi za laika poučno. Na prvi pogled se ni skoraj nič spremenilo. Vsi glavni objekti in bloki hiš so v svoji gmoti ostali dozdevno kar nespremenjeni. Predvsem pa velja to za značilno lice dane mestne celote. Na levi se med gosto zazidanimi bloki kakor poprej širi eden najlepših trgov Rima Piazza Navona s cerkvijo sv. Neže. V ospredju leži enako kakor prej cerkev Sant'Andrea della Valle, na

Rim, Via dell'Impero in Forum Romanum

Rim, Corso del Rinascimento pred preureditvijo

desni v sredi razmika s svojo pravilno obliko ostale nepravilno zidane bloke Sapienza, bivša rimska univerza, takoj naprej je Palazzo Madama, sedež ital. senata, in tudi stavba, ki počez zapira konec prometne žile od sv. Andreja do sebe, je ostala kakor je bila. Z majhno spremembo pred cerkvijo sv. Andreja, ki jo opazimo pri podrobnem pregledu modela regulacije, je bil prometni cilj dosežen. Hiše med cerkvijo in Sapienzo se namreč nadomeste z novim, ožjim, nekoliko na desno pomaknjenim blokom, s čimer se ta del ceste bistveno razširi. Lepotno se ne bo dosti spremenilo, celo nasprotno, cerkev S. Andrea, ki je stala sedaj ob strani ozke ulice, bo odslej s svojo fasado monumentalno zapirala razširjeno cesto. Ako si vso operacijo ogledamo na celotnem načrtu Rima, jo komaj opazimo, kljub temu pa je bil dosežen za smer jug-sever zelo važen prometni predor v spomeniško najbolj nasičenem delu Rima.

Nič manj poučna ni ureditev okolice Angelskega gradu, kateremu se vrača višek spomeniškega učinka, in s to preureditvijo zvezana preureditev dostopa na Trg sv. Petra. S tem, da podero pogled na cerkev zastirajoči Borgo nuovo, ustvarjajo širok, proti Trgu sv. Petra lijakasto se razširjujoč dostop, ki ga ovlajuje fasada cerkve sv. Petra. Po dolgih poskusih so se pa nazadnje le odločili, da ga neposredno pred vstopom na trg prekinejo z arkado in tako ohranijo tudi del tistega mika, ki ga je potnik doživljal ob nenadnem prestopu na monumentalni trg.

Po smernicah Rima se rešujejo v enakem duhu prometno urbanistični problemi po drugih mestih, vselej

z vso pronicavostjo v posebno problematiko danega položaja. Nam najbližje je to, kar se godi v Trstu, kjer radikalnih ukrepov v starem mestu ne narekuje toliko prometni problem, kakor higiensko sanacijski in želja po obuditvi k življenju prič antične preteklosti Trsta, katere je srednjeveško mesto do skrajnosti preraslo. Kako je mogoče celo malenkostnim in individualno malopomembnim ostankom dati značaj tujsko prometne privlačnosti in jih urbanistično lepотно izrabititi, kaže ureditev okolice stolnice sv. Justa in gradu. Stolnica sv. Justa s svojo zgledno urejeno notranjščino pa je danes odličen primer za to, kako je treba ravnati s starimi spomeniki.

Italijanska urbanistika se ne ustavlja niti pred takimi vrednotami, kakor so Benetke s svojim lagunskim zatišjem. Danes mesto ni več zvezano s celino samo po železniškem mostu, ampak tudi po novem mostu, ki dovaja najživahnejši avtomobilski promet do ogromne garaže na robu mesta samega. Pa tudi promet v mestu naj se pospeši! Zato ustvarjajo nov prometni kanal, tkzv. Rio Nuovo, s katerim bo skrajšan ovinek, ki doslej slikovito vodi po Velikem kanalu. Novi kanal bo vodil od avtomobilske garaže pri kolodvoru po najkrajši poti do Palazzo Foscari.

Drugi problem, ki podobno kakor nemško urbanistiko živo zanima tudi italijansko, je problem sanacije gradbeno preobloženih, nezdravih mestnih delov. Dve akciji se pri zasledovanju tega cilja izpopolnjujeta: Da je mogoče stanovanjsko preobremenjene mestne dele razbremeniti, se smotrno ustvarjajo novi stanovanjski deli na nezazidanih zemljiščih in prebivalci revnih delov selijo vanje. Pri saniranju starih delov pa gre stremljenje za tem, da se starim blokom omogoči za zdravo življenje potrebni dostop svetlobe in zraka, a da se pri tem kolikor mogoče ohrani značaj urbanistične enotnosti, ki jim ga je dala preteklost. Postopek ustreza istim principom, po katerih danes obnavljamo stare cerkvene stavbe. Očistimo jih moteče, nelepe navlake, prahu in smeti, iz arhitektur in sten pa skušamo pridobiti in oživiti tiste lepote elemente, s katerimi je bila kaka stavba prvotno, pred stoletji ustvarjena.¹ Pri metodi, ki jo Italijani imenujejo »restauro urbanistico«, kar so Nemci prevedli s Stadtbild-Restaurierung in ki jo po istih principih goji nemška urbanistika,² gre za sledeče: Blok ali mestni del, ki ga je treba sanirati, ki pa ima zgodovinsko ali umetnostno vrednost, je treba ohraniti v njegovem bistvu. Predori in trgi naj se odpirajo tam, kjer je stanovanjska beda največja; iz dvorišč, ki so bila nekdanj vrtovi, se odstranijo prizidki, barake in pod., vse, kar je prvotni stavbi vzelo svetlobo in zrak. Prometne zveze se ustvarjajo brez ozira na veliki promet, samo za lokalne zveze, ki naj odkrijejo kako zakopano zanimivost ali nadomeste prejšnje zasmetiščene, ozke ulice — kako se to vrši v Rimu, kaže že zgoraj opisana regulacija Corsa del Rinascimento v Rimu. V velikem se to izvršuje z regulacijskim načrtom za tkzv. renesanske dele Rima, ki je v tem oziru izredno poučen: Graditelj sledi, podobno sodobnemu gradbenemu restavratorju vestno gradbenemu sestavu starega dela mesta. Za nujni promet odpira nova pota,

¹ Prim. o tem Načela in rezultati restavracije notranjščine v opatijski cerkvi v Celju. Kronika III., str. 81—87.

² Prim. Problem varstva spomenikov v slovenskih mestih. Kronika III., str. 31—37.

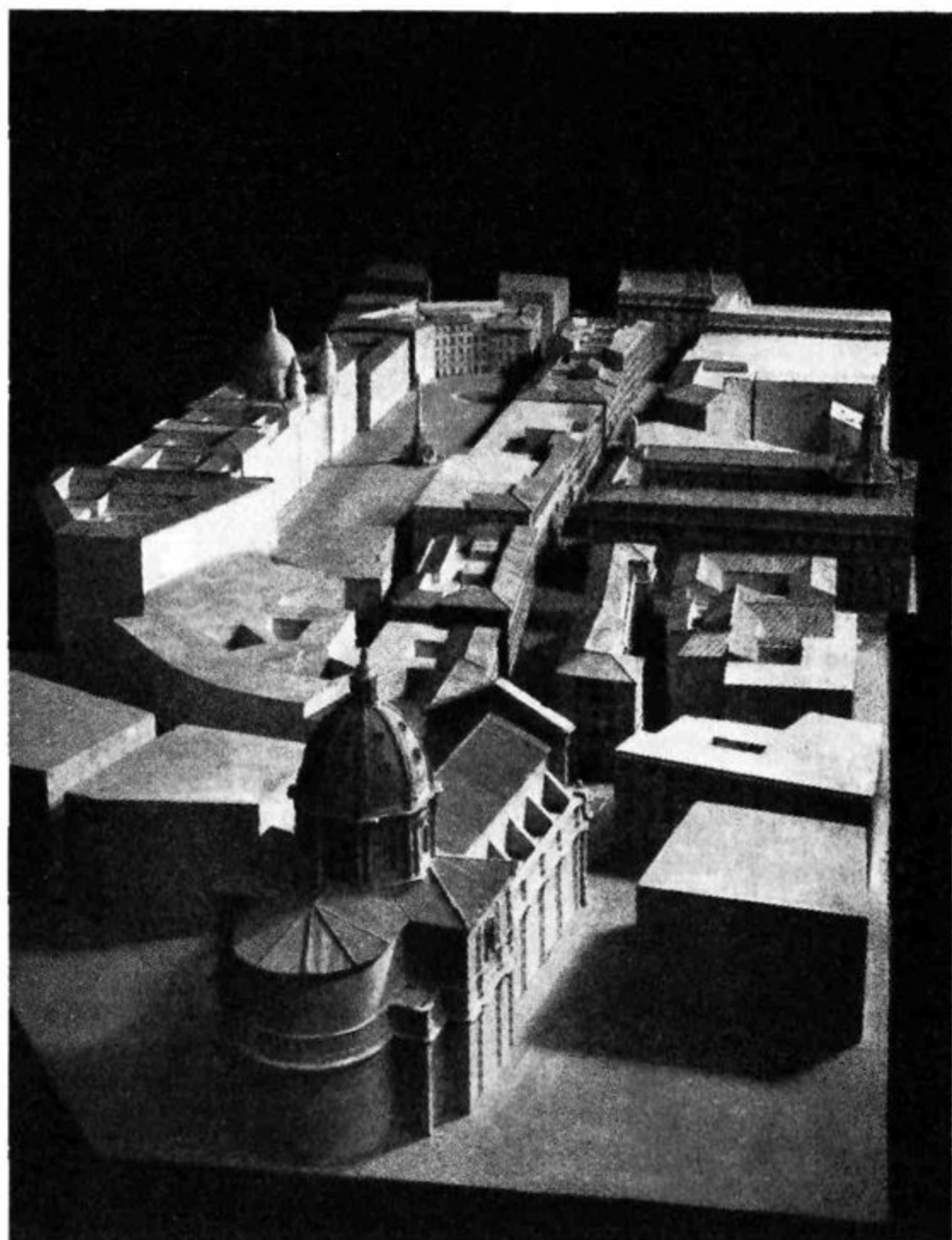
obenem pa odkriva zastavljene pomembne zgradbe in odstranjuje nezdrava gnezda. Pri svojih regulacijah pri sv. Florijanu ali ob stari cerkvi v Šiški je po istem edino pravem načinu postopal J. Plečnik. Sicer pa je ves problem naše stare Ljubljane kakor Maribora, Ptuja, Kamnika, Kranja, Radovljice, Škofje Loke, Železnikov, Kamne gorice, Trziča in Kroke, Celja in drugih naših starih mest temu enak: V okviru, ki smo ga opisali, bo restavrator mestne podobe podobno svojemu tovarišu iz upodabljažoče stroke tipal od retuše do retuše; tu bo nekaj razširil, tam ustvaril majhen trg ali slikovit kot, da s temi sredstvi, ki ustrezajo staremu mestnemu značaju, povzdigne učinek kakega posameznega spomenika, palače, cerkve.

V tem duhu je mogel biti z vso doslednostjo izdelan regulacijski načrt za stari Bari, ki je popolnoma ločen od sodobnega prometa. Zazidan se osvobodi eden najlepših spomenikov Barija, cerkev sv. Nikolaja, odpre se pogled na morje, vrsta mikavnih dvorišč in samostanov pa se zveže v lepo enoto. Tako ravnajo tudi v gornjem Bergamu, na Reki, v Sieni in drugod.

V okrajih, kjer ni spomenikov, pa postopajo Italijani nadvse radikalno. Na veliko podirajo nezdrave stavbe in take mestne dele na novo po enotnih načrtih zazidujejo. Omenili smo že Piazza della Vittoria v Bresciji. Isto velja za okolico novega kolodvora v okraju S. Croce v Firenci. Radikalno se vrši sanacijska regulacija tudi v Neaplju, ki je klasično mesto kar le mogoče zanemarjenosti, zvezane z mikavno slikovitostjo. Isto velja za Palermo in deloma za Trst.

Dotaknili smo se že skrbi, ki jo italijanska urbanistika posveča spomenikom zgodovinske, posebno antične preteklosti. Tudi tu daje zgled Rim z velikopoteznimi odkritji v okrožju novih Vie Imperiali. Cilj tu ni nič več in nič manj, kakor poskus, ostanke kulture starega sveta dvigniti v novo urbanistično življenje, v bistven del živega lepotnega organizma novega Rima. Omenili smo že grajski hrib sv. Justa v Trstu. Tako naj zaživi znova tudi grad »Maschio Angioino« v Neaplju. Ravenna pa je ustvarila z že omenjeno zgledno urbanistično preosnovo okolice Dantejevega groba delo, ki zasluži s stališča varstva miljejskega genija loci vso pohvalo.

Z opisanimi problemi pa italijanska sodobna urbanistika še daleč ni izčrpana. Kakor je velikopotezna pri regulacijah starih mest, tako je še bolj velikopotezna pri snovanju čisto novih mestnih delov, novih tipov sodobnemu življenju ustrezajočih javnih zgradb, pa tudi celih novih mest. Kar je pri nas še teorija, ker manjka gospodarskih podlag za uresničenje velikopoteznih načrtov, je pri Italijanih bujno procvitažoče dejstvo. Pri takih nalogah je sodobni urbanistiki dana možnost, da uresniči svojo sanjo o zdravem, smotrno urejenem mestu. In prav ta res samozavestna delitev urbanističnih nalog v oživiljanje starega in radikalno ustvarjanje novega je ena najvažnejših potez sodobne italijanske urbanistike. Kljub radikalizmu, ki vlada v celoti v pojmovanju nalog, je zato mogoče, da potnik, ki ljubi lepo staro Italijo, ne opazi nasilnih sprememb, ampak ima vtis, da vse organsko nastaja in se preraja kakor se je vedno prerajal vsak zdrav organizem. Kljub revolucionarnim geslom, ki smo jih pogosto slišali v zadnjih desetletjih prav iz Italije, razdirajoče revolucionarne delavnosti prav v Italiji

Rim, Corso del Rinascimento po preureditvi

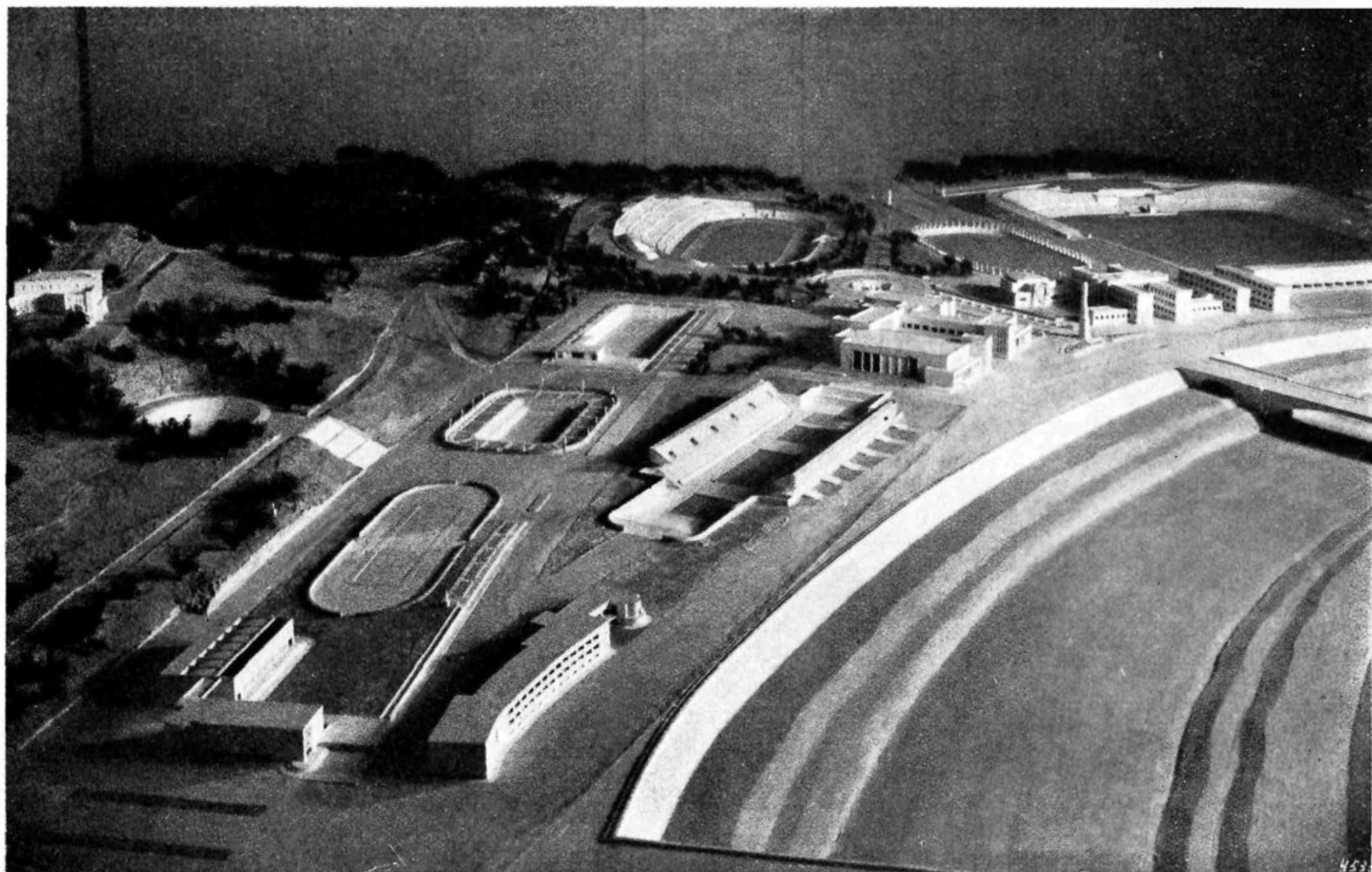
mного manj opazimo kakor doma ali po drugih deželah. Če pa se uveljavlja kot revolucionarna novost, se uveljavlja v dobro organiziranih skupinah in ne kot motnja starega dobrega okvira.

Delovni radij območja italijanske urbanistike je izredno velik. Razpeta med urbanistično še nenačeta ozemlja zamorskega Imperija in naselja s stoletno, ako ne kar tisočletno urbanistično tradicijo, je ta panoga italijanske sodobne kulture resnično univerzalna. V Abesiniji ustvarja pogosto šele osnovna prometna, tržna, obrambna in upravna središča in ponavlja civilizatorična načela helenističnih držav ali rimskega imperija. V Pontinskih močvirjih ustvarja smotrno zasnovano mrežo naselij in mest s trdno določenimi funkcijami. V Littoriji se uresničuje tip sodobnega glavnega mesta province z vsemi arhitektonskimi izrazi takega mesta. Po enotnem načrtu so bili zasnovani in razporejeni vladna palača, mestna hiša, dom fascia, sodnija, šole, cerkve, tržnice, poslovnice sindikalističnih organizacij, kasarne, športni prostori, parki in podobno. Podrejene naloge provincialnih središč nove pokrajine prevzemajo manjša, enako smotrno izgrajena mesta Sabaudia, Pontinia, Aprilia in Pomezia. V tej osnovni mreži se razvijajo poljedelska in podobna naselja, tako da se iz doslej neporabnih močvirnih tal dobesedno poraja smotrno povezan, urbanistično izražen življenjski organizem, kakor so podobne ustvarjala le najsmelejša kolonizatorična podjetja. Urbanistično delo v starih kulturnih naseljih smo opisali zgoraj, ni pa še s tem zaključeno, ker se

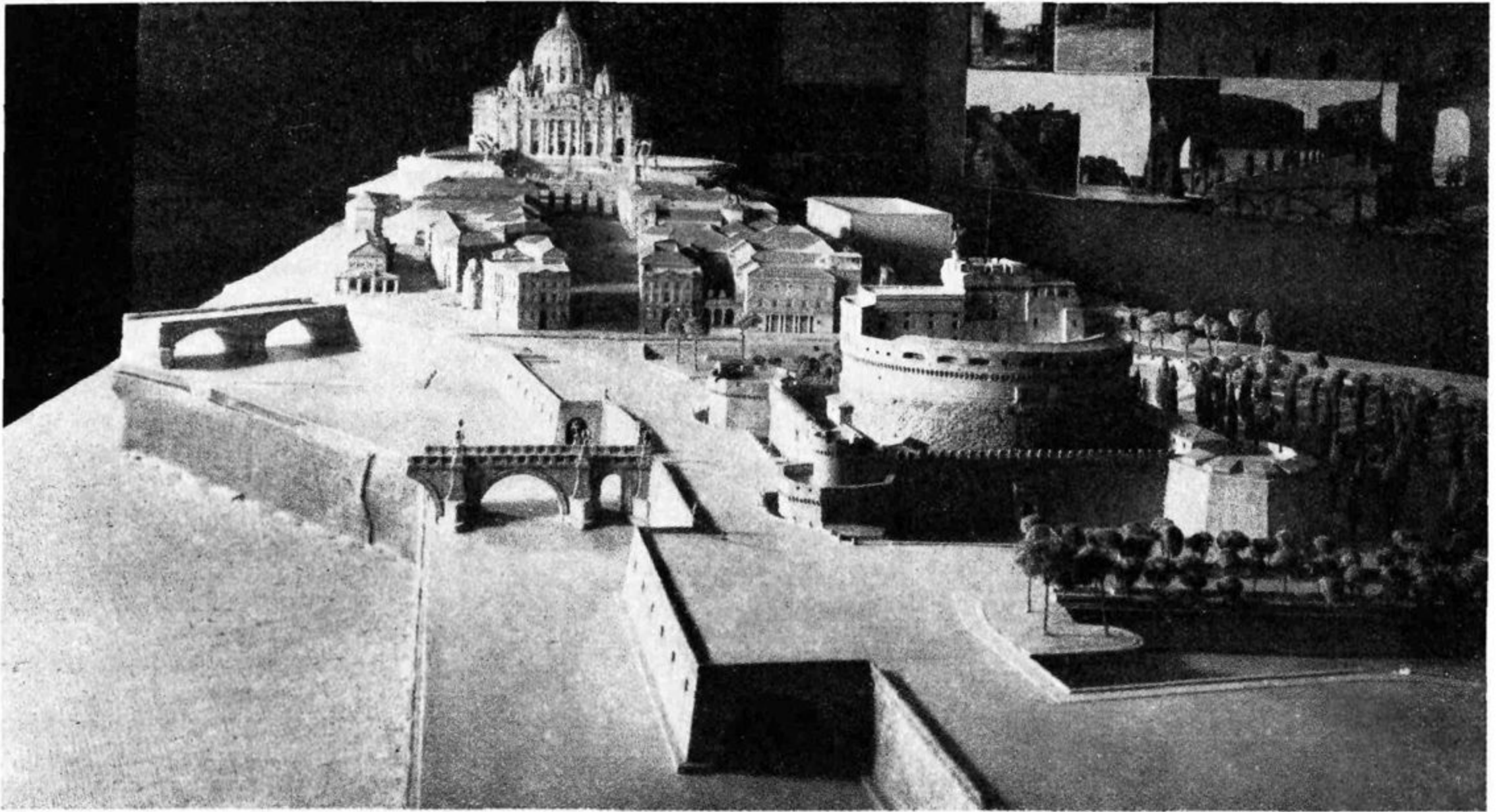
skrbi za sodobni promet, higieno, kulturne spomenike in urbanistično restavracijo teh mest smotrno pridružuje skrb za njih izpopolnitev v smislu sodobnega življenjskega, kulturnega in civilizacijskega občutja. Nazorno ilustrira to stremljenje Piazza della Vittoria v Bresciji, kjer ni šlo samo za saniranje zanemarjenega dela starega mesta, ampak je bil v neposredni bližini starega glavnega trga ustvarjen nov monumentalni trg z reprezentativnimi poslopji kot simbol sodobnega življenja. Skrb za sodobna javna poslopja, športne naprave, šole, bolnice, tržnice, cerkve je splošna in za vso Italijo ni nič manj značilna kakor izvajanje osnovnih načel, o katerih smo zgoraj razpravljali.

Že zgoraj sem opozoril na to, da so urbanistični problemi v Italiji *mutatis mutandis* zelo podobni našim. Če bi naši urbanisti prodrli v te probleme s tisto resnostjo, obzirnostjo in predvsem tudi ljubeznijo do podedovanega, kakor italijanski, bi v sedanjem gradbeno razgibanem času tudi pri nas lahko marsikaj vrednega ustvarili. Predvsem pa pogrešamo enega: Gospodarskih pogojev za načrtno izgrajevanje novih mestnih delov, naselbin, ki naj odpravijo stanovanj-

sko bedo, in velikopoteznih javnih zgradb. Tu je tudi vzrok, da so naša nova predmestja tako brez značaja in da mesto nezdravih barak v zakotjih in po zasmertenih dvoriščih dobivamo na periferiji na pol dograjene, mogoče še bolj od starih nezdrave nove provizorije, koč sedanjosti sem in tja preseljujočih se karavan socialne bede. Prezreti pa ne smemo tudi, da kljub dozdevni nadprodukciji inženirjev in arhitektov stalež naših urbanistov v državnih, banovinskih in mestnih službah še zdavnaj ni toliko izgrajen, organiziran in problematično usmerjen, pred vsem pa dotiran s potrebnimi sredstvi za velikopotezno, od vsakdanjih nalog v neko akademsko sfero povzdignjeno delo, da bi ustrezal nalogam, ki jih nanj stavi taka, univerzalno zrela urbanistika. Tu je uspešna samo pot, ki vodi proč od gradbene birokracije v urbanistični laboratorij in nanj oprto zatišno konstrukcijsko delavnico. Smotrno organiziran, bi na videz nadproduktivni inženirski stan, ki razdrobljen v individualni borbi za življenje grozi postati življenjska nadloga, lahko postal pri pravilni razdelitvi vlog največja opora kulturnega napredka.

Rim, načrt za Foro Mussolini

K članku: Italijanska urbanistika. Rim, regulacijski načrt za okolico cerkve sv. Petra in Angelskega gradu

IMENA VAŽNEJŠIH STAREJŠIH GRADOV NA SLOVENSKEM NEKDAJ IN SEDAJ

IMENOSLOVSKO ZGODOVINSKA RAZPRAVA

LEOPOLD PETTAUER

V skrčenem obsegu priobčujem v sledečem razpravo »Imena starejših gradov na Slovenskem nekdam in sedaj«, za katero sem prejel izredno nagrado mesta Ljubljane za znanstvene razprave o njenih zgodovinskih in drugih problemih. Izmed imen gradov navajam v prvi vrsti ona, ki so v kakršni koli zvezi s pripadajočimi večjimi krajevnimi imeni (imeni mest in trgov), od ostalih pa omenjam le važnejša, pri čemer pride do večjega izraza Kranjska kot pa Štajerska. Najprej razpravljam o nastanku gradov pri nas, nato pa o njihovih imenih, o pravopisu, sestavi, pomenu, izvoru in spremembi imen. Zgolj razlaga imen me ni mogla zadovoljiti. Zanimali so me vzroki, ki so privedli do takšnih imen. Končni namen pa mi je bil, pokazati, v koliki meri je ali ni dal Nmec s svojo nomenklaturo grajskih imen pečat slovenskim krajevnim imenom. Zavedam se, da je spričo težkega predmeta, kot je proučevanje krajevnih imen, lahko ostalo tudi v moji študiji marsikaj nerešenega, mogoče celo izpodbitnega, a moj cilj je dosežen, če sem vsaj delno uspel. Časovno segam do inkl. 13. stol.

Razpravo sem razdelil v dva dela; prvi je posvečen splošni obravnavi, drugi pa detajlni, od primera do primera.

I.

NASTANEK GRADOV NA SLOVENSKEM

Slovenci so kot del vélike slovanske družine preživeli le kratko dobo samostojnosti na ozemlju, ki so ga zasedli že do 6. stol. Neznosne krutosti s strani Obrov, do katerih so bili ponekod v odnosu zavezništva, drugod podaništva, so privedle do tega, da so Karantanci — ime, ki je takrat, v 8. in 9. stol., reprezentiralo celotno slovenstvo — prosili za oboroženo intervencijo sosedstvo, Bavarce, za pomoč, ki je imela za Slovence naravnost epohalne posledice. Ta orientacija na germanski zapad je diktirala Karantancem sprva le rahlo odvisnost od Bavarske, toda preko nje je sčasoma zahtevala priključitev vse slovenske zemlje k mogočni frankovski monarhiji. Nesrečno uspeli upor Ljudevika Posavskega je pokopal za več kot tisočletje svobodo slovenskega naroda. Res je, da je bil Slovenec sredi 9. stol. v posesti najširših meja, kakršnih ni imel ne prej ne pozneje, a vendar on ni več odločeval o svoji usodi; usoda njegova je bila v rokah frankovsko-nemškega vladarja.

Naravno je, da so bili centralni predeli slovenske zemlje kot najbližji zapadu prvi izpostavljeni procesu

kristjanizacije, ki sicer ni bila nasilna, ali je vendar služila političnim ciljem, nemški kolonizaciji in s tem germanizaciji. Ta prva faza kolonizacije nemštva je zajela tudi periferijo slovenske grude, tu v večji, tam v manjši meri. Toda na teh obdonavskih in panonskih tleh je bila k 9. stol. s prihodom Madžarov v srednje Podonavje prekinjena, dočim je v Karantaniji, čeprav v zelo skrčeni obliki, še nadalje trajala. Po odvrnitvi madžarske nevarnosti pa se pričenjajo za Slovence tužni dnevi. Od druge polovice 10. do srede 13. stol. je slovensko ozemlje izpostavljeno drugi, veliki nemški kolonizacijski poplavi. Nemški cerkveni in svetni gospodi zasedajo s svojim življenjem slovenske kraje in vsilijo slovenski naciji priznavanje zapadno-evropskih institucij socialnega, gospodarskega, pravnega, političnega in verskega značaja. Maloštevilno domače plemstvo, ki je bilo seveda drugačnega nastanka kot zapadno fevdalno plemstvo, je moralo pristopiti k novim uredbam, če je hotelo obdržati svoj stan. Slovenski narod predstavlja odslej le še slovenski kmet.

Nemec si je postavljajl gradove po eni strani na strateško važnih pozicijah kot čuvarje komunikacijskih potov, po drugi strani pa na takih krajih, ki so nudili s svojo lego in terenom zgolj nedostopnost in neopaznost. Moment dvojne nevarnosti, zunanje in notranje, združen s pravno in socialno ločitvijo gosposkega od ostalih kmetskih prebivališč, je bil merodajen pri nastanku gradov.

Od kdaj datirajo zidani gradovi na Slovenskem? Ob pregledu diplom, nanašajočih se na nemško penetracijo v slovenske dežele v predmadžarski dobi, opazimo, da še ni moglo biti zidanih gradov, kajti v tem času nikjer ne naletimo na »castrum« in »castellum«, termina, ki sta tako značilna za pozni srednji vek. Po mnenju prof. Kosa¹ je bilo vse, kar se do 12. stol. naziva grad (castellum, castrum, urbs, munimen, civitas), večidel le utrjen gosposki dvor ali staro gradišče. Meni ne gre na tem mestu za vsebino pojma »grad«, marveč le za naziv sam.

Kot tak se nam prvi omenja grad »Bosisen« iz druge polovice 10. stol.² Temu sledi iz zač. 11. stol. blejski grad.³ Iz listine iz l. 1004. bi sledilo, da je obstojalo že več gradov v »Kranjski pokrajini (in pago Creina)« najmanj že v zač. 11. stol;⁴ toda nanjo ne bomo polagali pažnje, ker je mesto, kjer je govora med drugim tudi o gradovih (castelli), le običajna formula. Od 12. stol. dalje se nam dokumentarično javljajo gradovi v vedno večjem številu, ki doseže v 13. stol. svoj vrhunec. Pripominjam takoj, da je eksistenca gradov z zgoraj navedenima označbama, h katerima lahko pridenemo še »burg(um)« in na redkih na nemškem jeziku pisanih listinah »(ge)schloss«, številčno razmeroma malo in časovno po večini kasno izpričana. So pa zato druge okolnosti, s pomočjo katerih ugotavljamo razsežnost in starost gradov. Bolj in prej kot gradovi sami se običajno omenjajo njihovi last-

niki ali upravniki, pripadniki najrazličnejših stopenj srednjeveške socialne lestvice.

Oglejmo si nekoliko te gospode, ki nastopajo v dokumentih najčešče kot priče s svojimi osebnimi in krajevnimi (sc. grajskimi) imeni. V prvi vrsti so to oni, ki jih dičijo naslovi mejnih grofov, grofov, plemenitnikov, svobodnih gospodov in gospodov vobče, v drugi vrsti pa grajski grofje, gradiščani, kar je isto, ministeriali in vitezi. Ni dvoma, da je s pojavom članov prve kategorije že vezan obstoj gradov. Pri drugi kategoriji je jasno, da si ne moremo misliti funkcij grajskih grofov in gradiščanov — brez gradov. Težja pa je taka ugotovitev za ministeriale in viteze. O ministerialih pravi Stegenšek⁵ sledeče: Upoštevati moramo, da imajo ministeriali, t. j. nadzorniki gospodarstva podložnikov, v 13. stol. svoje sedeže ob rekah, v vaseh in ne v hribih, in svoje kmetije, ki so jih uživali kot plačilo, v ravnini in ne na obronkih. Iz te teze posnemam, da je kmetski način življenja ministerialov izključeval potrebo po posesti gradov, ki so bili de iure ločeni z ozirom na lego in obliko od vaše naselbine. No, sprva je bil i stan vladajoče gospode preprost in na drugih mestih, kakor pa one mogočne, trdne zgradbe, ki si jih predstavljamo običajno pod izrazom grad; tem primitivnejši je bil dom njihovih ministerialov. Za nas je preciznejše drugo mišljenje, po katerem so se ministeriali kot vojaški stan naselili pod gradovi.⁶ Nastop ministerialov je s tem v relaciji z eksistenco gradu. Kot tretje pa stopa pred nas dejstvo, da je moral biti tudi grad sam sedež ministerialov.⁷ Isto, kar velja za ministeriale, velja tudi za viteze, ki so bili prav tako kot oni prvotno največ nesvobodni. Poklic viteštva je predvsem vojaštvo (militēs), dalje poljedelstvo, tudi oni se imenujejo po gradovih. Ti nesvobodniki se s socialnim dvigom — posledica politične moči —, ki ga opazamo že v 13. stol.,⁸ uvrščajo z vsemi pravicami v čin plemiškega stanu (s tem pridejo med ostalim tudi do pravne posesti gradov) in niso redki primeri, ko prevzemajo imena izumrlih starih plemiških rodbin. — Končno naj še omenim, da nastopajo često v listinah kot priče osebe brez označbe stanovskega pripadništva. A tudi te nam je iskati le v krogu že navedenih gospodov, predvsem druge skupine. Zato manifestira tudi njihova navzočnost po vsem tem, kar smo slišali, že za obstoj gradov, po katerih so se imenovali.⁹

Marsikje pa so gradovi direktno sami, ki govore o svoji starosti. Marsikje povedo s prvim dokumentarnim nastopom celo več kakor samo o svoji eksistenci. Naj navedem le nekaj primerov! Grad Podklošter (Arnoldstein) se prvič omenja l. 1106., a je ob-

⁵ O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja v ČZN 1910, 26.

⁶ Za Ljubljano domnevata to Vrhovec, Topografski opis Ljubljane LMS 1885, 186—7, in Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 123.

⁷ N. pr. iz k. 12. stol.: gradovi Blumenstein, Heckenberg, Minnenberg, kajti ta imena so omejena le na grajske naselbine.

⁸ V teku 13. stol. se imenujejo ministeriali domini (gospodje); zdaj so to maiores et meliores terrae (deželni stanovi). Fr. Krones MHVST XLVII. (1899), 65. Seveda je šlo to na štajerskem hitreje kot drugod.

⁹ Svobodni sovneški gospodje, poznejši mogočni celjski grofje, so prvotno brez vsakršnega stanovskega naziva; tudi njihov grad se v moji dobi ne omenja. (Gl. Sanneck.)

¹ Zgodovina Slovencev, 122.

² 973 castrum quod vulgo Bosisen vocatur. Gradivo II., št. 445, Schumi UBI št. 9. Ta grad se omenja tako še l. 989. (Gradivo II., št. 490, Schumi UBI št. 10), potem izgine vsaka sled za njim. Več o tem gl. Gradivo II., str. 339, op. 6

³ 1011 castellum Veldes Gradivo III., št. 28, Schumi UBI št. 15.

⁴ Gl. Gradivo III., št. 17, Schumi UBI št. 14.

stojal najmanj še ok. l. 1060.¹⁰ Ptujski grad je izpričan po l. 1131., toda takrat je bil že renoviran.¹¹ Grad Kunšperk (Königsberg) pa stopa pred nas l. 1167. že v ruševinah.¹²

Gradovi! Le malo teh gradov, ki so bili tako tipični za srednjeveško slovensko pokrajino, se je ohranilo do današnjih dni. Po ogromni večini so to danes le razvaline, neme priče nekdanje fevdalne dobe, ko je Slovenec tlačanal tujcu Nemcu. Kot žive priče nemškega gospodstva na slovenskih tleh pa so ostala nemška grajska imena, ali vsaj njihova sled, v premnogih naših krajevnih imenih.

Grajska imena v srednjeveški ortografski luči

Listine, nanašajoče se na slovensko ozemlje, so ves zgodnji in visoki srednji vek pisane izključno v latinskem jeziku. Šele od srede 13. stol. zasledimo v njih prve znake nemškega nacionalnega jezika. Interesantno pa je, da se pišejo tudi v latinskih listinah krajevna imena in imena gradov, ki so hkratu rodbinska imena njihovih stanovalcev, razmeroma že zgodaj v nemškem jeziku z nemško, redko z latinsko terminologijo. Našteta imena germanske nomenklature so kot oaze sredi sicer vseskozi latinsko se glasečega teksta.

Ker je bil nemški naselitveni živelj v pretežni večini bavarski,¹³ je umevno, da je tvorba nemških imen pri nas v glavnem zrcalo bavarščine, bavarskih dialektov. Od ostalih nemških plemen je dalo le še naj-

¹⁰ Gradivo IV. št. 13, Jaksch MC III št. 536.

¹¹ Gl. Gradivo IV št. 109.

¹² Gl. ibidem št. 490.

¹³ Kronos, Die deutsche Besiedlung der östlichen Alpenländer, 446 [146]; frankovski, švabski in saški le neznaten.

več kolonistov frankovsko pleme (Spanheim),¹⁴ ki je, naravno, s svojimi narečji tudi dalo pečat slovenskim krajevnim imenom. Zato je jasno, da spočetka še zdaleč ne more biti govora o enotnem pravopisu imen. Raznolikost oblik grajskih in krajevnih imen gre na račun številnih svetnih in cerkvenih velikašev, oz. njihovih pisarjev, ki so sprva uporabljali vsak svojo domačo govorico. Da, še celo listine, izstavljene v eni in isti pisarni od istega pisarja, ne poznajo v tem oziru doslednosti. Po potrebi in v ilustracijo navajam v drugem delu svoje razprave poleg prvotne še nekatere druge značilnejše oblike grajskih imen.

Pomen grajskih imen

Grajska imena na Slovenskem niso omejena le na slovensko ozemlje, ampak najdemo taista v precejšni meri vsepovsod, kamorkoli je prodrla nemška kolonizacija in s tem germanizacija. Domovina naših grajskih imen je, v kolikor niso slovenskega izvora, južna Nemčija, predvsem Bavarska. Svojevrstnost grajskih naselbin je pojav, da se ime gradu vzame s seboj v tujo pokrajino in se to tam zopet uporablja, če si rod ali kaka njegova veja pridobi v tujini nov sedež.

Razlaga krajevnih imen zahteva poznanje kraja in stvari, kritično uporabo zgodovinskih virov in temeljito znanje jezika ter njegove zgodovine, kakor tudi obvladanje dotičnih narečij. Uspešno proučevanje krajevnih imen more biti le tam, kjer sodelujejo filolog, zgodovinar, geograf in arheolog. Kar velja za krajevna imena, velja tudi za imena gradov, saj so ta hkratu večinoma i krajevna imena bodisi tako, da je grad prevzel ime od že obstoječega zemljiškega imena (taki

¹⁴ M. Kos o. c. 116.

K članku: Italijanska urbanistika. Aprilla, regulacijski načrt za središče mesta

primeri so česti, kot bomo v nadaljnjem videli), ali pa obratno.

Z razlago imen se je pečal že Valvasor v svojem monumentalnem delu.¹⁵ To je pojav, ki je vsekakor interesanten za njegovo dobo (druga pol. 17. stol.). Njegove razlage so mi nudile poleg zabave ponekod vsaj kak namig, dasi so v ostalem preveč naivne. Izboren kažipot k moji študiji pa so mi bila dela Eberla,¹⁶ Lessiaka¹⁷ in Wallnerja.¹⁸

Običajno sestoji vsako grajsko ime iz dveh delov, temeljne in določilne besede. Za temeljno besedo služijo najčešče burg, berg, eck in stein.

»Burg« je označevala že v rimskih časih manjše utrjene kraje ob donavski in renski meji (burgi). Germanski jezikovni zaklad je prevzel to ime za naziv večjih rimskih naselbin, ki so bile po večini obdane z zidovi, v obliki, da se je beseda uporabljala kot temeljna beseda številnih rimskih krajevnih imen.¹⁹ Burg se pojavi v frankovski dobi i v obmejnih markah in predstavlja obrambno zgradbo. V tej zvezi in v te svrhe se javlja burg pozneje vsepovsod, kamor je segala nemška organizacija in kolonizacija.

Od »berg« si ne smemo vedno misliti bog vedi kako visok hrib, goro; višina je lahko bila relativno prav neznatna. Berg je pri grajskih imenih ne le morfološki pojem, ampak izraža hkratu i to, kar burg. Berg in burg sta v našem primeru sinonimna izraza; iz listin moremo to lepo ugotoviti. Grad na kameniti vzpetini, kameniti osnovi si prisvaja ime stein, tudi fels. Stein je poleg temeljne besede tudi samostojno grajsko ime (n. pr. Stein — Stari in Mali grad [kamniški] in Stein — Kamen pri Begunjah). »Eck« pomeni vzpetino na splošno, brdo, obronk, vršič.

Mnogo bolj pestre od temeljnih besed imen gradov so določilne besede grajskih imen. Pri razlagi teh je treba opreznosti. V te namene se uporabljajo osebna imena, v katerih nam je iskati osnove ali enega izmed prvih lastnikov gradu. Imena oseb stopajo vedno v drugem sklonu, ki je pozneje odpadel (n. pr. Mannsburg — Mengeš, Radkersburg — Radgona). Zelo česta so imena živali (n. pr. Auersberg — Turjak, Zobelsberg — Čušperk); prav tako imena iz rastlinskega sveta (n. pr. Lilienberg — Limberk, Gerlachstein — Kolovec). Gradovi se imenujejo tudi po rekah, nad katerimi so bili zgrajeni (n. pr. Drauburg — Dravograd, Lauenstein — Boštanj, Kanker — Kokra). Itd.

Tudi lastnostne besede nahajamo kot določilne besede grajskih imen. Izmed teh je največ takih, ki kažejo na značaj talne zgradbe, bodisi neposredno na teren, na katerem je stal grad, bodisi njegove okolice (n. pr. Gutenberg — Hudi grad [pri Tržiču], Nassenfuss — Mokronog, Scharfenberg — Svibno); dalje lego (n. pr. Oberburg — Gornji grad, castrum inferius [et superius] de Stain)²⁰; starost (Altenburg —

Vrbovec, Neuburg — Novi grad); vrednost in lepoto (n. pr. Landpreis — Lanzpreš, Werneck — Bernek) itd.

Pri marsikakem grajskem imenu je možnih več razlag. Pri takih, zlasti izmišljenih, je pač težko pogoditi pravo — zasnovateljsko idejo. Marsikaj ostane tako le last sive davnine.

Izvor grajskih imen

Imena gradov na Slovenskem so predslovenskega, slovenskega in nemškega izvora. Pustimo ob strani prvo skupino. Grajskih imen, ki nosijo pečat slovenske imenske tvorbe, je veliko. Pri njih se da še danes kljub dolgemu in stalnemu procesu germanizacije utrditi, da je bil Slovenec tisti, ki jim je dal svojo nomenklaturu. Navajam tu le nekaj primerov: Gört-schach — Goričane, Gonowitz — Konjice, Lack — Loka (Škofja), Flödnig — Smednik, Reifnitz — Ribnica. Važneje od te ugotovitve se mi zdi naslednje: Gruden²¹ namreč pravi, da je lahko dokazati, da so imeli mnogi stari gradovi pri nas prvotno slovenska imena in slovenske posestnike. Kakor je slovensko plemstvo izgubilo stik s svojim narodom, se vrglo po tuji, nemški gospodi ter se ponemčilo, tako so tudi gradovi pozneje dobili nemška imena. Na to odgovarjam oz. vprašujem: 1. po Grudnovem mišljenju bi moralo kazati vsako današnje pristno slovensko ime gradu na prvotno slovensko ime gradu. Kje imamo dokaz, da se je med drugim n. pr. Pusti grad, ki ga avtor tudi navaja, že nekdanj tako imenoval, že pred nemškim imenom Waldenberg? 2. ali more pričati že zgolj slovenski izvor imena gradu, da je grad zgradil in imenoval le Slovenec, slovenski plemič, o katerem vemo sicer, da je znal še v 13. stol. slovenski govoriti? Možno in verjetno! Toda lahko ga je zgradil tudi Nemeec, ime zanj pa prevzel od že obstoječe, v bližini ležeče večje slovenske naselbine, pri čemer je seveda slovensko ime prikrojil svoji izgovarjavi in pisavi, kakor to kažejo pisani viri. — Ogromna večina grajskih imen pa je naravno nemškega izvora.

Spremembe grajskih imen

Razvoj nemških in germaniziranih slovenskih oblik grajskih imen moremo zasledovati daleč nazaj, do koder pač segajo viri. Kako pa so se glasila slovenska in slovenizirana nemška grajska imena v srednjem veku, ne moremo točno ugotoviti, saj niti slovenskih spomenikov in tekstov, ki so starejši od prvih protestantskih tiskov in knjig, skoraj ni. To moremo le z večjo ali manjšo gotovostjo rekonstruirati. Gotovo je, da je slično kot Nemeec slovenska, Slovenec nemška imena prilagojeval svoji govorici. Pred očmi moramo torej vedno imeti dvojen proces imenskih transformacij: s strani Nemcev in s strani Slovencev.

Kakor vsak govor, tako se spremene v teku časa tudi grajska imena. Vršil se je proces odpiljevanja, skrčevanja in preoblikovanja imen. Mi živimo zdaj sredi napak, pravi Zahn,²² ki jih je zakrivilo 16. oz. 17. stol. v jeziku in pisavi. Danes imamo množico imen, ki ne odgovarjajo več stari pravilni obliki in s tem čestokrat i pomenu. Uradne označbe na specialkah so nezanesljive. Hujšo usodo od nemških kra-

²¹ O. c. 121.

²² Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, str. XII.

¹⁵ Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI.

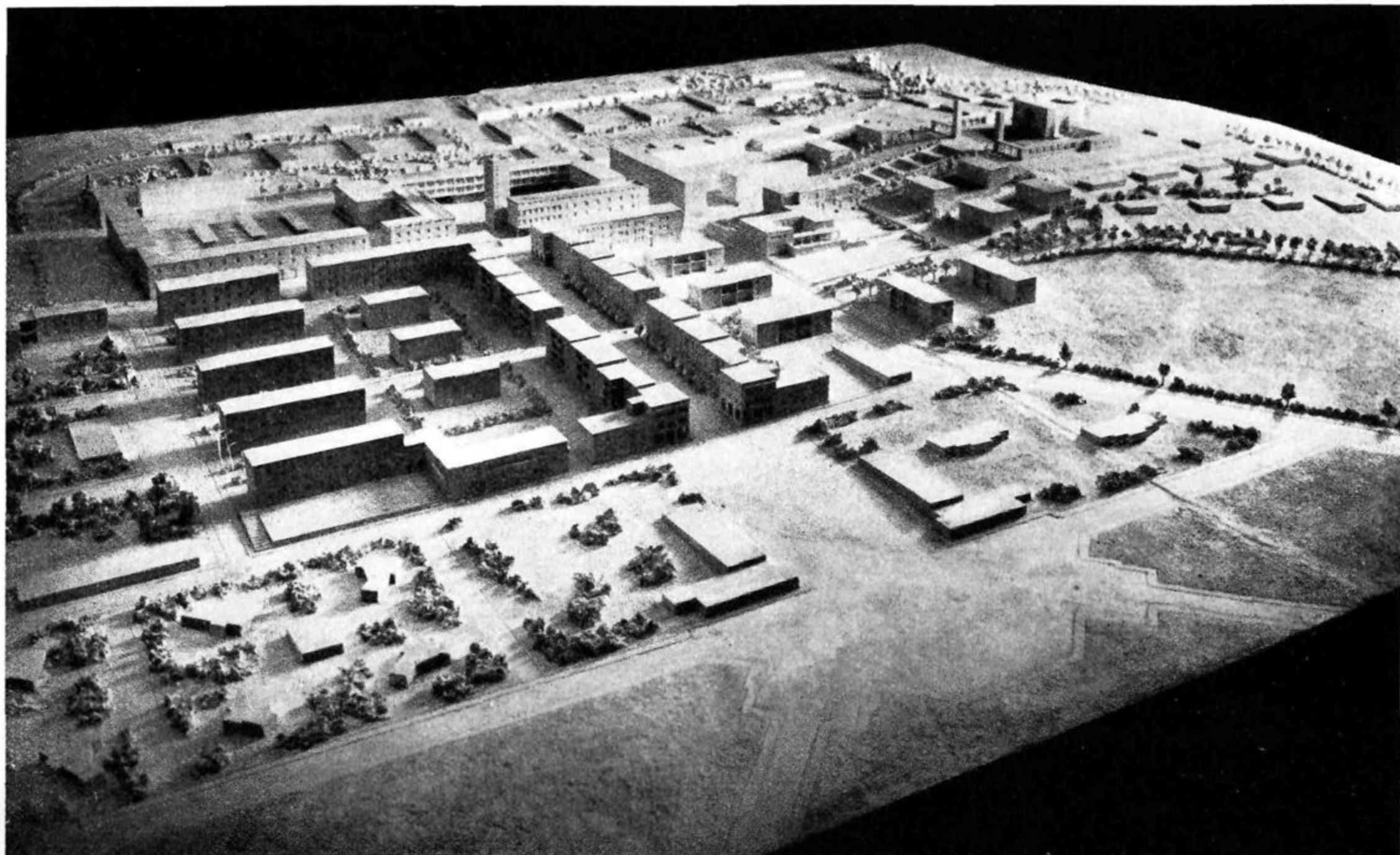
¹⁶ Die bayerischen Ortsnamen als Grundlage der Siedlungsgeschichte I. in II.

¹⁷ Die kärntnerischen Stationsnamen.

¹⁸ Altbairische Siedlungsgeschichte.

¹⁹ Eberl o. c. I., 71.

²⁰ Schumi UB II., št. 174, Jaksch MC IV., št. 2441.

K članku: Italijanska urbanistika. Guidonia, načrt mesta

jevnih imen so doživela slovenska od srede 19. stol. dalje; pačili so jih z neverjetno predrznostjo.

Najširše idoč primer spremembe je popolno izpodrinjenje starega z novim imenom, tako da le vestno preiskavanje pokaže, da gre ob danem primeru često le za en in isti grad — kljub dvema različnima imenskima označbama. Vzroki temu leže v številnih povzdighih v plemiški stan v 16. in 17. stol. in novi plemič je hotel dati gradu svoje ime.²³ V koliki meri je sledil novim razmeram Slovenec s svojo nomenklaturou, je vprašanje zase.

Pa tudi druge okolnosti so vplivale, da se je prvotno grajsko ime vsaj delno spremenilo. Z novim vekom se pojavijo gradovi ali boljše: graščine, ki niso strateškega pomena, so bolj v dolinah, in treba je bilo regulirati imenski odnos teh novih do starih grajskih naselbin. To se je zgodilo najčešče tako, da je graščina prevzela ime od starega gradu (seve, če je bil kje v bližini), s pridevkom »Novi (Neu)«, s čimer je prejšnji grad avtomatično postal »Stari (Alt)«. Pa niti novega gradu ni bilo treba; kajti domačini, prebivajoči v območju kakega starejšega, že razpadlega gradu, ga nazivljejo večinoma Stari grad, včasih samo Grad, neredko celo Gradišče. In tudi drugi atributi so znani, n. pr. »Pusti«, »Hudi«, »Zgornji« in »Spodnji« (»Ober — Unter«), če ju prvotno ni bilo, so uradne označbe novejšega datuma, kot »Stari« in »Novi«, prav tako tudi imenovanje gradov po krajevnih ime-

nih, ki mnogokrat ne stoje v nikaki zvezi s starim grajskim imenom. Mnogo naselbin, nastalih v neposredni bližini gradov, je prejelo z ozirom na svojo lego do gradu imena kot Pod-, Pred- ali Zagrad ali -gradec, ime, ki se je pozneje razširilo tudi na grad sam.

Končno še nekoliko o današnjem pravopisu grajskih in krajevnih imen. Slišali smo že, da je srednjeveška imenska ortografija zelo neurejena. Niti današnja ni na tem poprišču enotno izvedena. Največ so k temu doprinesli različni dialekti. Tako pišejo Nemci poleg Neideck tudi Neudeck, poleg Herberg tudi Hörberg; sufiks eck tudi egg, itd. In nemška imena v slovenski redakciji? N. pr. nemški Marenberg sem zasledil na različnih zemljevidih poleg Marenberg tudi Marbeg in Marbek; nemški Werneck slov. Vernik, Vernek, Bernek. Kaj je pravilno? Pred vprašanjem smo: ali naj gre proces transformacij nemških imen v slovenizirana dosledno enotno po gotovih normah, ali naj bo pri tem merodajna ljudska govornica, torej krajevnost? Sem za zadnje, kajti v živem ljudskem govoru so se ta imena razvijala, ohranila in sporočila, zato naj bo le ljudska govornica kompetentna pri dajanju uradnih oblik krajevnih imen.

II.

GRADOVI NA SLOVENSKEM

Kranjska

Auersberg — Turjak na Dol. Turjačani, ki se pojavijo šele sredi 12. stol., so bili le bivši ministeriali starih, izumrlih turjaških gospodov, 1162 liber homo Engelbertus de Vrsberch;¹ 1220 castrum Owersperch.²

²³ R. B., Über Änderung von Schloßernamen in Steiermark v Blätter f. Heimatkunde (izdaja Historischer Verein f. Steiermark) III. (1925), št. 1/2, 10.

V turjaškem grbu je figura tura (Auer). Da bi slov. ime Turjak nastalo iz nemškega »drei-eck (= trikot)«³ — ker v taki obliki je bil grad zidan — je nesmiselno. Slov. ime (sorodno Kozjak, Kravjek itd.) me zavaja na misel, da so se morali nekoč tod potikati v večji množini turi, ki so bili v srednjem veku znani po vsej srednji Evropi. Zato bržkone pri imenovanju imena Auersberg — Turjak ni bila merodajna heraldična figura — ki je za nas potemtakem le sekundarnega pomena — ampak živi turi.⁴

Billichgraz — *Polhov Gradec* sz. od Ljubljane. Ok. 1215 Her(manus) de Grätze et filius suus Hort(olfus);⁵ 1261 Heinricus de Pilchgrez.⁶ »Graz«, »grez« od slov. Gradec radi bližine stare utrdbe, gradišča. Prvi del nemškega imena je nerodna izpeljanka iz slov. imena. Če bi šlo za žival polh, kakor si to tolmači ljudska tradicija,⁷ bi se ime moralo glasiti Polšji gradec (kakor n. pr. Volčji potok, Račja vas, Medvedji vrh). Tu je zveza le z osebnim imenom Povh.⁸

Bischoflack — *Škofja Loka*. že 973 (daritvena listina) se omenja locus Lônca,⁹ pri čemer moramo misliti na Staro Loko,¹⁰ poljedelsko naselbino, poleg sedanje Škofje Loke, nastale pod gradom, omenjenim prvič c. 1202: castrum Lonca;¹¹ 1262 castrum Lok.¹² Ime slov. izvora; stsl. loⁿka = loka. Bila je dolgo vrsto stoletij sedež in last freisinških škofov.

Flödnig — *Smladnik* blizu Medvod na Gor. 1136 Wdalricus de Fledinich.¹³ Na nemško obliko imena ne homo polagali pažnje, ker je ime prevzeto od Slovencev. Po prof. Ramovšu iz korena mléd — (kot v besedi »omleden«) po pomenu najbrže »slabo porasel gozd«. Pintar¹⁴ je tolmačil to ime kot »svetel, listnat gozd«.

Gallenberg — *Gamperk* pri Čemšeniku na Gor. 1248 Chunradus Gallo;¹⁵ 1300 castrum Gallenberg.¹⁶ Ime po plemiškem rodu Galle, Gallo, ki je prišel k nam iz Bavarske.¹⁷

Gerlachstein — *Kolovec* pri Kamniku. 1303 Tybald von Gerlochstein.¹⁸ Razlogujmo nemško ime: gerlach (loch) - stein. Gêr = drog, kopje; lôch — grmovje, drevje, gozd. Za drevje, ki s hitrim vnosom do visokega debla dorase, ki se razmeroma tankega stasa do vrha potegne in vstromi, imamo različna imena, n. pr. ranta, rata, gol, kol, drog itd.¹⁹ Torej odgovarja nemški Gerlach (-loch) popolnoma slov. Kolovec.

Görtschach — *Goričane* pri Medvodah na Gor. 1178 villa Gorzach;²⁰ 1256 castrum Gortschach;²¹ 1261 castrum Gorizach.²² V imenu tiči beseda gorica = majhna gora, hribček. Izhodišče obliki Göertschach je slov. lok. »pri, v goricah«. Oblika Goričane pa pomeni »naseljence ob goricah«, je naseljeniško ime. — L. 989. se omenja neki plemenitaš Pribislav (Pribizlauus),²³ ki je bil brez dvoma slovenskega rodu in je dobil od cesarja Otona III. nekoliko posestev blizu sedanjih Medvod.²⁴ Schumi²⁵ misli pri tem na grad Goričane, ki naj bi potemtakem obstojal že v 10. stol.

Grailach — *Škrljevo* pri št. Rupertu na Dol. 1044 villa Chrilouua;²⁶ 1130 Fluens (potok) Chrilowe;²⁷ 1163 purcraus (grajski grof) Megnardus de Crilog.²⁸ Slov. ime, pravi Valvasor,²⁹ prihaja od kamenja, ki leži tam okoli in se drobi v skriljah kot škrljavec; etimologija nem. imena pa mu ni znana. Seveda je ta ista kakor pri slov. imenu, saj je nem. Grailach, kot kažejo prvotne oblike, le germanizirano slov. ime.

Gurkfeld — *Krško* na Dol. 895 Gurchevelt;³⁰ c. 1141 Perhtolt de Gurkuelde;³¹ 1189 castrum Gurkeult.³² Grad se imenuje po Krškem polju (Gurkfeld), t. j. polje ob reki Krki.

Gutenberg pri Trziču na Gor. 1156 dominus Albero et fratres de Gvotenberch.³³ Grad je bil zgrajen na dobri »gut«, trdni, kameniti osnovi. Domačini ga nazivljejo Hudi grad bodisi zato, ker so v njem nekdanj prebivali razbojniški vitezi, bodisi da znači »hud« pri krajevnih imenih toliko kot »majhen, slaboten, neznamen, zanikrn«.³⁴

Höflein — *Preddvor* svzh. od Kranja. 1070 — c. 1080 Nivnhovun;³⁵ 1147 locus et curtis (dvor[ec]) Niwenhouen;³⁶ 1262 Lazarus de Predwor.³⁷ Doslovna prestava pri prvih dveh primerih: Novi dvor(ec). »Hof« — »dvor« je označeval sprva le skromno zgradbo za prebivališče gospodujočega sloja. Dvore poznamo že v slovenski dobi, poseben značaj pa je dala tem frankovsko-nemška doba.³⁸ Slov. ime Preddvor kaže na naselbino, nastalo pred dvorom. Taisto ime se je, kakor vidimo, pri Nemcih že v 13. stol. uradno uporabljalo i za dvor (grad).

Igg — *Ig* pri Ljubljani. 1249 in Yge;³⁹ 1261 castrum Ighe.⁴⁰ Etimologijo tega imena podaja Valvasor⁴¹ takole: V času rimskega gospodstva se je kraj imenoval magnus Vicus; iz Vicus je nastala oblika Ic, Ig, ime, ki si ga je naredela naselbina in grad.

Kanker — *Kokra* svzh. od Kranja. 1147 nobilis miles Meinhardus Schabab agnomine de Choche, ministerialis comitis Bertholdi de Stain;⁴² 1267 Reimbertus de Goker.⁴³ Rečica Kokra je dala gradu ime.

Kleinfeste — *Mali grad* v Kamniku. Med 1143—1147 comes Bertoldus de Stein, Karolus eiusdem minister;⁴⁴ 1202 duo castella de Steine (Stari in Mali grad);⁴⁵ 1250 capella superior castrum inferioris de Stain.⁴⁶ Ime dobil po kamenitem terenu. Dočim je bil ta grad nekoč karakteriziran po legi »spodnji«, je sedaj po velikosti »mali«.

Krainburg — *Kranj*. 1221 burgenses (meščani) Bernhardus, Eberhardus, Volbertus de Creinburg.⁴⁷ Krainburg pomeni toliko kot »grad v Krajini — Kranjski«. Podloga k nemškemu imenu Krainburg in slov. Kranj sta keltski Carnium in slov. Krajina, ki se v virih 11. stol. imenuje Creine, Kreine kot označba za deželo (Kranjsko) in kraj (Kranj) hkratu.⁴⁸ Zato so podatki o Kranju v dobi nemškega gospodstva starejši od 13. stol.; kajti če je bil neki dokument med l. 1050. in c. l. 1065. actum Kreine,⁴⁹ se more to nanašati le na kraj Kranj, in tem bolj malo let pozneje, med 1070 in 1080, quaedam munitio loco Chreine sita.⁵⁰

Laas — *Lož*. 1218 castellum Lossi;⁵¹ 1244 castrum Los.⁵² Lož »brlog«, zato »kraj, kjer prebiva divjačina: gozd«.⁵³

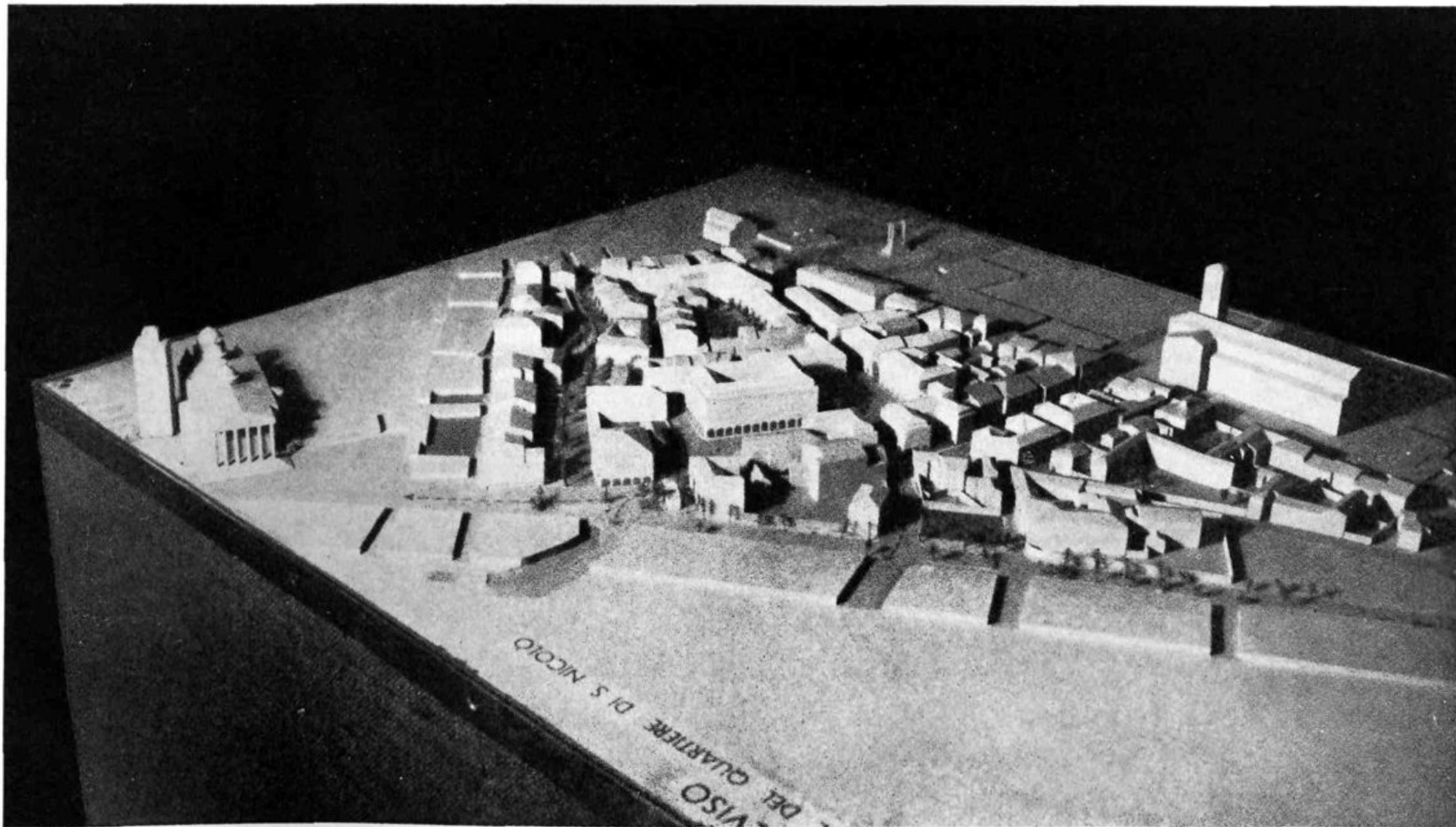
Laibach — *Ljubljana*. 1144. Odalricus frater ducis (sc. Carinthiae) de Laibach;⁵⁴ 1146 ministerialis Wodolricus de Luwigana;⁵⁵ 1220 palatium (grad) de Laibach;⁵⁶ 1256 castrum Laybach.⁵⁷ Gotovo je, da je ime Ljubljana starejše — čeprav ni izpričano — od imena Laibach. Ime Ljubljana še danes ni filološko rešeno. Veliko je onih, ki so skušali tolmačiti ime naše prestolnice. Ni moj namen, podati na tem mestu izsledke prav slednjega filologa in nefilologa. Valvasor, ki je sicer rad etimologiziral, se ni lotil imena Ljubljana.⁵⁸ Prvi se je ojunčil Metelko.⁵⁹ Pri njem

je deblo lub (»ljub«) = amoenus (zato Aemona) = prijeten, ljubek: Laibach (Laubach) je slov. lok. Ljubah od nom. pl. Ljube, stanovnik v Ljubah pa se zove Ljubljan, odtod Ljubljana. Orel⁶⁰ piše Loblana, češ da so Slovenci, ko so zagledali emonski grad (!?), rekli mu Lob = čelo, krona, mesto pod njim pa Lob-lana (= kronana). Sledi Bleiweis,⁶¹ ki ne prinese nič novega. Napravil je le sintezo Metelkove in Orlove razlage: Laibach ali Laubach je slov. lok. v L'bah (v Lobah ali Lubah). Preskočimo modrovanja Coste, Elzeja, Kluna, Poženčana, Trstenjaka, ki za nas niso pomembna. Pri Miklošiču⁶² je najvažnejše, da je ovrgel lub (»ljub«) = amoenus, ker se sufiks -jan praviloma pritika le na take osnove, ki zaznamujejo krajevne pojme. S pridržkom ugotavlja, da lub ne pomeni samo »čelo, lobanja«, marveč tudi »holm, hribec, višino«. Schumi⁶³ prinaša poleg omenjenih (lub = prijeten; lub, lob = čelo, gol) še novo možnost od »lupina (drevesna) ali lubje«. Naj omenim v tej grupaciji še Tumino enačico: lub = žleb.⁶⁴ Pintar⁶⁵ je že prepričan, da je čelo = holm, lub = čelo = holm (v našem primeru Grajski hrib), opirajoč se tudi na Vrhovca,⁶⁶ ki išče najstarejše naseljence Ljubljane na Grajskem hribu. Pintar vzame za deblo l**ub**, zato L**ub**ljane »naseljenci ob l**ubu** (holmu)«. Odlični filolog prof. Ramovš⁶⁷ zavrača deblo l**ub**, ker kako bi mogel nastati diftong v Laib. Zanj je osnova »ljub« (slično kot je Ljubelj, Ljubno), *L'ub, ki je po njegovem mnenju najbrže predslovenskega izvora; so torej to prvi Ljubljančani ob svojem prihodu le prevzeli od prebivalstva, ki je prebivalo v teh krajih pred njimi. Na kaj se nanaša *L'ub? Prvotna Ljubljana je morala biti vsekako v tesni zvezi z Ljubljanico in s prometom na njej. Najverjetnejše bo, kar domneva

prof. Melik,⁶⁸ da je Ljubljana dobila svoje ime po reki Ljubljanici, katere glavni izviri so danes Velika in Mala Ljubljanica ter Ljubija. Dejstvo je, da so nastali mnogi kraji ob izviro, izlivu rek in tam, kjer prehaja le-ta v ravan, in da so prejeli imena od rek. Tu sta imeni Vrhnika, nem. Oberlaibach in Ljubljanski vrh, ki ni nikoli spadal k Ljubljani. Historično-topografski razvoj Ljubljane kaže, da sprva ni bilo naslonitve naselja na Grad (s tem je omajana Pintarjeva razlaga). Dejstvo je tudi — kar podpira indirektno Ramovšova razlaga (neslov. izvor »ljub«) — da so imena večjih vodovij predslovenskega porekla. Vse to so momenti, ki močno govore za to, da je reka Ljubljanica dala ime glavnemu mestu Slovenije. »Ljubljana« je feminizirana sing. oblika za nom. plur. *L'ub'ane »naseljence v kraju *L'ub«. ⁶⁹ Izpremembra L'ub'ane v L'ub'ana se je morala izvršiti, kakor vidimo, že zelo zgodaj. Nanjo so vplivale analogije z drugimi kolektivnimi singulari (n. pr. deca, gospoda, družina).⁷⁰

Landstrass — *Kostanjevica* ob Krki na Dol. 1220 Adalbertus plebanus de Landestrost;⁷¹ 1228 Wlricus de Landestrost;⁷² 1235 castrum Landestrost;⁷³ 1267 fratres de Landstrass.⁷⁴ Svn. trôst »upanje, obramba, pomoč«. Očividno se je pozneje nadomestila nemška beseda trôst s »strass« iz slov. straža, s čimer je pomen ostal isti. Grad je stal kot čuvar nad vpadnimi vrati na spodnjem teku Krke proti hrvatski strani.⁷⁵

Mannsburg — *Mengeš* jz. od Kamnika. Ok. 1155 Dietrichus de Meingosburg;⁷⁶ 1250 castrum Mengosburch.⁷⁷ Takrat, ko še ni bilo publiciranega gradiva za srednjeveško zgodovino Slovencev, je bilo mogoče, da je P. Hitzinger⁷⁸ izvajal »manns« iz mansio (sc. Romanorum), ker je v bližini tega kraja baje stala rim-

K članku: Italijanska urbanistika: Treviso, regulacijski načrt za mestni okraj S. Nikolò

ska postaja. Ni težko razbrati, da je v imenu Mengosburg — iz česar je nastal slov. Mengeš — staro nemško osebno ime Men(in)go.⁷⁹

Meichau — *Mehovo* pri Novem mestu. Ok. 1162 Hartwic (de) Micho;⁸⁰ ok. 1215 castrum Michow.⁸¹ »Michow« je nastalo čisto naravno iz slov. Mihovo, Mehovo »kraj«, poraščen z mahom (mèh, мѣхъ).⁸² Je to neutrum snovnega pridevnika.

Michelstetten — *Velesovo* svzh. od Kranja. Ok. 1147 Gerlacus de Michelsteten.⁸³ Svn. michel = velik, stettel = mestece, selo. Torej Michelstetten = Veliko selo. Današnja oblika Velesovo bi nas zavedla na posesivni adjektiv. Starejša oblika Velesalo (= Veleselo),⁸⁴ ki priča za substantiv, je nastala iz vel'eje, vel'oje selo, t. j. starejše oblike za »veliko selo«. Brez dvoma je slov. ime starejše od nemškega, kajti izraz selo, prvotno se-d-lo, kaže na zelo stare slov. naselbine.

Nassenfuss — *Mokronog* na Dol. 1137 Heinrich de Nazvoz;⁸⁶ 1256 castrum Nazzenfuz.⁸⁷ Dasi leži kraj Mokronog v kotanji in so njegova tla v deževni dobi res dolgo časa mokra, vendar pomeni prvotno, zrekonstruirano ime makromъnovo »zatišje«. To je dokaz, da so Nemci — in sicer nerodno — prevedli pozneje nastalo obliko Mokronog v »Nassenfuss«. Po domnevi prof. J. Kelemine⁸⁹ znači »mokronog« kako vodno nimfo, isto bitje, ki ga poznajo ponemčeni Slovenci srednjega Štajerja pod polslovenskim imenom Lahnwaberl, kar znači »močvirno babo«.

Neudeck — *Mirna* sz. od Mokronoga. 1211 Duringus de Nidegge;⁹⁰ 1250 castrum Nidech.⁹¹ Svn. nîd(e) = neid »zavist, mržnja, ljubosumje«. Grad, čigar stanovalci v bojnem in junaškem razpoloženju svare in prezirajo sovražnike.

Oberstein — *Stari grad* nad Kamnikom. Ok. 1145 comes Bertoldus de Stein, Karolus eiusdem minister;⁹² 1202 duo castella de Staine (Stari in Mali grad).⁹³ Naselbina, danes mesto Kamnik, se nemško imenuje tudi Stein. Vprašanje je, kaj je starejše, grad ali naselbina pod njim, kdo je od drugega prevzel ime in katero ime je prvotno, slovensko ali nemško? Gruden⁹⁴ je mišljenja, da nam je iskati v Kamniku prvo selišče pri razvalinah Starega gradu, ki da je nekdanj nosil ime Kamnik. No, »Kamnik« najbrže ni bil nikoli označba za kamniški Stari grad. Pod »Kamnik« se mora razumeti le naselbina pod Starim gradom, za katero se sicer šele 1271 pojavi ime Kamnich.⁹⁵ Moja domneva je sledeča: 1. Na tem kraju (Kamniku) je obstojala že pred prihodom Nemcev slovenska naselbina s slovenskim imenom Kamnik. 2. Nemci, ki so prišli semkaj, so postavili grad, katerega so kakor tudi že obstoječe slovensko naselje nazvali Stein. 3. Stari grad je eksistiral že sredi 12. stol., v dobi, iz katere imamo prvo zanesljivo sled o imenu Stein, in 4. Kamničani so imenovali današnji Stari grad sprva — ko je bil še obljuden, zlasti pa, ko še ni bilo Malega gradu — morda Kamen (kakor n. pr. grad Stein — Kamen pri Begunjah) ali pa samo Grad; oni so že vedeli, katerega imajo v mislih.

Osterberg — *Sostro* pri Zalogu vzh. od Ljubljane. 1256 castrum Osterberch.⁹⁶ Po Valvasorju⁹⁷ ima grad Osterberg ime po zgraditelju in pomeni toliko kot »Scharffenberg«, kajti slov. oster se pravi po nem. scharf. Ravno tako pomeni — pravi — »Sostro« ali »Oster verh« v nemščini »Scharffenberg«. Vzemimo najprej v pretres drugo Valvasorjevo tezo, ki abso-

lutno ne drži. Slov. ime Sostro se ne da tolmačiti niti iz »Osterberg«, niti iz »Ostri verh«. L. P.⁹⁸ izvaja Sostro od socon (kot sostek štirih voda: Save, Ljubljance, Kamniške Bistrice in Besnice) in korena *srū z vrinjenim t, v pomenu »fluere«; torej Sostro = confluens, t. j. sovođenj. L. P. gre še dalje: Od »Sostro« se je napravil nemški izraz Sosterberg (t. j. Sostrski verh), ki se je po glasovnih pravilih spremenil v Zosterberg, Z' Osterberg, t. j. zu Osterberg »na Ostrem vrhu«. Piscu se zdi umevno, da je Osterberg vprav Sosterberg (Sostrski verh), to je višina nad sovođenjem imenovanih voda. Da na kratko povzamem: L. P. trdi, da je »Sostro« osnova za »Sosterberg«, »Sostrski verh«, »Osterberg« in »Ostri verh«. Njegovemu preciznemu izvajanju se ne upiram, vendar bi rad pripomnil še nekaj svojega. Ni namreč neobhodno potrebno, da izhaja »Osterberg« od »Sostro«, kajti Nemeč si je postavil grad Osterberg na takem kraju, čigar značaj v resnici odgovarja Ostremu vrhu. Že obstoječe slov. ime Oster verh za najvišji vrh Kašeljskega hrbta, na katerega svzh. pobočju je stal nekdanji grad Osterberg, je prišlek lahko le prikrojil svojemu jezikovnemu čutu. »Oster« mu ni tuje zvenel, ker ga je poznal njegov jezikovni zaklad (seveda v drugem pomenu) in »verh«, »verh« je akomodiral v svoj tolikokrat slišani in govorjeni »berg«.

Preiseck — *Prežek* pri št. Jerneju na Dol. Ok. 1200 Albertus de Preiseche;⁹⁹ 1301 burg Preysecke.¹⁰⁰ Preiseck je pristno nemško grajsko ime, ki ga srečavamo kot tako tudi izven slovenske zemlje, in pomeni bodisi toliko kot »grad, zgradba, ki je v ponos in čast deželi«, bodisi da se nanaša na ime Pris — Preis, nekdanj mogočne kranjske plemiške rodbine, ki je imela na tem kraju svoje ministeriale.¹⁰¹

Rain — *Brežice*. 1241 apud Rein;¹⁰² 1249 castrum Rayne.¹⁰³ Etimologija imena Brežice je »majhen breg« = »rain«. Mestni grb kaže tri brda (tri brežce) nad tekočo vodo (Savo); na enem izmed brd stoji grad. Kdor je mislil le na grad, je rabil ednino Brežec; na grad in naselbino pa Brežci, Brežice.¹⁰⁴ Danes ni več »treh brežcev«. Brez dvoma je bil teren nekoč z ozirom na Savin tek drugačen od današnjega. Fr. Ilešič¹⁰⁵ domneva, da je slov. ime starejše od nemškega (torej nem. le prevod [slab] slovenskega), in sicer — zelo staro.

Reifnitz — *Ribnica* na Dol. 1220 dominium (gospodstvo) in Rewenicz;¹⁰⁶ 1263 castrum Reiuenz.¹⁰⁷ Ime po ribah, ki jih je veliko v tamkajšnjih vodah.

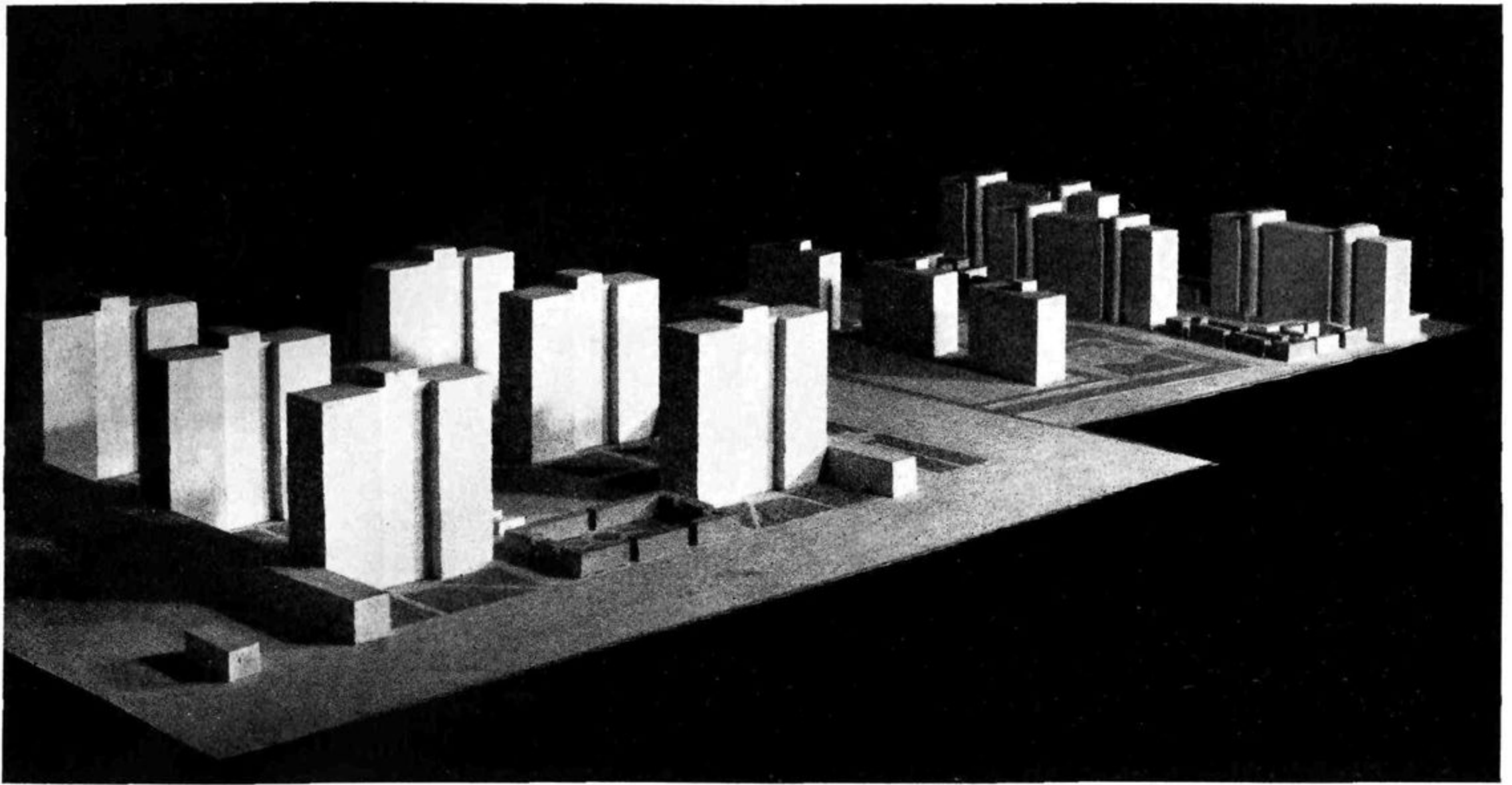
Sauenstein — *Boštanj* pri Sevnici. 1197 Otto et filius Wlringus de Sowenstein.¹⁰⁸ Grad na skalnatem hribu nad Savo (Sau).

Scharffenberg — *Svibno* pri Radečah. 1169 Conradus de Scherffenberg;¹⁰⁹ 1182 Henricus de Scarphem-bere;¹¹⁰ 1248 castrum Schorphenberg;¹¹³ Scharf = oster. Na zelo strmem, ostrem hribu je bil dom nekdanj mogočnih in slavnih Ostrovharjev.

Schönberg — *Šumberk* zap. od Trebnjega. 1141 Me-ginhardus de Sconenberge;¹¹² 1266 castrum Schonenberch.¹¹³ Razlaga odveč.

Stein — *Kamen* (Lambergerjev grad) pri Begunjah na Gor. 1263 castrum Lapis.¹¹⁴ Ime samo govori.

Treffen — *Trebnje* na Dol. 1163 plebanus Rūtardus de Treuen;¹¹⁵ 1241 Ūlricus de Treuen.¹¹⁶ Pristno slov. ime od »trebiti«. Spomin na kulturno udejstvovanje Slovencev.

K članku: Italijanska urbanistika. Rim, načrt za tipične stanovanjske mestne dele na periferiji

Veldes — *Bled na Gor.* 1004 dominium, praedium Ueldes;¹¹⁷ 1011 castellum Veldes;¹¹⁸ med 1050 in ok. 1065 castrum Ueldes.¹¹⁹ Valvasor¹²⁰ si razlaga Veldes od Fels (skala), ki da je bilo prvotno ime gradu. Kar se tiče drugega, sploh ni dokazov. Pred nas stopa od vsega početka le oblika Veldes, tudi Ueldes. Res je, da se pozneje tja pa sem pojavi ime Felß, a to nima za nas pomena. Res je dalje tudi, da nas zavede pogled na visoko skalovje, na katerem stoji grad, na razlago imena od Fels. Vendar kaže, da je bil Slovenec tisti, od katerega si je grad izposodil ime. Iz dialektičnega Bles'c, pravilno Bledec (tako se imenuje grič sredi vasi) si je Nmec sformuliral svoj Veldes.¹²¹ Pred kratkim je prof. S. L.¹²² izvajal ime Bled, torej tudi Bledec, iz beled, avarskega izraza za vojvodo, kneza, češ da je verjetno, da je bila na Bledu obrska vojaška posadka (našli so — poleg predzgodovinskih izkopnin na blejskem gradu — v bližini starega grajskega kopališča tudi znamenito grobišče iz dobe preseljevanja narodov in naselitve Slovencev) na vzvišeni terasi, za katero se dviguje Bledec. S filološke strani — Beled — Bled — mu ni oporekati. Toda, ali ni čudno, da se krajevno ime Bled ne javlja nikjer drugje, niti ne na obrobni predelih slovenske zemlje, kjer je bilo gospodstvo Obrov nad slovenskim življem vse drugačno od goratih, za avarske konjenike težko dostopnih krajev? Možno, da je stolovala na Bledu avarska konjenica, tem bolj, ker je bil kraj strateške važnosti. Vendar hudo dvomim v avarsko poreklo imena Bled, Bledec.

Waldenberg — *Pusti grad* pri Radovljici. 1228 Fredericus de Waldenberch;¹²³ 1263 castrum Waldenberch.¹²⁴ Grad na kraju, kjer kraljuje samo gozd s svojo zapuščenostjo in divjino. Domačini ga nazivajo Pusti grad, kar naj znači »zapuščen, razdejan grad«.

Weichselburg — *Višnja gora.* 1152 Meginhalmus de Wisilperc;¹²⁵ 1154 castellum Wichselberg;¹²⁶ Svn. wísel, wíhsel = weichsel »višnja ([sadno] drevje)«. Tudi potok je tega imena.

Werneck — *Berneck* sz. od Litije. Ok. 1155 Uuoldus de Uernich;¹²⁷ 1250 castrum Werdenech;¹²⁸ 1261 castrum Guerdeneche.¹²⁹ Opravka imamo tu z »werden« = »ceniti (z ozirom na vrednost, lepoto)«.

Wördl — *Otočec* pri Novem mestu. 1252 Heinricus de Werde;¹³⁰ 1256 castrum de Werde.¹³¹ Doslovno stoji grad na otoku »werde« sredi Krke.

Zirklach — *Cerklje* svzh. od Kranja. Ok. 1150 plebanus de sancta Maria;¹³² 1239 ecclesia sancte Marie in Cirkelach;¹³³ 1248 Cunradus miles dictus de ecclesia sancte Marie.¹³⁴ K Marijini cerkvi v Cerkljah so pozneje prizidali še dvoje kapel, tako da je zgradba dobila podobo, kakor da so tri cerkve, in odtod po Schumiju¹³⁵ Zirklach iz slov. »v, pri cerkljah«. Toda tu ne gre za singularni kolektivni substantiv »Cerklje«, nego za »cerkevljane« — »naseljence ali prebivalce pri cerkvi« —, torej naseljeniško ime, ki je moglo biti v veljavi, še preden so prizidali k Marijini cerkvi omenjeni dve kapeli.¹³⁶ Cerkev obdaja močno zidovje s štirimi grajskimi stolpi, ki naj bi bili rodni grad vitezov cerkljanskih.¹³⁷

Zobelsberg — *čušperk* jvzh. od Višnje gore. 1220 dominus Hartwicus de Czobelsperch;¹³⁸ 1248 castrum Zobelsperc.¹³⁹ Krones¹⁴⁰ kategorično odklanja pri tem imenu zvezo z živaljo sobolom »zobel« ter misli na osebno ime Obil, Obel (lok. z'Obilsperch). Jaz sem obratnega mišljenja, kajti ime kake živali kot določilna beseda grajskega imena ni redko, in razen tega je bil sobol nekdanj tudi v naših krajih znan. Bržkone so se kje v bližini gradu zadrževali v večji skupini — v grbu niso upodobljeni.

KRATICE

ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino.

ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje.

Gradivo = Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.

IMDK = Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.

Jaksch MC = A. v. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae.

LMS = Letopis Matice Slovenske.

LZ = Ljubljanski Zvon.

MHVK = Mittheilungen des historischen Vereins für Krain.

MMVK = Mittheilungen des Museal-Vereins für Krain.

Schumi A = Fr. Schumi, Archiv für Heimatkunde.

Schumi UB = Fr. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthumes Krain.

Zahn UB = J. v. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark.

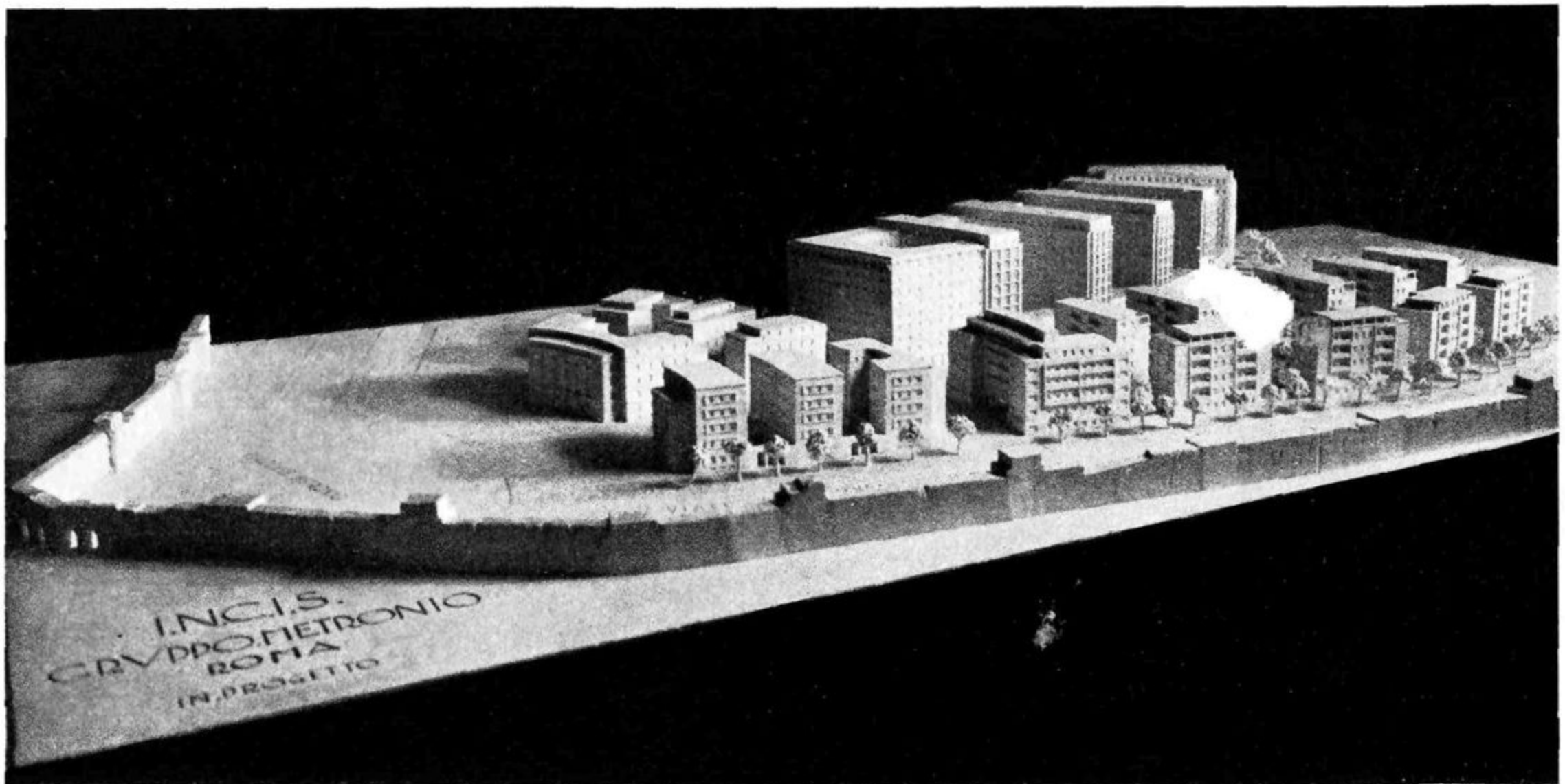
Stsl = staroslovensko.

Svn = srednjevisokonemško po M. Lexerju, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch.

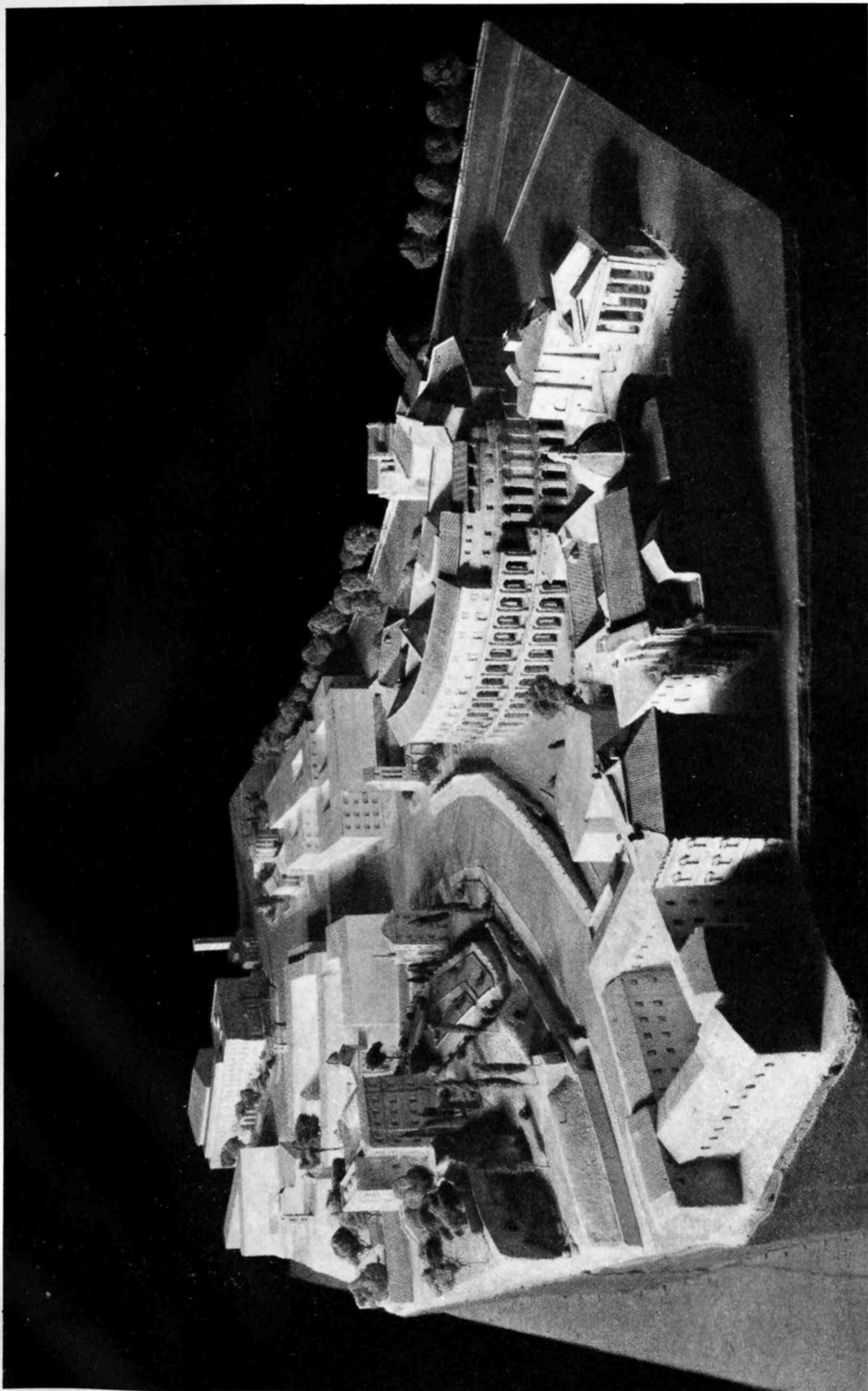
OPOMBE

¹ Gradivo IV. št. 441, Schumi UB I. št. 125, Jaksch MC III. št. 229. — ² Gradivo V. št. 310, Schumi UB II. št. 34. — ³ Valvasor XI. 26. — ⁴ Spomin na ture izpričuje še nekaj drugih takih in podobnih krajevnih imen. Gl. Kazalo krajev na »Zemljevidu slovenskega ozemlja«. — ⁵ Schumi UB II. št. 29. — ⁶ *ibid.* št. 286. — ⁷ Gl. Valvasor XI. 32. — ⁸ Pintar IMK 1908, 100. — ⁹ Gradivo II. št. 444, Schumi UB I. št. 8. — ¹⁰ Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 11—12. — ¹¹ Gradivo V. št. 11, Schumi UB II. št. 4. — ¹² Schumi UB II. št. 299. — ¹³ Gradivo IV. št. 129, Schumi UB I. št. 80, Jaksch MC III. št. 675. — ¹⁴ LZ 1915,

322. — ¹⁵ Schumi UB II. št. 151. — ¹⁶ Schumi A II. 247. — ¹⁷ Schumi UB II. 359. — ¹⁸ Schumi A II. 263. — ¹⁹ Pintar, Kolovec (Gerlachstein) Carniola IV. 73 d in LZ 1914, 464. — ²⁰ Gradivo IV. št. 614, Schumi UB I. št. 141. — ²¹ Schumi A I. 78, Jaksch MC IV. št. 2627. — ²² Schumi UB II. št. 291. — ²³ Gradivo II. št. 490, Schumi UB I. št. 10. — ²⁴ Gradivo II. 382. — ²⁵ A I. 114. — ²⁶ Gradivo III. št. 129, Schumi UB I. št. 33, Jaksch MC I. št. 17. — ²⁷ Gradivo IV. št. 99, Schumi UB I. št. 77, Jaksch MC I. št. 58. — ²⁸ Gradivo IV. št. 462, Schumi UB I. št. 128. — ²⁹ XI. 223. — ³⁰ Gradivo II. št. 309, Zahn UB I. št. 11, Jaksch MC I. št. 40. — ³¹ Schumi UB I. št. 89, Zahn UB I. št. 197 k »c. 1140«. — ³² Gradivo IV. št. 760, Schumi UB I. št. 152. — ³³ Gradivo IV. št. 366, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/X. — ³⁴ Pintar ČZN 1912, 119. — ³⁵ Jaksch MC III. št. 379. — ³⁶ Gradivo IV. št. 235, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/I. — ³⁷ Schumi UB II. št. 301. — ³⁸ M. Kos, Zgodovina Slovencev, 121. — ³⁹ Schumi UB II. št. 162. — ⁴⁰ Schumi UB II. št. 290, Jaksch MC IV. št. 2761. — ⁴¹ XI. 576—7. — ⁴² Gradivo IV. št. 235, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/I. — ⁴³ Schumi UB II. št. 377. — ⁴⁴ Gradivo IV. št. 195, Schumi UB I. št. 93, Jaksch MC III. št. 770. — ⁴⁵ Gradivo V. št. 15, Schumi UB II. št. 7. — ⁴⁶ Schumi UB II. št. 174 str. 139, Jaksch MC IV. št. 2441. — ⁴⁷ Gradivo V. št. 348, Schumi UB II. št. 42, Jaksch MC IV. št. 1829. — ⁴⁸ Gl. M. Kos o. c. 109. — ⁴⁹ Gradivo III. št. 159. — ⁵⁰ Gradivo III. št. 258, Jaksch MC III. št. 376. — ⁵¹ Gradivo V. št. 228. — ⁵² Gradivo V. št. 836, Schumi UB II. št. 128, Jaksch MC IV. št. 2285. — ⁵³ Prim. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. Gl. podobna krajevna imena v Kazalu krajev o. c. — ⁵⁴ Gradivo IV. št. 201, Schumi UB I. št. 95, Jaksch MC III. št. 782. — ⁵⁵ Gradivo IV. št. 222, Jaksch MC III. št. 806; Lubigana Schumi UB I. št. 111, Zahn UB I. št. 253. — ⁵⁶ Gradivo V. št. 311, Schumi UB II. št. 35, Jaksch MC IV. št. 1220. — ⁵⁷ Schumi UB II. št. 223, Jaksch MC IV. št. 2627. — ⁵⁸ Vse, kar je o tem napisal, je tole: Nemci pravijo Laibach po reki Ljubljanici (Laibach), Italijani Lubiana, Slovenci Lublana, Latinci Labacum XI. 665. — ⁵⁹ Lehrgebäude der slovenischen

K članku: Italijanska urbanistika. Rim, načrt za stanovanjsko naselbino državnih nameščencev pri Piazzale Metronio

RIM. UREDITEV PODNOŽJA KAPITOLA IN ZAČETEK ULICE VIA DEL MARE

Sprache, 190. — ⁶⁰ Novice 1843, 36. — ⁶¹ Novice 1853, 375. — ⁶² Vodnikov spomenik, 182. — ⁶³ A II. 71. — ⁶⁴ Imenoslovje Julijskih Alp, 55, op. 4. — ⁶⁵ LZ 1908, 310 d. — ⁶⁶ Die wohllobliche landesfürstliche Hauptstadt Laibach, 5. — ⁶⁷ Archiv f. slavische Philologie XXXVI (1915), 451—2; Historična gramatika II, 62. — ⁶⁸ Geografski Vestnik 1930, 126—8. — ⁶⁹ Ramovš, Hist. gram. II, 62. — ⁷⁰ Pintar LZ 1908, 313. — ⁷¹ Gradivo V. št. 311, Schumi UB II. št. 35, Jaksch MC IV. št. 1816. — ⁷² Gradivo V. št. 489, Schumi UB II. št. 61. — ⁷³ Schumi UB II. št. 87. — ⁷⁴ *ibid.* št. 371. — ⁷⁵ Dasi je vodila tod, kakor vodi še danes, najmanj že v srednjem veku cesta, vendar se »strass« ne more nanašati na »strasse« — »cesta«, ker je syn. oblika za to straze. Razen tega imamo še en primer grajskega imena, kjer moramo izvajati »strass« iz slov. besede straža: Strassberg — Stražperk sev. od Mokronoga. 1169 Engelschalculus et Purchardus castellani de Strazberc (Jaksch I. št. 225); 1254 castrum Strazperch (Jaksch MC II. št. 617). Tu nas sicer »straz« lahko zavede preko »straze« na »strasse« — a bilo bi nesmiselno, ker o kaki cesti tam ni govora. — ⁷⁶ Gradivo IV. št. 338, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/VIII. — ⁷⁷ Schumi UB II. št. 174, Jaksch MC IV. št. 2441. — ⁷⁸ Einige Notizen über Gegend von Mannsburg MHVK 1848, 18. — ⁷⁹ Förstemann, Altdeutsches Namenbuch I (Personennamen), 928. — ⁸⁰ Gradivo IV. št. 451, Jaksch MC III. št. 1041. — ⁸¹ Gradivo V. št. 245, Schumi UB II. št. 30. — ⁸² Pintar LZ 1914, 566. — ⁸³ Gradivo IV. št. 246, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/II. — ⁸⁴ Valvasor XI. 365. — ⁸⁵ Prim. Fr. Levstik LZ 1882, 480 d; L. Pintar LZ 1913, 659; Fr. Ramovš, Histor. gram. II. 6. — ⁸⁶ Gradivo IV. št. 142, Schumi UB I. št. 84, Jaksch MC III. št. 686. — ⁸⁷ Schumi A I. št. 78, Jaksch MC IV. št. 2627. — ⁸⁸ Gl. L. Pintar LZ 1914, 570 in Ramovš o. c. 161. — ⁸⁹ ČZN XXIV. 119 d. — ⁹⁰ Gradivo V. št. 177, Schumi UB II. št. 21, Zahn UB II. št. 114. — ⁹¹ Schumi UB II. št. 174, Jaksch MC IV. št. 2441. — ⁹² Gradivo IV. št. 195, Schumi UB I. št. 93, Jaksch MC III. št. 770. — ⁹³ Gradivo V. št. 15, Schumi UB II. št. 7. — ⁹⁴ Zgodovina

slovenskega naroda, 181. — ⁹⁵ J. Parapat LMS 1876, 127. — ⁹⁶ Schumi A I. št. 68, Jaksch IV. št. 2627. — ⁹⁷ XI. 433—4. — ⁹⁸ Sostro — Osterberg IMDK IX (1899), 133 d. — ⁹⁹ Schumi UB II. št. 1. — ¹⁰⁰ Schumi A II. št. 253. — ¹⁰¹ Krones, Die deutsche Besiedlung der östlichen Alpenländer, 430 [130]. — ¹⁰² Jaksch MC III. št. 38. — ¹⁰³ Zahn UB III. št. 51. — ¹⁰⁴ Fr. Ilešič, Brežice, Solčava ČZN XVIII, 6. — ¹⁰⁵ *ibid.* 7. — ¹⁰⁶ Gradivo V. št. 310, Schumi UB II. št. 34. — ¹⁰⁷ Schumi UB II. št. 317, Jaksch IV. št. 2805. — ¹⁰⁸ Gradivo IV. št. 898, Schumi UB I. št. 162, Jaksch MC I. št. 369. — ¹⁰⁹ Schumi UB I. št. 113. — ¹¹⁰ Gradivo IV. št. 657, Schumi UB I. št. 174, Zahn UB I. št. 619. — ¹¹¹ J. Parapat LMS 1878, 181. — ¹¹² Gradivo IV. št. 169, Schumi UB I. št. 90, Zahn UB I. št. 208. — ¹¹³ Schumi UB II. št. 361, A II. 19, Jaksch MC IV. št. 2895. — ¹¹⁴ Jaksch MC IV. št. 2805. — ¹¹⁵ Gradivo IV. št. 462, Schumi UB I. št. 128. — ¹¹⁶ Schumi UB II. št. 116. — ¹¹⁷ Gradivo III. št. 17, Schumi UB I. št. 14. — ¹¹⁸ Gradivo III. št. 28, Schumi UB I. št. 15. — ¹¹⁹ Gradivo III. št. 164. — ¹²⁰ XI. 611. — ¹²¹ S. Rutar MMVK IV (1891), 70. — ¹²² »Jutro«, 17. avg. 1935. — ¹²³ Gradivo V. št. 489, Jaksch MC I. št. 520. Grad se imenuje tudi Wallenberg = grad z nasipom. — ¹²⁴ Jaksch IV. št. 2805. — ¹²⁵ Gradivo IV. št. 312, Schumi UB I. št. 106, Zahn UB I. št. 350. — ¹²⁶ Gradivo IV. št. 336, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/V. — ¹²⁷ Gradivo IV. št. 338, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/VIII. — ¹²⁸ Schumi UB II. št. 174, Jaksch MC IV. št. 2441. — ¹²⁹ Schumi UB II. št. 290, Jaksch MC IV. št. 2761. — ¹³⁰ Schumi UB II. št. 189. — ¹³¹ Schumi A I. 26. — ¹³² Gradivo IV. št. 246, Schumi UB I. št. 113, Jaksch MC III. št. 1377/II. Tako se je sprva imenovala fara Cerklje. — ¹³³ Gradivo V. št. 718, Schumi UB II. št. 104, Jaksch MC IV. št. 2183. Nekdanje ime za Cerklje je bilo Trnovlje (Tirnovlach) *ibid.* — ¹³⁴ Schumi UB II. št. 155. — ¹³⁵ A II. 124. — ¹³⁶ L. Pintar, Imenoslovske črtice Carniola I (1910), 76—77. — ¹³⁷ Schumi A II. 124. — ¹³⁸ Gradivo V. št. 310, Schumi UB II. št. 34. — ¹³⁹ Schumi UB II. št. 156. — ¹⁴⁰ O. c. 461 [161].

ZGODOVINA KRAMARSKIH HIŠIC V PREŠERNOVI ULICI

D R. R U D O L F A N D R E J K A

Prešernovo ulico obrobja na desni strani, od frančiškanskega samostana do palače Kreditnega zavoda, sklenjena vrsta 23 pritličnih, 3—4 m širokih, zidanih prodajaln, ki imajo kot posebnost *vsaka svojo hišno številko* (4—48), tako da predstavlja vsaka izmed njih, tudi če bi ne bilo stiliziranih pilastrov med njimi, že na zunaj stavbo zase. Nad vsako ležijo podstrešni prostori: njih nizka, nekdanj polkrožna okna so se šele v novejšem času nadomestila (z izjemo nekdanje vhodne veže št. 26 in spodnjih prodajaln št. 4—18) z večjimi, štirikotnimi okni.

Dolga vrsta teh 23 prodajaln je pokrita z eno samo enakomerno streho, nad katero se vzdiguje 10 majhnih mansardnih izgradkov, po pet na vsako stran. Začetek in konec stavbe sta označena s trikotnim, nad 4 prodajalnami položenim slemenom.

Arhitektonsko ni na celi stavbi nič posebnega: nasprotno, na gledalca učinkuje danes, dasi stoji pravilno v regulacijski ulični črti, kakor ostanek iz minulih časov in kar nič se ne sklada z ostalimi, po večini dvonadstropnimi hišami in palačami Prešernove ulice.

Tem zanimivejša je *zgodovina postanka* teh združenih hišic, ki nam pove, da so se pred skoraj 100 leti sezidale kot nadomestilo za lesene kramarske kolibe, ki so stale nekoč na starem Čevljarskem in Špitalskem mostu. Kako in zakaj je prišlo do tega, naj bo pojasnjeno po arhivalnih virih,¹ ki se tu prvič priobčujejo, v naslednjem.

¹ Arhivalni viri:

I. V ljubljanskem mestnem arhivu:

1. Sodni protokoli mesta Ljubljane 1652.—1659.;
2. Knjige o izdatkih (Ausgabe Buch) mesta Ljubljane 1657.;
3. Der landesfürstlichen Haupt-Statt Laybach Cammer Zins Urbarium:
 - a) Crammer Ladlein auf der Schuster - Prukhen (1620.—1752.);
 - b) Crammer Ladlein auf der Spittal Prukhen (1659. do 1752.);
4. Statt Crammer Urbarium de anno 1652—1770:
 - a) Cramer Laden auf der Schuster Prukhen,
 - b) Cramer Laden auf der Spital Prukhen;
5. Handurbarium der Stadt Laibach von den Kramhütten auf der Schuster- und Spital Brücken 1795 bis 1799.

Špitalski most za Valvasorja (1680).

Lepo se vidijo mostna vrata, na koncu mosta, tik pred širokimi Špitalskimi vrati so kramarske kolibe

1. KRAMARSKÉ KOLIBE NA ČEVLJARSKEM IN ŠPITALSKEM MOSTU DO LETA 1785.

Najstarejša ljubljanska mostova sta bila čevljarški in špitalski (pozneje Frančiškanski) most. Prvi je gotovo toliko star kot Ljubljana sama in je bil do 14. stoletja, v katerem se je zgradil špitalski most, edini dohod v mesto. Od takrat so ga imenovali »Gornji most« v nasprotju s »Spodnjim (špitalskim) mostom«.

II. V mestni registraturi:

1. Konvoluti: Brückenbau und Kramerladen, zlasti akti pod 20/7 ex 1835;
2. Notbuden (zasilne lope), akt 7/1625 ex 1840;
3. Krambuden im Hause No. 57 Kapuziner Vorstadt, akti: 7/5097 in 7/6798 ex 1840, 7/2651 ex 1847.

III. V arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani:

1. Grund- und Satzbuch von den Läden auf der Schuster und Spitalbrücke, Hauptbuch IV;
2. Listinska zbirka zemljepisnih prepisov (Umschreibungen), zvezki T 1—28 (1786.—1840.);
3. Grund- und Satzbuch der Gült Neuwelt und Jamnig-hof, glavna knjiga 1786. do 1830. in dodatek 1830. do 1850.

IV. V arhivu Frančiškanskega samostana:

Spisi o zidanju kramarskih hišic v Slonovi ulici in odstopu samostanskega vrta v ta namen;

V. Kongsribcijske pole ljudskih štetij 1834., 1857. in 1869., 1880., 1890. in 1900.: Slonova ulica; 1910., 1921. in 1931.: Prešernova ulica.

VI. Župne matice frančiškanske, stolne in šentpeterske župnije.

VII. Tiskani seznamki ljubljanskih hišnih posestnikov 1802.—1840.

VIII. Obrtne knjige in obrtni registri ljubljanskega mestnega magistrata in mestnega poglavarstva od 1850.—1937.

Postanek kramarskih kolib na »Gornjem mostu« sega nazaj v čase cesarja Maksimilijana I. (1493. do 1519.), ko je mesto na cesarjevo pobudo odpravilo z mostu dotedanje mesarske stojnice in jih nadomestilo z 32, tesno vsaksebi zgrajenimi tržnimi kolibami, po 16 na vsako stran. V te kolibe so se vselili po večini zastopniki kožarskih obrtov: jermenarji, torbarji, čevljarji, tako se je Gornjega mostu s časom oprijelo ime *čevljarški most*.

Kolibе na čevljarškem mostu so bile l. 1837., ko se začelja naša razprava, gotovo najmanj 300 let stare. Ta most je v noči od 16. na 17. februarja 1654. po malomarnosti nekega nožarskega pomočnika z vsemi kolibami vred pogorel.¹ Na novem lesenem mostu, ki so ga zgradili med 1657.—1657., pa je bilo odslej le še 26 kolib. Najbrže je bil to vzrok, da je mesto dalo takrat na Spodnjem (špitalskem) mostu postaviti 12 novih kolib (glej spodaj), da namesti v njih kramarje, ki niso več mogli dobiti prostora na Gornjem mostu.

Ta Gornji most z njegovimi kramarskimi in čevljarškimi kolibami opisuje prvič podrobneje Valvasor²

¹ Opomba v Cammer Zins Urbarium 1648.—1656.: »Die Obere Prukhen ist leider durch Verwarlosung eines schlechten Menschen und Messerschmidts Gesellen den 17. Monats Febr. verwichen 1654 Jahrs mit denen darauf gestandenen Laden nach Mitternacht abgeprunnen.«

² Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain, XI., str. 672: »Zwo Brücken sind in der Stadt Laybach zu sehen: eine bey dem Spittal Thor, über welche man in die Stadt gehet; die andere aber, oder sogenannte Obere Brücke ist mitten in der Stadt, auf beyden Seiten mit gemeinen Kauffmans- und Schuster-Läden oder Krämen angefüllt und auf jeder Seiten in der Mitten ein schöner Gang oder Gallerie, worauf man spatzieren gehen und ins Wasser schauen kann.« Prim. tudi Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, 1929., str. 12 in tam priobčene slike str. 22 in 33.

ter omenja, da stoje kolibe na obeh straneh mostu. V sredi mostu je na vsaki strani »čeden hodnik ali galerija, po kateri se lahko sprehajaš in gledaš v vodo«. Podoba mostu iz te dobe je ohranjena v Valvasorjevi »Slavi vojvodine Kranjske« natančneje, kakor v njegovi grafični zbirki, kjer je most označen le v glavnih potezah. Most je počival na treh lesenih stebrih. Na sliki (pogled na Ljubljano z juga) se vidijo v sredi mostu omenjene galerije, desno in levo od njih pa lesene lope, s katerih gleda na vsako stran po 6 majhnih lin na vodo.

Nasprotno pa *špitalski most* za Valvasorjevih časov po večini še ni bil obdan od kramarskih kolib. Na njegovi veliki sliki Ljubljane od severozapadne strani (XI. knjiga, med str. 666—667) je špitalski most skoraj prazen, le pred špitalskimi vrati ga obrobja na vsaki strani 4—5 kolib, združenih v podolgasto, pritično poslopje. Te kolibe je dal mestni magistrat leta 1657. zgraditi v mesecih juliju in avgustu. Tesarska dela je izvršil tesarski mojster Hanže Kramar (Khramer) za 84 fl. 34 kr., železo in pločevino pa je preskrbel Gregor Brtoncelj (Wertanzel) za 14 fl. 23 kr.¹ V te kolibe so se takoj vselili kramarji, strugarji, glavničarji, še celo en slaščičar (Hans Khirschstetter, Zukherpacher), ki se pa je okoli 1668. preselil v novo, od dotedanjih kolib ločeno prodajalno (dem vor denn Spitalthor neu erpauten Laden), ki je bila zidana in obokana. Po vrstnem redu v urbarjih smemo sklepati, da je bila to predhodnica poznejše Bučarjeve prodajalne na Marijinem trgu tik ob levi strani špitalskega mostu pred mestnimi vrati. Kirchsteterjeva slaščičarna je tu obratovala do 1688. V prvi polovici 18. stoletja se stanje kolib na špitalskem mostu ni znatno izpremenilo. To nam med drugim dokazuje oljnata slika sv. Florjana v cerkvi sv. Petra, na kateri nam je nje slikar, Valentin Metzinger, ohranil podobo zgornjega šentpeterskega predmestja s špitalskim mostom vred. Postanek slike stavlja v l. 1738. Tudi tu sta prve dve tretjini mostu še prazni, le na koncu proti špitalskim vratom vidimo, podobno kakor na Valvasorjevi sliki, kolibe.

S temi dognanji se ujemajo tudi spisi v starih davčnih urbarjih mesta Ljubljane. Med l. 1658. do 1763. je vpisanih na Čevljarskem mostu 26 kramarjev, število, ki je ostalo od 16. stoletja neizpremenjeno do l. 1840., na špitalskem mostu pa jih je samo 12. To stanje traja do l. 1769., ko se v urbarju špitalskega mostu nenadoma podvoji število kramarjev. V leta 1768. do 1770. smemo torej postaviti *zgraditev novih kramarskih kolib na špitalskem mostu*, tako da je bil ta most odslej na vsako stran popolnoma zakrit s kolibami.

Kramarske kolibe so bile, kakor mostova, na katerih so stale, lesene in v bistvu vse enako zgrajene. Slonele so deloma na mostnicah, deloma pa na posebnih pilotih, ki so jih podpirali izza struge. Bile so od treh strani obdane z lesenimi stenami, spredaj pa proti mostnemu cestišču odprte. Tla so bila iz desk; nad lesnim stropom je bilo majhno nadstropje (Oberboden), ki je bilo seveda primitivnejše, ko v poznejših zidanih hišicah v Slonovi ulici, a je služilo v glavnem istim namenom: shranjevanju blaga in če treba tudi za delavnico. Streha kolib je bila vsaj že od konca

18. stoletja iz opeke. V vsako kolibo so držala s srede mostu v močnih lesenih podbojih vdolana vrata. Pravih oken menda ni bilo, če je bila kakšna lina, se je čez noč in ob praznikih zapirala z močnimi lesenimi zaklopi.²

V teh kolibah se je prodajalo raznovrstno blago. Najmočnejše so bili zastopani *čevljarji*, zlasti na Čevljarskem mostu. (Jožef Spatz, Matija Pogačnik, Janez Jurij Tavčar in njegov sin Anton, Jožef Killer, Simon Franc Ledenig, Pavel Mühleisen, Martin Urbančič, Franc Sark), pa tudi na špitalskem mostu jih je bilo mnogo (Jurij Kraxner, Andrej Lederer, Jakob Sprih, Jurij Terler, Gregor Sorčan), za njimi *sedlarji* (Bernard in Fortunat Novak, Filip Knerler, Volbenk Lederer, Franc Weinhardt), potem *jermenarji* (Jožef Gladek, Janez Langerholz, Pavel Žlebnik). Imeli pa so svoje kolibe tudi *milarji* (Jurij Gambs, Dominik in Andrej Fock, Peter in Marija Venazzi, Franc Ruda, Jožef Strelba), *vrvarji* (Bernard Mayer, Tomaž Sihel, Miha Tomažin in Tomaž Ziegler), *strugarji* (Matija Schönauer, Franc in Simon Ungelerth), glavničarji (Uršula Gutschein), pa tudi prodajalci soli in žganja (Franc Zollner), tobačni trafikanti (Alojzij Hoffmann) itd.

Močno so bili zastopani tudi *kramarji*. Med njimi najdemo tu pa tam imena starih trgovcev (Anton Miha Kukh, Jeroman Janez Batistini). Mnogi kramarji so se izza l. 1786., ko so bile po odloku cesarja Jožefa II. odpravljene meje med bogatimi kramarji in trgovci, prešli med trgovce, n. pr. bivši kramarji Janez Krstn. Primic, Janez Dežman, Martin Sonc, Anton Miha Černot in dr. Bili pa so med njimi tudi taki, ki so ostali vse življenje kramarji, čeprav so obogateli, bodisi, da so bili iz starejše generacije pred 1786., bodisi da niso marali poslužiti se novih pravic. Med njimi je Andrej Alič, bivši (1796.) tiskarski pomočnik pri Kleinmayrju, še l. 1809. vpisan kot »postuliran« tiskar in kramar. Hiša na voglu špitalske ulice nasproti Meščanskemu špitalu (poznejša Dežmanova hiša št. 270) je bila od 1752. do 1768. njegova. Janez Zavrč (Sauritsch) je bil od 1740. do 1794. hišni posestnik v Kapucinski ulici 52 (danes Wolfova ulica 10); od njega je kupil mladi kramar Janez Krstn. Pri-

² Opis take kolibe je ohranjen v dražbenem zapisniku Venazzijeve kolibe šte. 20 na Čevljarskem mostu z dne 14. oktobra 1841.

Čevljarski most za Valvasorja (1680) z južne strani

¹ Ausgabe Buech za l. 1657., fol. 109 (Ausgaben auf Geben, No. 122).

mic, ded Primčeve Julije, l. 1769. prvo svojo kolibo na Špitalskem mostu. Tomaž Matevž Dudič je bil do l. 1761. lastnik hiše št. 46 na Marijinem trgu, v kateri je bila tudi dobro obiskana gostilna. To hišo je pozneje (1762.) kupil kramar Gašper *Prebiv* (Prebiu), sprva mežnar pri samostanu klarisinj na Dunajski cesti. Njegovo veliko premoženje s hišo št. 46 (danes Seunigova hiša, Marijin trg 2) in zidano kramarsko prodajalno na Marijinem trgu ob levem koncu Špitalskega mostu je l. 1792. prešlo na njegovega zeta Janeza Ev. Wutscherja, katerega potomci so tu trgovali do l. 1877.

Večina teh kramarjev so bili Slovenci, saj so se razvili iz podeželskih sejmarjev, ki so se naposled ustanovili v Ljubljani. Skoraj vsi doma izven Ljubljane, so bili v časih, ko je bilo osnovno šolstvo komaj v povojih, po večini še nepismeni. Tem višje je ocenjevati njih trgovske uspehe, ker so bili plod njihove pridnosti in darovitosti. *Ljubljanski kramarji* so bili konec 18. in v začetku 19. stoletja *oni živelj, ki je prodiral iz neizčrpnega zbirališča sklenjenega narodnega ozemlja od zunaj v vrste tujega* (nemškega in italijanskega) *ljublanskega trgovstva*. Izišli iz kmetškega rodu in po naravi svojega obrta v stalnih stikih z domačim kmečkim prebivalstvom, so si po nujnosti razmer samih, bolj kakor iz narodne zavednosti, ohranili svoj jezik in svoje navade tudi v mestu. V rodbini Janeza Krst. Primca in tudi še njegovega sina Antona se je tudi potem, ko so Primci postali trgovci in stopili v socialne in rodbinske stike s prvimi trgovskimi rodbinami, govorilo po slovenski. Veliki trgovec Miha Dežman, ki je začel kot kramar, je bil prijatelj in podpornik Metelkov ter je dal na svojo hišo na voglu Špitalske ulice napraviti pred 120 leti prvi slovenski napis »Bog blagoslovi naše delo«.

Kramarske kolibe na čevljarskem in Špitalskem mostu so bile do l. 1785. mestna last; kramarji in

obrtniki v njih so bili le najemniki, ki so plačevali mestu za kolibe 6—10 fl., pozneje pa 12 fl. letne najemnine. Konec l. 1784. pa je izdal nofranje-avstrijski gubernij v Gradcu na povelje cesarja Jožefa II. naredbo z dne 25. oktobra 1784., po kateri je moralo mesto vsa svoja zemljišča in donosne stavbe prodati, da s tem poplača svoje ogromne dolgove. Ta naredba je zadela tudi *kramarske kolibe*, ki jih je dala cesarska kresija v navzočnosti mestnega magistrata na ljubljanskem rotovžu dne 27. januarja 1785. *na javno dražbo*, in sicer tako, da so izdražitelji kolib postali njih pravi lastniki, prosti prenosnine (laudemija) »za vse večne čase« in da se odslej kot lastniki vpisali v posebno zemljiško knjigo.¹ Na osnovi dražbenih zapisnikov je sklenil nato magistrat z izdražitelji vrsto kupnih pogodb, ki so izdelane vse po enem kopitu. V teh pogodbah² se je magistrat izrečno zavezal, da bo »*nove lastnike, quoad existentiam prodanih jim kolib zmirom ščitil in da bo vsa popravila mostov sam opravljal; če bi pa bilo potreba most popraviti in bi se zavaljo tega morale kolibe deloma ali sploh odpraviti, potem je magistrat dolžan, jih po izvršenem popravilu takoj zopet postaviti in jih spraviti v prejšnje dobro stanje.*«

Na tej dražbi l. 1785. so se skoraj vsi stari najemniki kolib umaknili novim izdražiteljem. Obdržali so svojo staro posest na Špitalskem mostu samo kramarji Andrej Alič (stara št. 4, konskrib. št. 16) in

¹ Grund- und Satzbuch von den Läden auf der Schuster- und Spitalbrücke; zbirka starih zemljiških knjig ljubljanskih (Hauptbuch IV).

² Prim. Kupno pogodbo med mestnim magistratom in Janezom Krst. Primcem z dne 13. januarja 1786. glede kolibe stara št. 14 (konskrib. št. 6), knjiga zemljepisnih prepisov (Umschreibungen) Tom. 5, Fol. 19—20 v arhivu Nar. muzeja. Primic jo je izdražil za 321 fl.; dvojno kolibo št. 16/17 (konskrib. št. 4) pa za 642 fl.

Francišškanski (prej Špitalski) most leta 1890. Pogled z Marijinega trga. Levo Mayrjeva hiša in predzidana ji prodajalna „Pri Bučarju“

Razpelo, ki je najbrž prej stalo na Špitalskem mostu, sedaj pa stoji vrh stopnišča k frančiškanskemu samostanu

Janez Krst. Primic (stara št. 5, konskribe. št. 15), na Čevljarskem mostu pa kramar Matija Žlebnik in čevljarji Matija Pogačnik, Jožef Spaz in Simon Ledenig.

Izdražilo se je l. 1785. na Čevljarskem mostu 26, na Špitalskem pa 19 kolib, med temi ena dvojna (št. 16/17). Leto za tem (1786.) so na Špitalskem mostu padla *špitalska vrata*, z njimi pa najbrž tudi *tiste mostne kolibe, ki so se jih držale*, tako da je bil odslej dohod z mostu tudi na desno (Za zidom) in levo (Za vodo) prost.

S Špitalskimi vrati vred je bil porušen tudi močno zidani prednji vhod na Špitalski most z Marijinega trga. Izza Valvasorjevih časov se je bil ohranil kot polkrožen, zelo širok, do 8 m visok *baročen portal* s tremi stolpiči na slemenu; podobni so bili majhnim kapelicam; v njih dolbinah so bile najbrž podobe svetnikov (prim. Vrhovnik, Prešernovega spomenika stavbišče in okolica l. 1738., I. M. D. 1905., 171—172). Tega portala se je držala na desni strani *enonadstropna hiša* mestnega ranocelnika in cerkvenega ključarja Jožefa Puchfinka, ki je bila do l. 1805. vpisana pod šentpetrskim predmestjem (konskripcijska št. 115), od l. 1805. pa pod Kapucinskim (konskribe. št. 17). Ostala je odslej brez zveze z drugimi poslopji na samem pred mostom do l. 1840. Nje lastniki so bili od l. 1786. naprej Puchfinkova hčerka Jožefa, poročena z mestnim ranocelnikom Francetom Zoll-

nerjem, po njeni smrti (1838.) pa trgovec Ignac Bernbacher. Ko je bilo l. 1840. sklenjeno sezidati nov, kamnit Špitalski most, je mestna občina hišo št. 17 kupila od Bernbacherja dne 15. novembra 1840. za 3000 fl. z obojestransko ustanovljenim pogojem, da se v regulacijske namene podere in da se na njenem mestu ne smejo sezidati nobene nove stavbe, niti postaviti kakšne kolibe. Mesto se je teh pogojev v resnici držalo, hišo l. 1841. podrlo, nje prostor pa porabilo za razširjenje Marijinega trga.

Da razumemo, zakaj se je zadnji lastnik Puchfinkove hiše št. 17 tako prizadeval, da ne vzrasejo na mestu te hiše nove stavbe ali kramarske kolibe, si je treba ogledati še nasprotno, levo stran Marijinega trga, kolikor je mejila na Špitalski most. Tu je stala, naslonjena na hišo trgovca Antona Jakliča (Sv. Petra cesta 1, pozneje hiša lekarnarja Jožefa Mayrja) že od srede 17. stoletja pritlična obokana stavba (*Handlungsgewölbe*), v kateri je bilo prostora za dve prodajalni. Prvo je imel od l. 1733. kramar in krčmar Tomaž Dudič, drugo pa strugar Janez Jurij Oberndorffer, od l. 1759. pa prvo vdova Marija Katarina Dudič, drugo pa pletilec (Stricker) Anton Schober. L. 1765. je kupil prvo prodajalno od Dudičeve vdove kramar in gostilničar Gašper Prebiv (Prebiu), druga pa je hitro menjala lastnike, dokler ni l. 1783. prišla v last kramarju Francetu Schneiderju (glej davčni urbar mesta Ljubljane 1779.—1786. Kapucinsko predmestje št. 46). Vrsta lastnikov obeh prodajaln je od 1783. naslednja: Prva prodajalna (rektif. št. 46 1/2), od 1765. *Gašper Prebiv*, od 1789. njegova hčerka Ivana, od 1790. njen mož, bivši trgovski pomočnik pri Antonu Domianu, *Janez Ev. Wutscher*, za njim od l. 1827. njegov sin Franc Miha Wutscher, od l. 1862. pa tega sin Viktor Wutscher. Drugo prodajalno rektif. št. 46) pa so imeli v lasti trgovci: l. 1783. Franc *Schneider*, od l. 1791. njegov sin Gašper Schneider, od 1799. Jakob Apej, od l. 1811. Ignac Bernbacher, lastnik bivše Puchfinkove hiše št. 17, od l. 1848. *Jožef Bernbacher*.

Od tega je l. 1810. kupil drugo prodajalno sosed Viktor Wutscher in s tem prišel v last celega poslopja. L. 1865. je odpravil staro strmo streho in dvignil poslopje na eno nadstropje, nad njim pa napravil (najbrž z ozirom na sosedno Mayrjevo hišo) ravno streho, prvo te vrste v Ljubljani; na vsakem koncu strehe je postavil veliko kovinasto bučo (namet na ime tvrdke

Špitalski most l. 1738. (Po Val. Metzingerjevi sliki v cerkvi sv. Petra v Ljubljani). Lepo se vidijo mostna vrata in znamenje na mostu. Kramarske kolibe še ne zakrivajo mostu

Čudodelni kip Odrešenika, ki je nekdanj stal na Čevljarskem mostu; sedaj je v cerkvi sv. Florijana na listni strani

»pri Bučarju«), ki se je sčasom prevlekla z lepo zeleno patino. Špecerijska in železarska tvrdka »pri Bučarju« je ostala v rokah Wutscherjeve rodbine do smrti Viktorja Wutscherja (1877.); za njim jo je prevzel trgovec Viktor Schiffer. Stari Ljubljani se še vsi dobro spominjajo te značilne, nekam na južne kraje spominjajoče stavbe, ki se je po potresu v regulacijske namene podrla. Danes stoji na njenem mestu Prešernov spomenik.

Na Špitalskem mostu je stalo, še preden so se nanj postavile kramarske kolibe, *stara znamenje*, ki ga vidimo že na Metzingerjevi sliki Št. Petrskega predmestja iz l. 1738. *Razpelo*, stoječe na levi strani mostu, gledano z Marijinega trga, je bila obdano od dveh svetniških kipov, B. D. Marije in Janeza Evangelista. Ko so se po l. 1770. postavile kolibe po vsem mostu, so razpelo premestili na desno stran; najbrž je stalo med kolibama Janeza Primca in Mihe Tomažina. Ker pa so si ponočnjaki ob luči pod razpelom radi prižigali svoje pipe, je sklenil magistrat v sporazumu s frančiškanskim konventom l. 1796. prestaviti razpelo z mostu.¹ To je ono razpelo, ki stoji danes v stenski dolbini vrh levega stopnišča poleg vhoda v frančiškansko župnišče. Podobnost z razpelom na Metzingerjevi sliki je očitna.

Tudi na Čevljarskem mostu je stal v sredi na levi strani, gledano s Tranče, v leseni lopi star čudodelni kip mučenega odrešenika (*ecce homo*). Ta kip je oskrbovala na račun posebne ustanove kranjskih deželnih stanov ubožna komisija v Ljubljani. Ko so jeli l. 1841. most podirati, so hoteli kip prestaviti v posebno kapelico, ki naj bi se za ta namen sezidala med novim mostom in tedanjo Možičevo hišo št. 169 (danes Medenova hiša, Jurčičev trg 1). Načrti za to so bili že pripravljeni, med tem pa je ubožna komisija v začetku l. 1842.² kip že premestila v cerkev sv. Florijana, kjer še danes stoji v prvem stranskem oltarju na desni (listni) strani.

¹ Vrhovec, Die wohllöbe landesfürstl. Hauptstadt Laibach, 1886., str. 130, in po njem: Nestor (= Vrhovnik), Iz stare Ljubljane, Jutro, 22. nov. 1923. Vrhovčeva trditev, da se razpelo ni postavilo nazaj, velja morda za dobo do 1810. Iz razpravnih spisov poznejše dobe, zlasti iz l. 1837. do 1842., pa izvira, da je stalo razpelo še l. 1838. ob kolibi št. 10 (to je skrajni kolibi na koncu mostu pri Bučarjevi prodajalni. Nje tedanji lastnik trgovec Janez Jurij Scribe utemeljuje namreč svoje zahteve za zvišano odkupnino (1200 fl.) kolibe s tem, da ima kot prva ob razpelo najboljši položaj in je torej dražja ko druge. Scribe je v resnici prejel terjano odkupnino. Verjetno je torej, da se je razpelo pozneje zopet postavilo na konec mostu in da so ga dokončno premestili k frančiškankom še le l. 1840.

² Glej spis 7/5481 ca. 1840. v fasciklu »Brückenbau«. Navedba H. Coste (Reiseerinnerungen aus Krain, 1848., str. 17), da se je kip premestil l. 1844., je torej netočna.

EMONSKI TRGOVCI V SAVARIJI

D R. B A L D U I N S A R I A

Že preden je rimska vojska osvojila naše ozemlje, je italjski trgovec prepotoval naše kraje. Prometne poti, katerih so se poslužili, so opazne že ob koncu neolitika (mlajše kamnene dobe) in v začetku bronzaste dobe v legi naselbin ob robu Ljubljanskega barja (znanih stavbah na koleh) ter se ohranjujejo skozi stoletja in stoletja.

Posebno očividni postaja trgovski promet v hallstattski dobi. V kranjskih nekropolah srečavamo po-

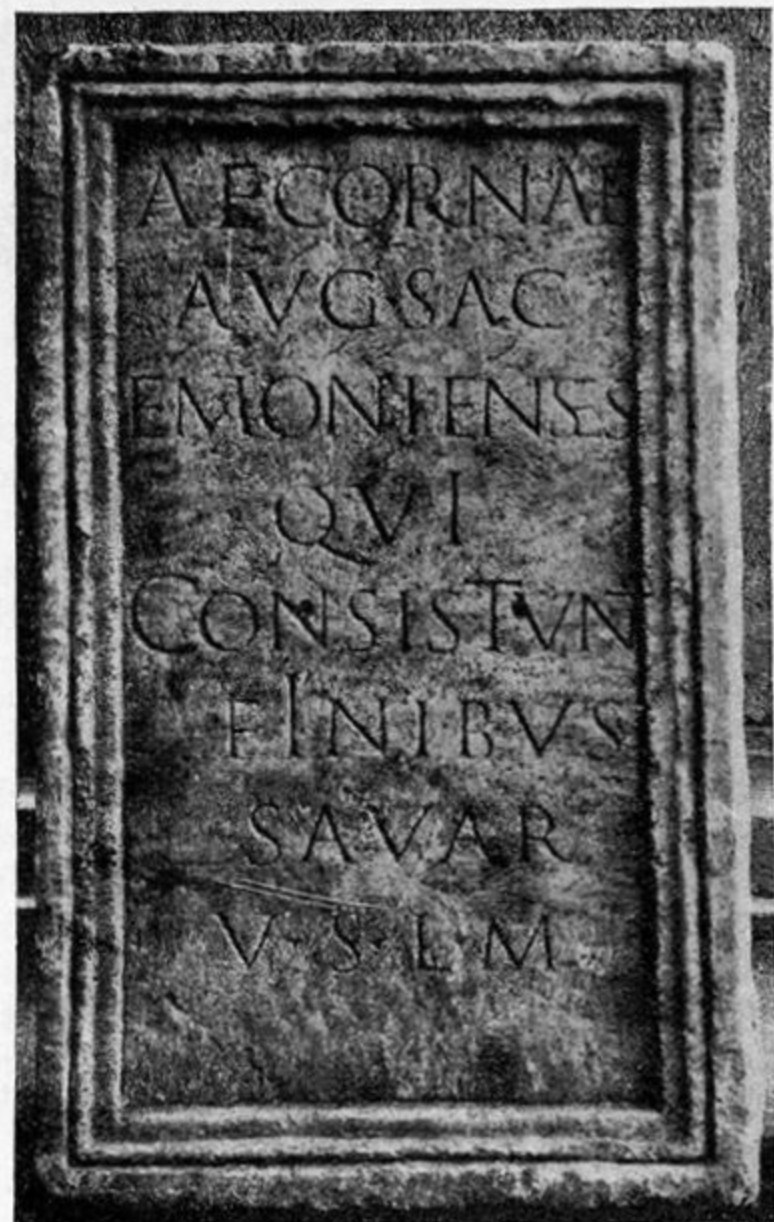
vsod iz Italije uvoženo blago, zlasti predmete iz gornjeitaljske venetske Este-kulture, ki stoji pod spodnjeitaljsko grškim vplivom ter se odlikuje po svoji posebni keramiki in krasnih bronastih posodah (*situlae*). Italjska trgovina na našem ozemlju doživlja težko prekušnjo po keltskih vpadih. Po osvojitvi gornjeitaljske ravnine in zlasti po bitki pri Telamonu, ki je bila za nje nesrečna, se vrivajo Kelti z juga v naše kraje in presekajo stare trgovske zveze. Ob

istem času vdirajo tudi s severa manjše keltske čete na ilirsko ozemlje.

Posvetitev boginji
Ekorni iz Sombatelja

Prekinitev, ki jo doživlja trgovinski promet po tej keltski invaziji, pa ne traja predolgo časa. Za zadnjo predkrščansko dobo imamo celo literarno poročilo o naših starih prometnih potih in o načinu trgovanja po njih. Antični geograf Strabo, ki živi za časa Avgusta, ki pa črpa iz starejših virov, razpravlja v svoji geografiji na dveh mestih o teh trgovskih cestah. Prvič govori o njih v 4. knjigi: »Okra (t. j. Postojnska vrata) je najnižji del Alp, tam, kjer mejijo na Karne. Čez njo prevažajo blago na vozovih iz Akvileje v Nauportus; ta razdalja znaša nekaj več ko 400 stadijev. Odtod ga odpravljajo po vodi naprej do Istra (Donave) in v tamošnje pokrajine. Mimo Nauporta teče namreč plovna reka, ki prihaja iz Ilirija in se izliva v Savus, tako da je blago lahko spraviti v Segestiko ter k Panoncem in Tauriskom.« Dalje pripoveduje Strabo v 7. knjigi svojega dela še enkrat o teh starih prometnih potih. To drugo, natančnejše poročilo se glasi: »Segestika (t. j. Sisak) je panonsko mesto ob sotočju več rek, ki so vse plovne. Je to ugoden kraj za vojno z Daki: leži namreč ob vznožju Alp, ki segajo do Japodov, mešanega ilirsko-keltskega plemena. Iz njihovega ozemlja prihajajo reke, ki dovažajo mestu med drugim tudi blago iz Italije. Pot od Akvileje preko gore Okre v Nauportus, ki so ga ustanovili Tauriski in kamor dovažajo tovore po suhem, je dolga 350 stadijev, po nekaterih celo 500. Okra je najnižji del Alp, ki se raztezajo od Recije do Japodov. Tu, v deželi Japodov, se pogorje zopet dviga ter se imenuje Albia. Tudi pot iz Tergesta (Trst), neke karnijske vasi, do jezera Lugeona drži preko Okre. Blizu Nauporta je reka Korkoras, ki prevzema tovore; ta se izliva v Savus, Savus v Dravus, slednji pa pri Segestiki v Noarus (Mura ?!). Tu sprejema že plovni Noarus reko Kolapis (Kolpa), ki teče skozi ozemlje Japodov in se izliva v deželi Skordiskov v Danuvius. Vožnja po rekah gre večji del proti severu, pot od Tergesta do Danuvija pa znaša približno 1200 stadijev (čez 200 km).« Strabo je tu, na koncu svojega poročila, dokaj zmešal geografska dejstva, v kolikor se nanašajo na reke. Zgodilo se mu je namreč, da je zamenjal Ljubljaničo (Nauportus) s Krko (Korkoras). Kako treba dalje razvozljati to pokvarjeno mesto, nas tu ne zanima (prim. o tem moj članek v »Glasniku Muzejskega društva« XIV, 140 sl.). Vsekakor pa je to mesto važno, ker nam omenja dve prometni poti od severnega Jadrana v Panonijo. Stara vodna prometna pot in njeno nadaljevanje preko Krasa je našla svoj odsev tudi v bajki o Argonautih. Sicer imamo šele iz kasnejše dobe, pri starejšem Pliniju poročilo, da so Argonauti ob svoji vrnitvi dospeli po Donavi, Savi in Ljubljaniči do Nauporta, odkoder so potem ladjo Argo spravili po suhem potu do Jadranskega morja. Toda viri, ki jih uporablja Plinij, so mnogo starejši. Ako je grški geograf Timaios res vir za geografske podlage argonautskih voženj proti zahodu, sega poročilo o stari prometni poti Donava—Sava—Ljubljaniča—Kras—Jadran najmanj v začetek 3. stoletja pr. Kr. in je gotovo odsev starih trgovskih zvez.

Leta 183. pr. Kr. sklenjena in leta 181. dejansko izvršena ustanovitev rimske kolonije Akvileje na gornjem Jadranu je sicer prvotno namenjena obrambi

Italije proti Japodom in drugim narodom na Krasu. Mesto je služilo vedno kot vojaško oporišče in izhodišče za razna podjetja, s katerimi so Rimljani podjarmili Podonavje, vendar je postalo kmalu tudi izhodišče za mirno trgovino z našimi kraji. V prvih dveh stoletjih po vojaški osvojitvi so služile stare prometne poti zopet le mirnemu trgovskemu prometu, ki je bil precej živahen. Vloga starega Nauporta (Vrhniko) je sčasoma prešla na Emono, ki se je razvila iz starejše ilirske naselbine in iz rimskega vojaškega tabora (glej »Kroniko« IV, 46 sl.). Emonski trgovci so prišli daleč naokrog in so se tudi v tujini družili v svojih rojaških zvezah, kar nam lepo pričča napis, ki so ga poleti 1929 odkrili v nekem že zasutem studencu v občini Ondod, okrog 6 km zapadno od Sombatelja (rimske Savariae).

Gre za ploščo iz belega marmorja, visoko 0'63 m in široko 0'43 m (sl. 1). Napisno polje obroblja preprosto profiliran okvir. Plošča sama pa je morala biti vzdana v podstavek kake kapelice (aedicula) ali na kakem podobnem mestu.

Napis se glasi:

Aecornae / Aug(ustae) . sac(rum) / Emonienses / qui / consistunt / finibus / Savar(iae) / v(otum) . s(olverunt) . l(ibentes) . m(erito).

Vzvišeni Aecorni so to ploščo postavili Emonci, ki so nastanjeni na ozemlju Savarije. Zaobljubo so izpolnili radi in kakor je (boginja) zaslužila.

Po značilnosti pisave črk, med katerimi so posamezne višje od ostalih, in iz tega, da se Savaria še ne imenuje colonia, kar je postala za časa cesarja Klavdija, se da sklepati, da izvira naš napis iz prve polovice 1. stoletja po Kr.

Gre torej za posvetitev boginji Ekorni (Aecorna), ki so jo častili Emonci, priseljeni v Savariji. Postavili so spomenik svoji lastni domači boginji, kajti

ime boginje Aecorna, Aequorna ali Aecurna nahajamo drugače le v sami Emoni in v sosednem Nauptu. V Ljubljani je imela svoje svetišče najbrž na gradu, kjer so se našli l. 1820. pri odkopavanju starih okopov trije spomeniki (sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani). Lokalna omejenost njenega imena govori najbolj za to, da gre za domače, morda ilirsko božanstvo, a ne za kako staroitalsko boginjo trgovine, katere ime bi bilo v zvezi z latinsko besedo *aequor* = gladka površina, morje. Mogoče je Aecorna samo latinizirana forma podobno se glasečega domačega imena.

Iz napisa je torej razvidno, da je v 1. stoletju po Kr. prebivalo v Savariji tudi nekaj Emoncev. Vprašanje je, s čim so se ti stari Ljubljančani tam bavili. Mogli bi misliti na odslužene in upokojene vojake. Naselbine veteranov v Savariji so namreč večkrat izpričane. Na nekem fragmentu iz Sombatelja se omenja celo neki vojak iz same Emone, ki je tam umrl. Vendar je bolj verjetno, da so ti »Emonienses, qui consistunt in finibus Savariae«, ki so korporativno posvetili spomenik svoji domači boginji, bili trgovci. To dokazuje zlasti izraz »qui consistunt in finibus Savariae«. »Consistere« (nastaniti se, naseliti se) se rabi tako pri posameznikih kakor pri združbah, *collegia*, ter pomeni tehnični izraz za one prebivalce, ki pravno niso pristojni v dotični kraj in ki jim ne pripada *ius domicilii*. »Consistere« velja le za naseljence, ki bivajo v kraju samo prehodno ali dlje časa, predvsem torej za trgovce, ki so podvrženi samo krajevemu sodstvu. Zato nahajamo pri latinskih napisih čisto izraze »negotiantes« ali »qui negotiantur« namesto »consistentes« ali »qui consistunt«. Ustrežajoči grški izrazi so »katoikountes, pragmateuomenoi, sympragmateuomenoi, ergazomenoi«.

V prvem stoletju po Kr. se poslužuje panonsko trgovstvo še stare predzgodovinske trgovske ceste iz Akvileje, tkzv. jantarske ceste. Od oglejskih trgovskih hiš so igrali v trgovini s Podonavjem glavno vlogo Barbii. Njihove podružnice, ki so jih vodili osvobodenci te družine, so nam znane po mnogobrojnih imenih teh ljudi. Srečamo jih povsod ob cestah, ki izhajajo iz Akvileje. Tako tudi v Ljubljani (CIL¹ III 3846), Celju (CIL III 5144, 11697), Savariji (CIL III 4156, kjer je poreklo iz Akvileje radi navedbe oglejskega *tribus-a* popolnoma sigurno) itd. Med velike trgovske hiše v Akvileji je treba šteti najbrže tudi Caesernii. Tudi člane te familije imamo v Ljubljani (Glasnik Muz. dr. XVI, 124 sl., zelo zgoden napis; CIL III 3850), v Savariji (CIL III 4201) itd. Emonski trgovci so imeli pri trgovini iz Akvileje v Podonavje važno posredovalno vlogo. Eden med tistimi, ki so se naselili v Savariji, je najbrž bil L(ucius) Maximi fil(ius) dom(o) Emon(ae), ki je znan iz nagrobnika v Sombatelju (CIL III 4196, sedaj v muzeju v Sombatelju, sl. 2). Postavil je sebi in ženi še za časa življenja krasen nagrobni spomenik z napisom: *L(ucius) Maximi fil(ius) / dom(o) Emon(ae) an(norum) / ... vi(vus) si(bi) et suis / et Saloniae Marcellae con(iugi) pi(issimae) an(norum) XXX*. Za števila let je izpustil potreben prostor, vendar so samo po smrti žene dopolnili število XXX, dočim je prostor pri samem Luciju ostal prazen. Kamen sega gotovo

še v 1. stoletje po Kr. Savaria je bila ta čas v nekem oziru tudi važno središče Panonije. Sedež uprave je bil sicer vsakokratni glavni tabor cesarjevega legata, ki je bil obenem tudi poveljnik vojske, in se takrat ni več nahajal v Petoviju, marveč že v Karnuntu. Vendar pa je Savaria pomenila nekak sakralen center za Panonijo, kakor dokazujejo od posameznih mest postavljeni posvetilni oltarji (Scarabantia CIL III 4192, Siscia 4193). Najbrž je bil v Savariji tudi za vso provinco skupen oltar cesarskega kulta in provincijskega genija, kar je razvidno iz napisa, v katerem se imenujejo »magistri collegii Genii provinciae Pannoniae Superioris«, ki posvečajo Viktoriji nek kip (*signum*). Razen tega so tu bili uradi civilne uprave province Panonije, kakor n. pr. uprava cesarskih domen Gornje Panonije itd. V Savariji je zbroval najbrže tudi *conventus*, deželni zbor province. Vse to je naravno privlačilo mnogo ljudi iz Italije. Na napisih iz Savarije srečujemo veliko več italjskih imen, kakor v drugih panonskih mestih severno od Drave. Naselbina trgovcev iz Emone je torej lahko uspevala.

Z intenzivnejšo romanizacijo zapadnih rimskih provinc in vsled ekonomskega propadanja same Italije, ki se začinja že zgodaj, se pa sčasoma spremeni dosednji položaj in smer trgovine. Iz gornjepanonskih nekropol, zlasti iz Akvinkuma in Brigetija je dobro razvidno, kako nadomeščajo proti koncu 1. stoletja po Kr. gornjeitalsko trgovsko blago z zapadnim blagom. Najbolj je to razvidno iz ostankov keramike, ki so se našli pri izkopavanju raznih rimskih taborov ob Donavi. Dočim imamo od začetka fino *terro sigillato* iz Arecija in potem iz gornjeitalskih tovarn (tkzv. padovansko keramiko), se pojavljajo proti koncu 1. stoletja predvsem keramični izdelki iz Galije. Za časa cesarja Vespazijana se utrjuje donavska meja v Reciji, gradijo se kasteli in prirodna trgovska pot iz zapada proti vzhodu se zavaruje. Produktivnejše galske tovarne preplavljajo sedaj Panonijo s svojo robo (*terra sigillata*, steklo, slikano posodje itd.). Na raznih galskih spomenikih vidimo visoko natovorjene vozove polno posod. Ti »*fictiliarii*« ali »*negotiatores artis creticae*« iz Galije so postali resna konkurenca za italsko trgovino in seveda tudi za naše trgovce iz Emone, ki so pri tem posredovali. Kako intenzivno in sistematično so galske tovarne delale, se vidi najbolj po tem, da si je tovarna sigilat v Rheinabernu specialno za trgovino z vzhodom ustanovila v Westerndorfu (pri Rosenheimu na Bavarskem) posebno tovarno, ki je v ogromnih količinah

Nagrobni spomenik Lucija sina Maksima z Emone v Savariji

¹ CIL = Corpus inscriptionum Latinorum.

eksportirala izdelke v Panonijo in še dalje v Dacijo, dočim so njeni izdelki na zapadu neznani.

Radi novih kupčijskih zvez se sedaj naseljujejo v Panoniji tudi trgovci z zapada, n. pr. trgovci iz Trier (Augusta Treverorum) v Daciji ali meščani iz Kölna (Colonia Agrippina) v Akvinkumu. Galska trgovina z vzhodom pa se ni poslužila samo obdonavske ceste, ampak je šla tudi čez Akvilejo, kar se da domnevati iz nagrobnega napisa nekega kölnskega trgovca iz Akvileje (CIL V 1047: domo Cl(audia) Agrip(pina) negotiator Daciscus). Emonci so imeli seveda pri tej trgovini še dalje svojo posredovalno vlogo. Trgovci z zapada, ki so prišli v Panonijo, se prav tako združujejo v rojaških društvih (collegia) kakor Emonci. V Akvinku je bil najden nagrobni spomenik (CIL III 10.548) iz 2. stoletja po Kr., na katerem je h koncu zapisano »cives Agripinenses Transalpini« in je najbrž treba dodati »contulerunt ad hoc sepulcrum denarios...«. Ti so namreč prispevali svojemu rojaku za nagrobnik, podobno, kakor to lepo izpričujeta dva nova v Akvinku izkopana nagrobnika. Priobčil ju je L. Nagy v časopisu »Germania« XV, str. 261, in XVI, str. 289 sl. V prvem primeru gre za posebno ploščo pri grobnici za napisom: »ad hoc se / pulcrum / contuler(unt) cives Agri / pinens(es) (denarios) LXXII«, v drugem je na koncu napisa dodano »Agrippinenses Transalpini cont(ulerunt denarios...)«.

Kakor pri napisu iz Savarije, tako gre tudi pri onih iz Akvinka očitno za korporativna posvetila odnosno postavitev od strani organiziranih društev. Da bi imeli opraviti s posvetili posameznikov, ki bi se morda slučajno ad hoc sešli, izključuje vsaj pri napisu iz Savarije že koncepcija teksta. Razen tega imamo iz dobe rimskih cesarjev tudi drugod sledove podobnih rojaških društev.

Čeravno se je v rimski državi za časa cesarjev potovalo tako lahko, hitro in varno, kakor v Evropi mogoče šele od začetka 19. stoletja, vendar je odhod iz domovine pomenil tedaj veliko več kakor danes. Ljudje v tujini so bili radi tega veliko bolj navezani na svoje rojake, kakor danes. V prestolnici, v Rimu, so se stalno ali pa samo mimogrede mudili provinciali z vseh strani rimskega sveta; ti so pač že davno skušali priti do nekakega združenja na rojaški podlagi ter so snovali taka društva. Direktnih poročil o tem sicer nimamo, pač pa celo vrsto zanimivih napisnih spomenikov, ki jih je mogoče spraviti v zvezo s tem. Ti dokumenti nam kažejo, da so imeli rojaki gotovih provinc ali mest v prestolnici celo lastne uradne lokale, nekake pokrajinske cehovske hiše, v bližini Volkanala in templja Concordije ob gornjem Forumu. Med drugimi so dokazane take »stationes« za Tarsos, Sardes, Tiberias in naš Noricum (CIL VI 250). Tudi v antični literaturi se omenjajo take »stationes municipiorum«. Po ravnokar omenjenem napisu noriškega lokala so bile te pod upravo »stationarius«. Toda te stationes, se zdi, niso temeljile na privatni podlagi, ampak so posamezne civitates oziroma municipia same najemale za svoje municipes posebne lokale v bližini Forumu (stationes za razliko od lokalov privatnih društev, tako zvane scholae). Združenja v provincah, kakor n. pr. naša Emonska rojaška zveza v Savariji, pa so brez dvoma temeljila na privatni iniciativi.

Podobna rojaška društva, kakršna so imeli Emonci v Savariji ali kölnski trgovci v Akvinku, najdemo večkrat omenjena v naših napisih, posebno v podonavskih deželah. Tako so gotovo udruženja trgovcev na rojaški osnovi oni »negotiatores Cisalpini et Transalpini« in »negotiatores Britannici«, ki se javljajo na napisih iz Kölna odnosno Bordeaux-a, in »negotiator corporis splendidissimi Cisalpinorum et Transalpinorum« iz Lugdunuma. V velikem trgovskem mestu Puteoli (danes Pozzuoli pri Neapolu) so izpričani razni trgovci iz vsega sveta. »Berytenses qui Puteolis consistunt« so tam posvetili neki spomenik cesarju Trajanu. V istem mestu so imeli svojo »statio« tudi trgovci iz Tyrus-a, kakor to kaže lep grški napis. Morda gre tu za oficielen fondaco, trgovsko faktorijo, ki so jo ustanovili »Tyrci stanojoči v Puteolih, katerih je mnogo in veliko«. Leta 174. po Kr. pa jih je bilo le še malo in domovinska občina Tyros prosi svojo statio v Rimu, naj podpira rojake v Puteolih z letnim denarnim prispevkom. Gotovo so tudi imeli trgovci iz Aleksandrije na vseh važnejših trgovinskih točkah svoje rojaške zveze. V Perinthos-u so tam trgujoči Aleksandrinci postavili neko statuo. Dalje omenja neki grški napis iz Španije nekega predstojnika društva Sircev v Malagi itd. V ta okvir spadajo tudi društva kolonistov v Daciji. Razlagamo jih iz posebnega načina naseljevanja v Daciji, kamor so prihajali ljudje iz vsega rimskega imperija. Prav to naseljevanje najrazličnejših deželanov je pospeševalo ustanavljanje društev rojaškega značaja. Tako omenja neki napis iz Napoke (Napoca = današnji Cluj) »Galatae consistentes municipio«, a drug napis iz Al-Gyógy-ja (antična Germisara) celo izrečno »collegium Galatarum«, torej »društvo Galatcev«. Tu v Daciji poznamo tudi neki collegium Asianorum, društvo priseljenikov iz rimske province Asije (iz leta 235. po Kr.). V poznejši dobi pa stopijo, kakor drugod v rimski državi, tudi v Daciji na mesto rojaških društev zveze po poklicih in ne več po rojaštvu. Tudi radi tega smo upravičeni, da postavimo napis Emoncev v Savariji v kar najbolj zgodnjo dobo. Saj je tudi sicer združevanje po načelih rojaštva imelo največ pomena vprav v prvih dobah naseljevanja in romanizacije, ko je bil čut za domovinsko skupnost še živ.

Zanima nas sevé, kako je rojaška zveza naših starih Ljubljčanov v Savariji izgledala. Iz samega napisa to seveda ni razvidno, vendar je morala organizacija take rojaške ali domovinske zveze biti po vsej verjetnosti slična organizaciji ostalih društev (collegia) v cesarski dobi. Podlaga ji je bila zasebna zasnova. Ustanovljena po privatni iniciativi je skušala posnemati nekako municipalno organizacijo v malem. Tako so te zveze imele po vzoru pravih mestnih občin svoj statut, lex collegii, pravilnik, ki nam je v nekaterih primerih ohranjen. Na čelu društva so bili magistri, predsedniki, navadno dva, trije ali še več. Ti so zraven sakralnih funkcij, kakor je n. pr. pripravljanje skupnih daritev itd., sklicevali in vodili skupščine, nadzorovali društveno disciplino itd. Podpirali so jih še nekateri drugi društveni funkcionarji, n. pr. curator, quaestor (blagajnik) in drugi podobni. Kakor danes, tako so imeli tudi takrat častne člane, pokrovitelje ali protektorje, ki so jim pravili patroni. Običajno so to bili možje uglednega socialnega položaja,

ki so mogli društvu v marsičem koristiti. Dostikrat so to bili tudi bogati osvobojeni sužnji, na katerih radodarnost so člani računali. Društveni prostor se je imenoval schola. Tukaj so se vršila glavna društvena zborovanja, conventus. Konvent je volil društvene funkcionarje in njemu so morali magistri po poteku službovanja polagati račune.

Zgoraj imenovani napisi iz Akvinka pa nam omogočajo še več pogleda v žitje in bitje teh rojaških društev, kakor so jih imeli med drugimi tudi Emonci v Savariji. Ni jim šlo edinole za shajanje in združevanje v tujini živečih rojakov, niti ne le za gojitev domačih kultov, — ta društva so bila tudi nekaka pogrebna društva, collegia funeraticia, ki so plačevala pogrebne stroške za umrle člane ali so k temu vsaj prispevala. V starem Rimu ni bilo mestnih ali privatnih pogrebnih zavodov, kakor danes, nego so se za to brigala razna združenja, kakor cehi in stanovska društva; tudi mlado krščanstvo in razne poganške verske družbe so v tem pogledu nadomestile današnje pogrebne zavode. Zelo zanimiv je napis kölnskih trgovcev v Akvinku, ki omenja prispevek od 72 denarjev za spomenik. Ker gre tu za večjo sezidano grobnico, so bili stroški seveda večji kot 72 denarjev. Vsota, ki jo je plačal kolegij civium Agrippinensium, se pa zdi, da je normalen pogrebni prispevek, ki so ga plačevala tudi druga collegia funeraticia, n. pr. tudi collegium cultorum Dianae et Antinoi v Lanuviju, čigar društvena pravila so nam ohranjena v napisu (CIL XIV 2112). Imenovana bratovščina plača svojim članom v primeru smrti (izjema samomor)

300 sestercev = 75 denarjev za pogrebne stroške, pri čemer je odšteta majhna vsota, ki se je razdelila kot prispevek za stroške društvenim članom, ki so se udeležili pogreba.

Arheološke najdbe nam lepo kažejo, da so bili ravno trgovci pionirji rimske kulture. Ne samo, da so že pred rimsko vojsko prišli v najbolj oddaljene kraje, nego so bili, kakor smo videli, tudi med prvimi naseljenci v novo osvojenih provincah. Iz njihovih naselbin ob velikih vojaških taboriščih (canabae) so se razvila često velika mesta. Bili so pa tudi prvi, ki so trpeli, če so se še ne popolnoma pomirjeni provinciali uprli rimskemu jarmu, kakor ravno v Panoniji ob začetku velikega upora leta 6. po Kr. Udruženje emonskih trgovcev v Savariji pa je cvetelo v mirni periodi rimskega cesarstva. Trgovina je gotovo uspevala, kar lahko domnevamo po lepem nagrobnem spomeniku Lucija, sina Maksima v istem mestu.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali niso Emonci imeli tudi drugod svojih trgovskih postojank. Odgovora na to sicer ne moremo dati, ker nam manjkajo dokazi, je pa malo verjetno, da bi bili igrali v rimski trgovini izven ožjega ozemlja kako posebno vlogo, kakor n. pr. Sirci ali Afrikanci, ki jih srečujemo celo v Celeji. Iliri so sloveli bolj kot odlični vojaki, kakor kot trgovci, in tako srečujemo Emonce pogosto v vrstah rimskih pretorijancev, v cohortes urbanae in v ostali vojski, ne poznamo pa do zdaj izven Panonije nobenega napisa, ki bi omenil kakega privatnika iz Emone.

RAZSTAVA SLOVENSKEGA NOVINARSTVA

A N T E G A B E R

Razstava je imela namen proslaviti kar dva važna jubileja, namreč 140letnico prvega pravega časnika na slovanskem jugu, Vodnikovih »Lublanskih Noviz«, in tridesetletnico pričetkov organizacije slovenskih poklicnih novinarjev.

Pripravljalni odbor s predsednikom *Sašo Železnikarjem* so sestavili z novinarji vred tudi njih stanovski sosedje, organizirani v *Društvu tiskarnarjev v Sloveniji*, v *Zvezni organizaciji Zveze grafičnih delavcev in delavk Jugoslavije* ter v ljubljanski podružnici *Udruženja grafičnih faktorjev*, prav tako pa glavna podjetja, ki tiskajo ali izdajajo časnike in časopise, ter odlični zastopniki naše znanosti in gospodarstva, predvsem seveda *Ljubljanskega velesejma*. Kar se zadnjega tiče, smemo podčrtati brez pretiravanja, da je g. dr. *Fran Windischer* kot zastopnik velesejma s svojo razsodnostjo odločilno spodbujal malodušne, ravnatelj gosp. dr. *Milan Dular* je pa s svojo organizatorno in razstavnotehnično rutino v zvrhani meri izpolnil svojo dolžnost kot tehnični vodja razstave.

Dosedanjo šablono častnih odborov so novinarji takoj v začetku zavrgli in sklenili poiskati dignitarje med seboj. Samo poklicni novinarji, torej sami redni

člani slovenske novinarske organizacije naj reprezentirajo slovensko novinarstvo pred svetom! In na edini novinarski praznik v letu, 1. majnika, je razstavo v vseh listih napovedal oklic »slovenski javnosti«, ki so ga podpisali trije redni člani ljubljanske sekcije Jugoslovenskega novinarskega združenja torej poklicni novinarji, ministri dr. *Anton Korošec*, dr. *Albert Kramer* in dr. *Fran Kulovec*.

Oklic je prirediteljem povsod odprl vrata: v ministrstvih in poslanstvih, na banovini in pri županih, v škofiji in proštiji, samostanih in župniščih, v javnih in privatnih knjižnicah, muzejih in zbirkah, v tovarnah in delavnicah, skratka, vse civilne, vojaške in cerkvene oblasti, zavodi in ustanove ter podjetja in vsi sloji, ki so jih prireditelji prosili za to ali ono, so radi ustregli in pomagali. *Spet je prva prihitela z največjim darilom Mestna občina ljubljanska*.

Kar se inozemstva tiče, moramo biti posebno hvaležni Nemčiji. Ko so jeseni l. 1936. nemški novinarji obiskali Jugoslavijo in tudi svoje slovenske tovariše, je vodja nemške ekskurzije, vladni svetnik *Wilfrid Bade* iz Drž. ministrstva za ljudsko prosveto in propagando, pripravljalnemu odboru obljubil svojo podporo in v kratkem smo od predsednika *Nemške novinoznan-*

ske zveze tajnega svetnika univ. prof. dr. Waltherja Heide-ja dobili zagotovilo, da nam nemška strokovna znanost da na razpolago vse, kar bi želeli, zlasti pa tudi svoj veliki vpliv za posredovanje. Hkrati se je ponudil tudi znameniti univ. prof. dr. Karl d' Ester, direktor Instituta za novinoznanstvo na univerzi v Monakovem, ki je menda vodilno sodeloval pri vseh podobnih razstavah. S tako protekcijo je bilo skromnemu slovenskemu novinarju mogoče, da je v Berlinu z uspehom obiskal dolgo vrsto raznih referentov v petih palačah treh ministrstev v enem dnevu! Odločilni ministerialni svetnik je celo zagotovil, da bi ne imel ničesar proti posojilu »brizinških spomenikov«, toda nismo si upali prevzeti odgovornosti ter je zato Bavarska drž. biblioteka v Monakovem našo skromnost nagradila s posojilom vseh dragocenih unikatov in redkih tiskov 16. stol., kar smo jih ji naštel, ter nam za nameček seznam naših želja še dopolnila z najredkejšimi originali. Podobno je bilo pri višj. inž. Götschu v Wernerwerkih svetovnega podjetja a. d. Siemens & Halske, pri filmski družbi Tobis, pri tajniku Wilkentu Drž. zveze nemških novinskih založnikov, pri Scherlovem direktorju Zimmermannu, pri vodstvu NSDAP, v tiskarni Steiniger, v Drž. poštnem ministrstvu, posebno pa v veletiskarni J. Müller & Sohn, ki v Monakovem in Berlinu tiska »Völkischer Beobachter« in je kar podarila 9 tako ogromnih fotografij, da so se paviljoni velesejma izkazali mnogo prenzki in sploh premajhni za njih namestitvev. Skratka, novinarski tovariši vladni svetnik Bade in uradni svetnik Giese v Drž. ministrstvu za ljudsko prosveto in narodno propagando, zlasti pa tajni svetnik dr. Heide so nam povsod tako pripravili pot, da je bilo za razstavo na razpolago preveč gradiva in smo ga morali hvaležno odklanjati, ker za tako množino nismo zmogli stroškov niti za prevoz. Vseh teh uspehov bi pa seveda ne bilo brez vplivnega priporočila beograjskega nemškega poslanika, gospoda von Heerena, in brez simpatij njegovega tiskovnega atašeja dr. Hribovschka, zlasti pa tudi ne brez naklonjenosti našega berlinskega poslanika, pooblaščenega ministra dr. Aleksandra Cincar-Markovića in njegovega tiskovnega atašeja Miloša Crnjanskega. Pozabiti tudi ne smemo, da je bila po posredovanju Ljubljanskega velesejma med prvimi pomagači uprava velesejma v Kölnu.

Kako požrtvovalen je idealizem za mednarodno znanost, je pa pokazal učenjak svetovnega slovesa, univ. prof. dr. Karl d' Ester, ki je zares vsestransko podpiral prireditelje s svojimi izkušnjami in nasveti. Poslal je stotine raznovrstnega gradiva, med drugim tudi model rotacijskega stroja, ki ga je izdelala svetovna tovarna M. A. N. Pomagal je z več svojimi pomagači in je s svojim asistentom dr. Willyjem Klutentreterjem žrtvoval celo počitnice, naposled je pa ob svojem večdnevem obisku preštudiral vse podrobnosti razstave in jo naposled dobrohotno opisal v osrednjem mednarodnem strokovnem glasilu »Zeitungswissenschaft« in na drugih mestih z najlaskavejšo pohvalo kot prireditev mednarodnega pomena in koristi, hkrati je pa prirediteljem razstave in pisem razstavne knjige izrekel zahvalo mednarodne znanosti.

Pri študiju katalogov dosedanjih podobnih razstav in po primerjanju programov sem se odločil za raz-

Nj. Vel. kraljica Marija na razstavi. Na levi dvorna dama ga. Franja dr. Tavčarjeva, poleg Njenega Veličanstva predsednik Ljubljanskega velesejma g. Fr. Bonač

delitev razstave na danem prostoru po novinoznanskih vodilih. Prvi paviljon je bil določen za govornje in pete novine ter za novine v živih slikah, v drugem paviljonu so bile prikazane novine v podobah, trije paviljoni so bili pa za prikaz in obdelavo pisanih in tiskanih novin. Toda takoj se je pokazalo, da je mnogo premalo prostora in časa, zato pa tudi mnogo premalo delovnih sil, a v glavnem je bilo mnogo, mnogo premalo sredstev. Drugje take razstave pripravljajo čete strokovnjakov po več let z milijonskimi krediti!

Ljubljanska sekcija JNU je sicer šla do skrajnosti, ko je sklenila za razstavo tvegati velik del pokojninskega sklada. Ta skoraj prevelika žrtev je pa najmočnejši dokaz za idealizem slovenskih novinarjev in bi bila morala zato na razstavi imeti najčastnejši prostor. Neprestano darovanje slovenskega novinarja za narod je bilo itak dokazano z zgodovino našega novinarstva. Kdor koli je pri ogledovanju razstave tudi mislil, je moral videti, da napredek in uspehi našega naroda temelje na novinarskih žrtvah. Od Trubarja, onemoglega od žrtvovanja, mimo Valvasorja, barona na beraški palici, pa do vpokojenega Valentina Vodnika, Levstika, Jurčiča, Tomšiča, Lipeta Haderlapa brez groba in do dolge, nepretrgane vrste drugih, z imenom in brez njega, do dandanašnjih dni.

Najstarejša in tudi prvotna oblika novin ter obenem najmodernejši načini poročanja novic bi bili po načrtu morali biti prikazani v paviljonu »K«, ker je bil ta precej odročni paviljon namenjen govornim in petim ter novinam v živih slikah. Na žalost iz prej navedenih vzrokov in zaradi pomnoženih poklicnih nalog ob velesejmu in razstavi novinarji niso mogli prirediti »ustnih novin«, ko bi bili svoje prispevke sami govorili pred občinstvom. Zato je pa ljublj. radijsko-oddajna postaja, ki je na razstavi v paviljonu »J« uredila svojo zares poučno podružnico in oddajo na kratke valove, redno oddajala dnevna poročila in tudi pete novine, namreč odlično predvajane epske narodne pesmi in moritate, ki so jih z razumevanjem za folkloro in stil pripravili nekateri člani Akademškega pevskega zbora. Nameravani ali vsaj v načrtu so bili tudi koncerti in gledališke prireditve, toda vse to je bilo nemogoče, ker so do otvoritve trajale počitnice, ko v Ljubljani ni mogoče zbrati niti kvarteta k skušnji. Navzlic temu smo se pa postavili, ka-

Po otvoritvi so si gostje ogledali razstavo

Od leve proti desni: predsednik Ljublj. velesejma Fr. Bonač, častna predsednika minister dr. Fr. Kramer in minister dr. A. Korošec, zastopnik Nj. Vel. kralja general Dodić, tajnik A. Gaber in nadškof Ujčič

kor se niso še na nobeni drugi taki razstavi, kar še posebno naglašča inozemska kritika. Da, »es war ein guter Gedanke« in Akademski pevski zbor naj ne pozabi na to spodbudo in prav hvaležno nalogo! Kaj pa, če bi kdaj poskusili s takim novinarskim koncertom s solisti, zborom in baletom? Sicer pa ne maramo posegati v delokrog našega narodnega gledališča, ki ima ves aparat za praznovanje najrazličnejših jubilejev.

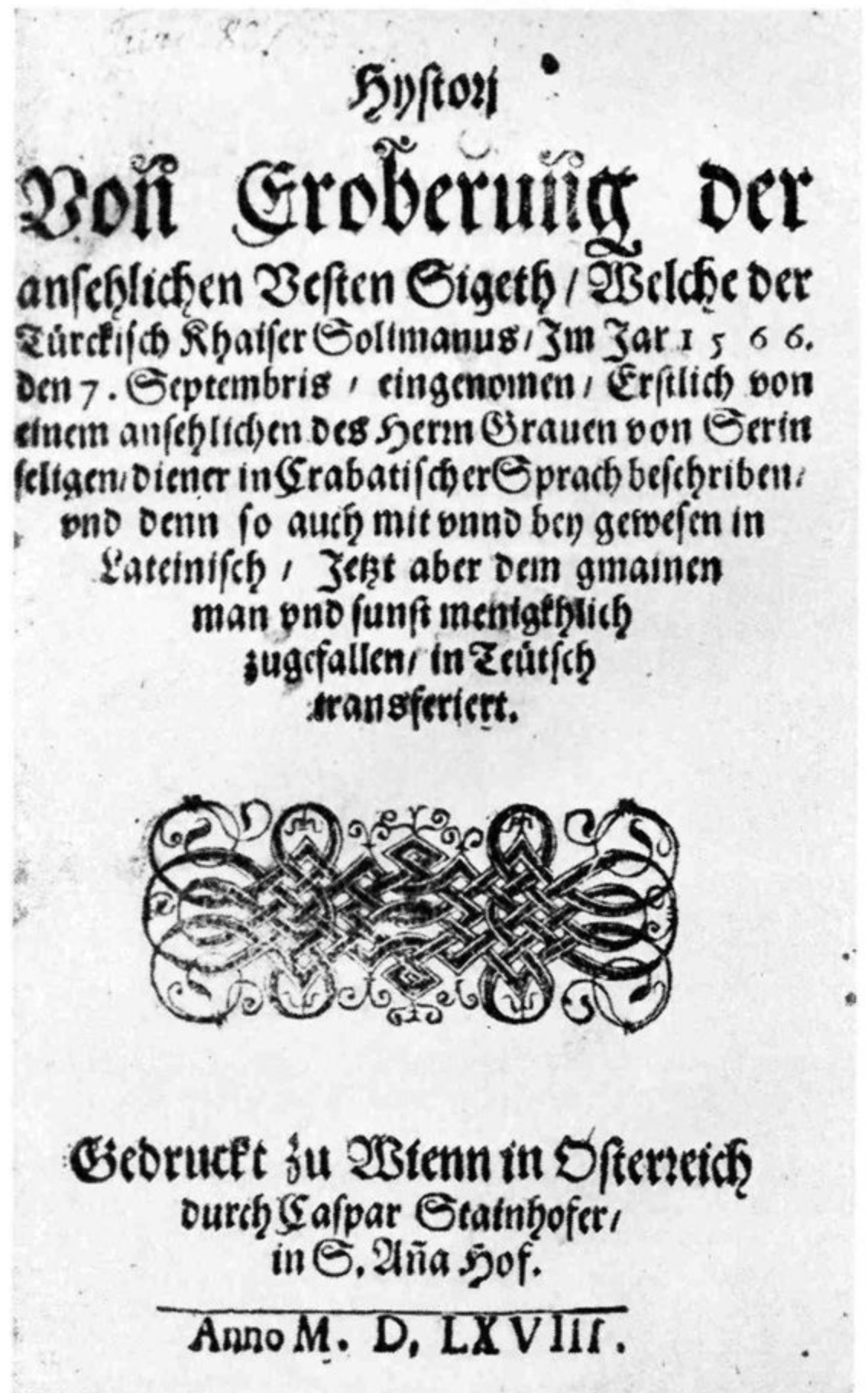
Slovita nemška filmska tvrdka *Tobis* je dala na razpolago sijajno »Zrcalo iz papirja«. Ta zvočni film je kakor nalašč ustvarjen za tako razstavo, da se je lahko vsakdo poučil, kako nastane časnik, a Centralni presburo je preskrbel toliko dobrih reportažnih filmov in žurnalov, da so bile zastopane tudi domače novine v živih slikah. Najpopolnejše predvajanje mikavnega in zanimivega sporeda je pa omogočila splošno znana tvrdka *Philips* s posojilom najmodernejše dvojne zvočne filmske aparature.

Paviljon »M« je pokazal raznovrstne oblike novin v podobah in z njimi v zvezi tudi reprodukcijske tehnike ter njihov zgodovinski razvoj pri nas. Ker je pa novinoznanstvo pri nas še nova veda, zavzemanje za novinoznanska načela in za znanstveno višino razstave ni moglo imeti popolnega uspeha ter so zato n. pr. odpadla dela živopiscev in freskantstvo, da je ostala v skladišču celo fotografija v Evropi edinstvenega gregorijanskega Krista iz Crngroba s prizori iz vsakdanjega življenja tedanjih naših prednikov. Zato v skromnem kotu niso prišle do zaslužene veljave naše zgovorne končnice panjev, ki jih znanost ceni za posebno pomembno odkritje na novinoznanskem polju in za najzanimivejše ljudske novine s podobami, kakršnih ne premore ves svet. Slavna bakrena tabla, ki je stoletjem poročala o naši zmagi pri Sisku, si je naposled priborila časten prostor v kulturno-zgodovinskem oddelku, kakršnega pač zasluži ta častitljivi paladij naše dežele. In prav te ovire pri prizadevanju za znanstveno višino so mi najlepši spomin na razstavo, ker so predvsem tako priborjeni eksponati dosegli največje strokovno priznanje in celo zahvalo mednarodne znanosti, dvomljivce pa spreobrnilo v vnete pristaše novinoznanstva. Prav to spreobrnenje je pa najtrajnejši uspeh razstave, ki je nje mednarodni uspeh v čast vsemu slovenskemu novinarstvu in v prid tudi Ljubljanskemu velesejmu.

Še mnogo obsežnejša v tem oddelku bi bila lahko razstava *votivnih slik*, vendar je pa že njih malo število pokazalo, da smo tudi pri nas o pomembnih do-

godkih poročali s podobami. Na razstavi smo poleg table z zmago pri Sisku videli Herrleinovo sliko požara ljubljanskega trnovskega predmestja, a tudi požare v Škofji Loki, Radovljici in drugod, požig pri Mokronogu in padeč graščakinje s konja, ranjenca v šotoru na bojišču, vihar na morju, procesijo na Bregu pri Kranju, ko so se od strele ustrahovani vaščani zaobljubili, da ne bodo nikdar več plesali. Posebnost je tabla s cenami živil in korcem za Rumfordovo juho, obešena v cerkvico sv. Petra pod Šmarjetno goro za sporočilo poznim potomcem o strahotah lakote l. 1816.

Zgodovinski razvoj grafičnih oziroma reprodukcij-skih tehnik v naših krajih je bil ponazorjen od lesoreznega tiska na ploho mimo bakroreza, jekloreza, kovinoreza do litografije in do modernih fotokemičnih postopkov, hkrati je bil pa s temi listi prikazan tudi razvoj naše ilustracije od nemških lesorezov v slovenskih protestantskih knjigah pa do današnjih ilustracij. Upravičeno se lahko ponašamo z izdelki *Valvasorjeve delavnice na Bogenšperku* in javnost je bila na razstavi prvič opozorjena, da so bili stebri tedanjega razcveta tudi domači grafični umetniki: novomeški sodnik *Ivan Koch*, *Andrej Trošt* in *Matija Grajžar*, ki

Samuela Budine poročilo o smrti Nikole Zrinjskega pri Sigetu

se je tudi signiral »Carniolicus«. V tej zbirki smo videli več doslej neznanih, predvsem Troštovih del. Posebno so zanimali primitivni lesorezi anonimnega ljudskega umetnika, ki je po letu 1800. vrezal dolgo vrsto raznih podob in tudi nekaj karikatur ter nas s svojo preprostostjo prestavil daleč nazaj v dobo prvih samecev (Einblattdrucke). Bolj obrtniški so nabožnim in celovskim mladinskim knjižicam priloženi kovinorezi, dokler se leta 1844. v zadnjem letniku »Carnioliae« ne pojavijo ročno kolorirani bakrorezi po Kurz-Goldensteinovih originalih narodnih noš iz Korytkove še do danes neizčrpane zbirke. Najpopularnejše in najbolj razširjene v 19. stoletju so pa karikature v »Brenclju«, čeprav jih visoko presegajo Kličeve naslovne strani Levstikovega »Pavlihe«, a najvišjo stopnjo sta v minulem stoletju tudi v ilustraciji dosegla Janez in Jurij Šubic s prilogami dunajskemu »Zvonu«. Sicer so dela domačih grafikov kaj skromna, n. pr. ob pompoznih »tezah« ljubljanskega jezuitskega kolegija, ki so jih rezale v baker zlasti bavarske delavnice, vendar moramo z ljubeznijo do domačega zbrati tudi najpreprostejše podobice. Čeprav nimamo Dürerjev, pa lahko s svojo ljudsko likovno umetnostjo, predvsem pa s končnicami in podobnicami, dokazemo svetu, da se je naš narod tudi na tem polju tako močno umetnostno izživljal, kakor malokateri. Za splošno povprečno višino zadostujejo že končnice, ki se drugi narodi ne morejo ponašati z njimi! S tem pa seveda še ni rečeno, da bi ne imeli »visoke umetnosti«, saj vendar poznamo stensko in sploh cerkveno slikarstvo ter bomo pač še precej odkrili pri sistematskem raziskavanju grajske in meščanske likovne umetnosti.

S pomočjo g. Pavla Winttra je bila sestavljena izbrana zbirka domačih *grafičnih listov*, božjepotnih podob in sličnega, z namenom, da opozorimo na velik kulturnozgodovinski pomen te vrste tiskanih del.

Poseben oddelek je bil odmerjen tudi *moderni ilustraciji*, nastala je pa prav obsežna razstava, ki bi bila napolnila tudi Jakopičev paviljon. Udeležili so se je naši ilustratorji skoraj brez izjeme in vsak s tako množino del, da je bil aranžer g. prof. Saša Šantel vidno v skrbeh pred zamero na vseh straneh. Obiskovalci so morali spoznati, da imamo dosti dobrih ilustratorjev za vse potrebe, zlasti pa tudi več izvrstnih in duhovitih karikaturistov. Tako je posebno France Podrekar presenetil gledalce, koliko odličnih karikatur je že napravil. Ker je zaradi preoblega gradiva tega oddelka podrobnejši oris nemogoč, poudarjam samo to, da so ilustratorji morali prepričati tudi najširšo javnost, da nam ni treba ilustracij iskati drugje in jih naročati v inozemstvu. Posebno gospodarski krogi se večkrat pritožujejo, da ne morejo dobiti za reklamne namene primernih risb, zato naj pa grafiki prirede veliko posebno razstavo svojih del, ki bo gotovo dosegla nameravani uspeh. Da še vedno nimamo trajnega šaljivega in satiričnega lista, nam ni treba in tudi ne smemo naštevati vzrokov, ker pri nas glede dovtipa in karikature še vedno vlada popolna svoboda abderitstva.

Skoraj enakega pomena, kakršnega je bil Gutenbergov izum tiska s premakljivimi črkami ali novodobni izum stavnega stroja za tisk in novinstvo, je bil za ilustracijo izum *fotografije* in iz nje izviraajočih

reprodukcijskih postopkov. Naglo razmnoževanje je bistvo uspehov novinske velesile.

Tudi na tem polju je razstava pokazala, da smo prav tako med prvimi, saj je k razmnoževanju fotografije silno mnogo pripomogel slovenski pesnik in komponist, risar in izumitelj *Janez Puhar*, ki je prenesel negativ fotografije na steklo in pozitiv na papir ter tako pokazal pot k razmnoževanju.

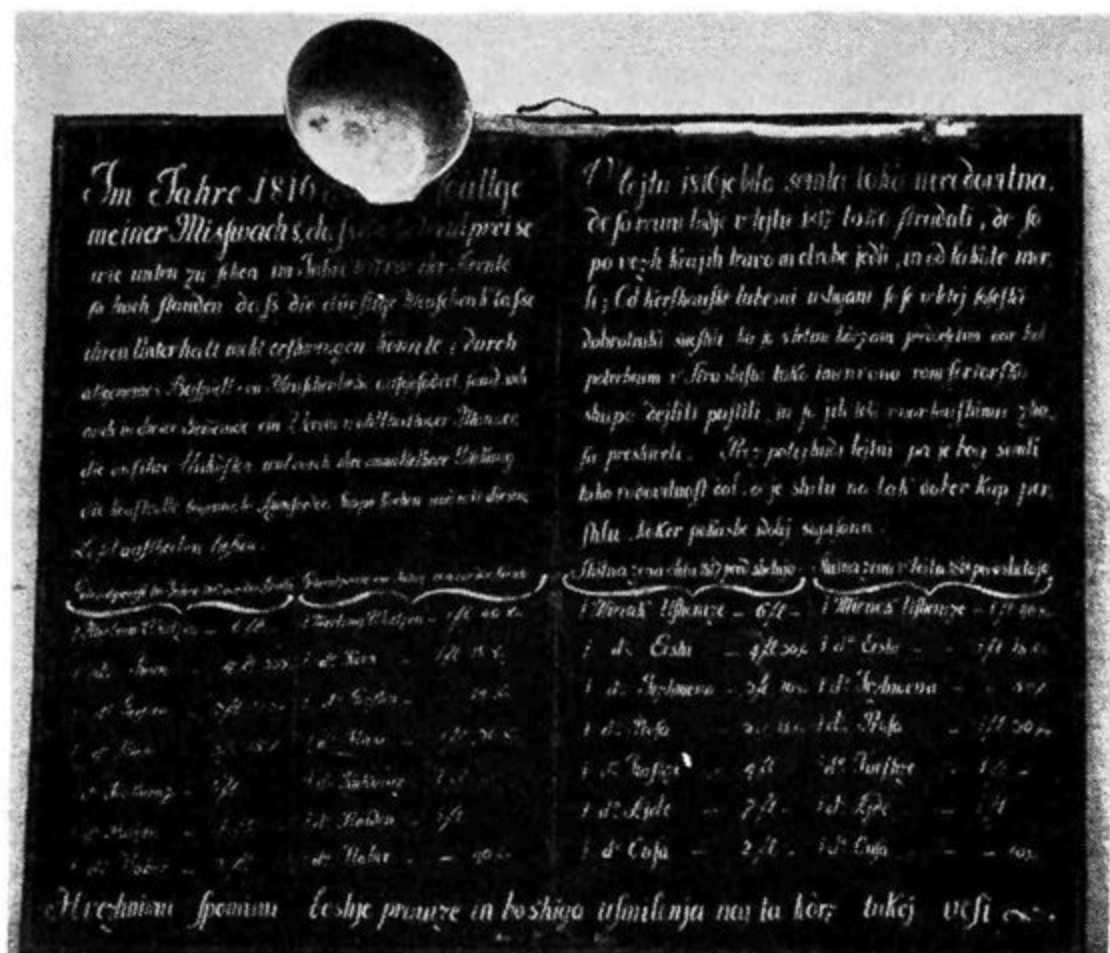
Predsednik Ljubljanskega fotokluba, g. *Janko Branc*, je zbral prav vse o tem slovenskem izumitelju epohalnega pomena in ga na razstavi z vseh strani predstavil tudi mednarodni javnosti, sam Fotoklub je pa prevzel nalogo, da pokaže razvoj fotografije v naših krajih do svojih svetovnih uspehov. To sicer zaradi počitnic in premajhnega prostora ni uspelo, zato nam pa Ljubljanski fotoklub na jesenskem velesijmu priredi veliko mednarodno fotografsko razstavo, kjer spet dokaže svoje prvenstveno mesto v umetnostni fotografiji na svetu.

Kakor so bili vsi paviljoni poživiljeni s stroji in aparati v obratu, tako naj bi bili tudi v tem oddelku grafični umetniki vsaj pokazali, kako nastaneta lesorez in bakrorez. Odškodovala nas je Jugoslovanska tiskarna, ki je postavila popolno najmodernejšo *klišarno*, kjer je njen vodja znal vsakemu pojasniti in

Zwo warhaffte Newe zeitung/
Vnd gründliche Ge-
 schichte/sich den achten Januari zu Eß-
 bach hat zugetragen/das ein klein Kind ist ge-
 funden worden/zu nechst bey der Stadt/inu schneweyssen Bley-
 dern/welches alda geredt/vnd wunderbarliche ding
 hat angezeigt.
 Die ander/Von erschrocklichen vnd erbärmli-
 chen Wunderzeichen/vnd Mißgeburten/zweyer Kinder/Ge-
 sehen inn der Steyermark zu Ratterspurg den 8.
 Jenner/dises 1593. Jars.

Novice o prkaznih v Ljubljani in pri Radgoni l. 1593.

Poročilo o lakoti l. 1816.

pokazati, kako nastane kliše, tako, da ga je razumel inteligent in tudi preprost človek, saj je bil pouk v tem pogledu obema enako potreben.

Jedro vse razstave je bilo v velikem paviljonu »J«, ki je bil s paviljonom »N« in s paviljonom Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (»L«) odmerjen za razstavo pisanih in tiskanih novin z vsem, kar je z njimi v zvezi.

Kulturnozgodovinski oddelek je predložil novinstvo in novinarstvo na naših tleh od 15. stoletja do današnjih dni. Najstarejše pisane novice na razstavi so bile iz leta 1471. in so se ohranile v benediktinskem samostanu Tegernsee na Bavarskem, ki je dobival tudi iz naših krajev za denar naročena poročila o važnih dogodkih. Za Ljubljano je posebno zanimivo poročilo o potresu l. 1511., druga pa z večino poročajo o razsajanju Turkov po naših krajih. Te najstarejše novine iz naših krajev hrani Bavarska drž. biblioteka v Monakovem v dveh debelih »Tegernseeških fasciklih«, ki je nanje razstava prvič opozorila naše znanstvene kroge. Da je tudi ljubljanski magistrat imel naročene pisane novine, nam je odkrila beležka v knjigi izdatkov za leto 1620., ko je graškemu poštarju Evstahiju Khanu, njegovemu pisarju in gospodu Krištofu Khaltenhauserju za take novice — novalia plačal 40 fl. 50 kr. kranjske veljave. Mnogo novega so domov pisali tudi naši protestantski pisci in na razstavi smo videli Trubarjevo pismo z novicami, prav tako pa tudi nekaj »Fuggerjevih novin«, ki jih je zbrala svetovna trgovska hiša Fuggerjev in jih je ogromna množina ohranjenih na Dunaju in v Augsburgu. Hrvatski zgodovinarji so deloma že črpali iz dunajskih Fuggerjevih novin, naposled pa mora tudi naša znanost pričeti z ukoriščanjem obeh omenjenih bogatih virov naše zgodovine.

Če ne upoštevamo lepaka, ki ga je leta 1482. po Baslu nalepil preganjalec krivovercev in inkvizitor čarovnic Henrik Krämer proti nekemu domnevno kranjskemu nadškofu Andreju (ker ta »Craynensis« gotovo ni bil niti škof, še manj pa nadškof kranjski ter najbrž niti Kranjec), smo pa na razstavi prvič videli tudi najstarejše tiskane novine, namreč samca iz leta 1515.

s poročilom v verzih o slovenskem kmečkem uporuh ter s prvimi slovenskimi tiskanimi stavki: »Stara prauda.. Leukhup, leukhup... woga gmaina...«. Največje skomine so pa pri poznavalcih zbudili dragoceni tiski, z večino unikati, iz Bavarske drž. knjižnice, ljubljanske Drž. študijske knjižnice in Narodnega muzeja, ki mi je z njimi, v zvezi s pisanimi novinami, uspel dokaz, da se je v časih turških bojev razvila v naših krajih važna poročevalska centrala, ki je z novicami zalagala Evropo. Peter Stern iz Ljubljane, Nikolaj Jurišič, Benedikt Kuripečič, Samuel Budina, Jurij Kisel s Studenca, Gregor Bregant i. dr. so bili zelo uspešni novičarji ter so njihova poročila ponatiskavali in posnemali v najrazličnejših oblikah in več jezikih.

Primerjava črk raznih Mandeljčevih in drugih tiskov nam je pa napravila tudi malo presenečenje. Čudno se mi je zdelo, da na znanem tisku »Neue Zeitung.. Wie der Türck ist.. für die Stadt Medlinge gezogen...« poleg letnice 1578. ni natisnjeno niti tiskarjevo ime niti ime kraja, kakor imajo te podatke vsi Mandeljčevi tiski. Tudi lesoreznih ilustracij ni Mandelje rabil pri drugih svojih drobnih tiskih, naposled sem pa še ugotovil, da ta prvi ljubljanski tiskar sploh ni imel takih črk, s kakršnimi je tiskan ta letak, ki je doslej še pri vseh avtorjih in bibliografih z vso gotovostjo veljal za Mandeljčev tisk ter sem ga tudi sam že nekajkrat opisal za prvi ljubljanski ilustrirani list. Ta po najzanesljivejših in največjega zaupanja vrednih prednikih podedovani greh

HERBARDIAVR.
SPERGY BARONIS ETC.
Rerum Domi Militiaque Praeclarè gestarum gloria Praestantissimi, Vita et Mors, ad salutem et commodum Patriae transacta, et in Coruatiæ extremis finibus ad Budatsch-kum X. Calend. Oct: in praelio aduersus Turcas, omnis memoriae crudeliss: Christianorum salutis oppugnatores, gloriosissime appetita.

Georgio Khisl. de Kaltenprun Hæreditario ampliss: Ditionis Goritziensis Dapifero prophanter & turbulentè descripta.

LABACI EX OFFICINA IOANNIS Manlij, M. D. LXXV.

Prve novice domačega pisca, ki so izšle v Ljubljani

moram popraviti in zanimivi tisk vzeti Mandeljcu ter ga prepustiti drugemu tiskarju, najbrž Widmanstetterjevi tiskarni v Gradcu.

Preden se ločimo od teh častitljivih redkosti, se moramo zahvaliti Bavarski drž. biblioteki, predvsem pa direktorju oddelka, znamenitemu strokovnjaku dr. Karlu Schottenloherju, avtorju velikega dela »Flugblatt und Zeitung« in drugih del, ki je prvi opisal tudi Tegernseeške fascikle kot pisane novine ter nam z vso ljubeznivostjo zbral in izbral toliko pomembnega gradiva ter s svojo dobrohotnostjo uspešno posredoval tudi posojilo unikatov.

Pri poznejših predhodnikih pravih časnikov in časopisov je bilo na razstavi še marsikaj doslej neopaznega in nezabeleženega, vendar pa dosti o tem, ker sem že za razstavno knjigo napisal nekak vodič po tem oddelku z naslovom »Skozi stoletja za našim novinarstvom«.

Najhuje je pa zaradi premajhnega prostora trpel oddelek, ki naj bi bil po dr. Šlebingerjevem, tudi v razstavni knjigi objavljenem bibliografskem pregledu pokazal vse slovenske časnike in časopise, poleg teh pa tudi njih drugojezične spremljevalce, rokopise urednikov in glavnih sotrudnikov, portrete, raznovrstne druge tiske in sploh gradivo, ki bi ilustriralo posamezne dobe in dogodke. Če pa pomislimo, da dr. Šlebinger navaja 1074 slovenskih časnikov in časopisov, lahko izračunamo, koliko bi samo za to zbirko potrebovali prostora, če za vsak list računamo samo četrto kvadratnega metra. Vsaj pri glavnih listih bi morali pokazati razne spremembe velikosti in oblike, njih vabila na naročbo s programi, razne zgodovinske razglase in dogodke itd., da bi bili nekateri najstarejši časniki tudi na 5 in celo na 10 kv. metrih le skromno prikazani, kaj šele tudi nazorno novinoznansko obdelani. Edino jubilarntu Valentinu Vodniku in njegovim »Lublanskim Novizam« je bilo mogoče posvetiti precej prostora in za silo je šlo tudi še z dobo do leta 1850., vse poznejše gradivo je bilo pa stisnjeno do skrajne mere, a povojno povodenj našega periodičnega tiska je sila zajezila le na najpomembnejše in najzanimivejše pojave. V tej stiski so pa prihitele na pomoč tiskarne ter so v svojih oddelkih razstavile impozantne komplete Bleiweisovih »Novic«, »Slovenskega naroda«, »Slovenca« in drugih časnikov in časopisov, ki so jih tiskale in jih še tiskajo ter nekatere tudi izdajajo.

Posebni oddelki so zaokroženo pokazali in deloma tudi prav dobro obdelali mladinski, dijaški, dobrovoljski, uradni, emigrantski in izseljeniški, ženski, nabožni, tujskoprometni in sokolski periodični tisk. Naš inozemski izseljeniški periodični tisk je zgledno obdelal dr. Branko Vrčon.

Razmere so krive, da večina naših starejših časnikov in časopisov skoraj nikjer več ni ohranjena. Celo posamezne številke so že redke, kompleti so pa pri nekaterih že prava rariteta, a tržaški in sploh primorski listi so izgubljeni, če se morda niso ohranili v tržaški ali dunajski knjižnici. V Sloveniji vse knjižnice skupaj ne bi mogle sestaviti popolne zbirke slovenskega primorskega periodičnega tiska, a za naš ameriški tisk ne moremo več dohnati niti vseh popolnih in točnih naslovov. Brez odlašanja moramo organizirati iskanje in zbiranje, da rešimo vsaj še ne-

Novice o obleganju Dunaja 1529., ki jih je napisal ljubljčan Peter Stern

Warhafftige handlung Wie vnd welcher massen der Türck die stat Ofen vnd Wien belegert / Erstlich durch Ka. Ma. Jh. Hungern vnd Bohem. Kriegß Secretari / hern Peter Stern von Labach küniglich begeriffen vñ beschriben. Nachvolgend durch Tüdingen Melde man Bürger Jh. Tüdingen mit merer anzeigung was von tag zu tag sich zutragen hat / auß angeben deren / so von anfang mit vnd dabey gewes. Ten sind / gemer vñ lengert / sampt einer obßraffactur der stat Wien außgangē. 1530.

kaj, zato je pa treba naročila komur koli, ki bi imel samo to nalogo.

Da se ta za večino obiskovalcev papirnata puščava, ki je bila zaradi preobilice gradiva tudi za ljubitelje utrudljiva, vsaj nekoliko poživi, je bila dvorana okrašena z nekaterimi slikami, ki so hkrati ilustrirale posamezne dobe. Najživahnejše in najbolj veselo bi bil moral delovati odrček s prizorom sejma, kjer pevec poje moritate, novičarka prodaja novine in relacije ter sejmarji gledajo strahotne dogodke tudi v kukalcu ter kupujejo na stojnicah razne letake in podobe prikazni na nebu ter drugih groznih dogodivščin. Čas in prostor sta bila spet vzrok, da lutke niso bile dosti pripravljene. Herrleinove slike so nas peljale v Vodnikovo Ljubljano in poleg portreta Zoisa, Vodnika in drugih sta vzbujala občudovanje obiskovalcev in obiskovalk krasna portreta dr. Lovra Tomana in njegove mlade žene Josipine Turnograjske, ki sta bila zlasti v romantičnih viteških kostumih pač ideal svojega časa. Najbolj je pa ustregel prirediteljem akad. slikar prof. Matej Sternen s svojima nalašč za razstavo naslikanima, po 3 m širokima in po 2 m visokima slikama, ki sta zamišljeni kot osnutek za dve monumentalni freski. Na prvi sliki »leta 1575.« v svoji tiskarni tiskar Janž Mandeljc z Jurijem Dalmatinom izročča mecenu slovenske knjige Janžu Kislu, graščaku s Fužin in ustanovitelju papirnice, prvo v Ljubljani tiskano slovensko knjigo, njemu posvečeni Dalmatinov prevod »Jezusa Siraha«. Nasproti skupine ljubljanskih, za slovenski jezik vnetih veljakov pa ob oknu prisostvujeta zgodovinski svečanosti rektor Adam Bohorič in mecenov sin Jurij Kisel z odtisom svojega letaka »Herbarta Turjaškega življenje in smrt«, ki je prvo v Ljubljani latinsko in tudi v nemškem prevodu natisnjeno novinsko delo domačega pisca. Na drugi sliki smo pa spet priča, ko Žigo barona Zoisa in njegova prijateljca, Valentina Vodnika ter nakeljskega dekana Julija Japlja »ob novem letu 1797.« presenetita nadzornik Blaž Kumerdej in njegov svak, tiskar Frederik Eger s krtačnim odtisom 1. številke »Lublanskih Noviz«. Glej, pravkar sluga postavi na mizo vino in potico, toda Vodnik se postavi:

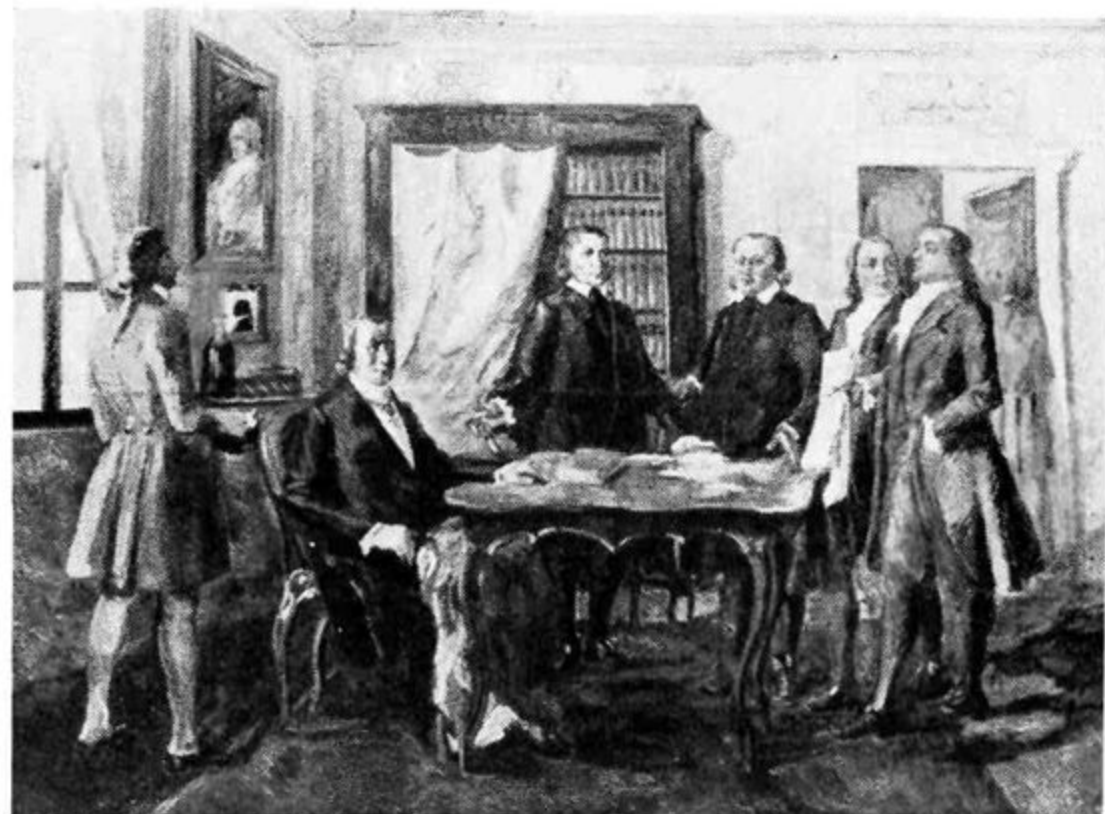

Matej Sternen: osnutek za fresko „1575“

»Sa nov lét potize
She take ni blo!«

Naj bi se baronoma Janžu Kislu in Žigi Zoisu pridružil še tretji mecen ter stopil k mojstru Sternenu in mu naročil, naj podobi naslika na steno nove palače Univerzitetne knjižnice! Tam bo po dvoranah in na stopnišču gotovo dosti primerne prostora tudi še za fresko z Akademijo operosov ali za prizore iz Prešernove dobe, iz leta 1848. itd. Prav tako bi se pa ta ali oni za slovensko kulturo goreči veljak ovekovečil ali bi si postavila trajen spomenik ta ali ona družba ali zavod, če bi naročila, da kipar *Tone Kralj* ulije v bron ali pa izkleše svoje tri odlične kipe Trubarja, Herbersteina in Valvasorja, ki je z njimi okrasil reprezentančno dvorano razstave. Tudi akad. kiparja *Nikolaja Pirnata* graditelji slovenskega novinstva Vodnik, Bleiweis, Cegnar, Einspieler, Levstik in Jurčič čakajo na izdelavo v žlahtnem materialu. Posebno bi se pa te herme podale Novinarskemu domu, kamor naj bi postavili tudi bronastega »Desetega brata«, ki je z njim akad. kipar *Lojze Kogovšek* tako duhovito simboliziral slovenskega novinarja. Ker smo že pri umetnosti, pa nikakor ne smemo pozabiti akad. slikarja *Rajka Šubica*, ki so bili po njegovih načrtih in pod njegovim vodstvom izdelani vsi diagrami in grafiki tako, da so v resnici zaslužili najlaskavejšo splošno pohvalo. Zlasti se je ta mojster izkazal s svojim vsestransko imenitnim frizom, ki je z njim tako učinkovito in smotrno opasal dvorano za poročevalstvo in ponazoril vso zgodovino poročevalstva tako živo, da so se *Davorinu Ravljenu* starinsko šegavi verzi kar sami ulili iz peresa. Sodelovanje imenovanih slikarjev in kiparjev, mojstra *Plečnika* in arh. *Jožeta Mesarja*, ki je kolikor mogoče lepo opremil vso razstavo, ter skoraj vseh slovenskih ilustratorjev in karikaturistov, ki sta jih zbrala akad. slikar prof. *Saša Šantel* in akad. slikar prof. *Mirko Šubic*, to splošno sodelovanje naših umetnikov pač najlepše odkriva, kako tesno je naša umetnost povezana z novinarstvom.

Edini prostor razstave, kjer je tudi pri največjem navalu vladal svečan mir, je bila pa samo z že neštetimi kipi in s slikami najbolj zaslužnih novinarjev okrašena okrogla dvorana, kjer so današnji novinarji

Matej Sternen: osnutek za fresko „1797“

počastili svoje umrle vzornike, od živih kolegov pa samo častne predsednike, ministre dr. Korošca, dr. Kramerja in dr. Kulovca. Razen kipov in velikih fotografskih reprodukcij novinarskih portretov v črnih okvirih ter zelenja ni bilo v tem *svetišču hvaležnosti* nobenih drugih eksponatov, ker bi bili lahko motili resno prostora, saj je na delo in zasluge teh mož opozarjala vsa razstava in je bila celo obsežna zbirka njihovih rokopisov zato razstavljena v kulturno-zgodovinskem oddelku. Dolga in težavna je bila pot od Trubarja in Herbersteina mimo Valvasorja do Vodnika ter njegovih »Lublanskih Noviz«, toda speljana v pravo smer, da je njih nasledniki kljub najtežjim oviram niso zgrešili nikdar. Z neprestanimi žrtvami so gradili cesto dalje k idealom in ciljem svojega naroda ter ga pripeljali v svobodo, svoj stan pa od »desetega brata« k Novinarskemu domu!

Za kipom »Desetega brata« in za modelom ter načrti Novinarskega doma, ki ga nameravajo graditi nasproti Narodnemu domu v Tomanovi ulici, kjer jim je prostor poklonila mestna občina ljubljanska, je pa obiskovalce sprejel veliki *oddelek z zgodovino in vsemi pripomočki poročevalstva* do najmodernejših izumov. Kakor že rečeno, je bila zgodovina poročevalstva od golobčka z oljkino vejico pa do radijskih poročil upodobljena na pičlo 50 m dolgem frizu akad. slikarja *Rajka Šubica* in pojasnjena z imenitnimi verzi urednika *Davorina Ravljena*. Skoraj preveč podrobno je pa dr. *Josip Birsa*, ki je uredil ves oddelek za poročevalstvo, obdelal poslovanje agencije *Avale*, ker si je s tem v svojo škodo prikrajšal prostor na drugi strani, kjer bi bilo njegovo znanje prišlo mnogo bolj do veljave. Tega mu seveda nikdo ne bo očital, saj se je prav za prav žrtvoval za *Avalo* kot vodja njene ljubljanske podružnice. Slike, fotografije, načrti, grafiki, modeli in drugi taki pripomočki so prikazali današnje poročevalstvo in tudi njegovo zgodovino ter njegove naloge in težko delo z vseh strani. S Hellovim aparatom, ki brezžično sprejema poročila in jih hkrati tudi piše, nadalje z aparatom za telegrafsko prenašanje slik in rokopisov ter s čudovitim daljnopisom in podobnimi pridobitvami moderne tehnike, ki jih je izdelala in dala na razpolago svetovna tvrdka *Siemens & Halske*, je razstava pridobila tudi za širše

Οταν ζήσαμε.

kroge najbolj učinkovite privlačnosti. Daljnopis, ki je v Nemčiji že uveden, kakor pri nas telefon, ima pred telefonom še to prednost, da lahko isto pismo pišeš več adresatom hkrati, ko po telefonu lahko govoriš samo z enim. Če n. pr. bančna centrala javlja svojim podružnicam kako okrožnico, jo tipkarica v centrali tipka na svoj stroj, stroji v podružnicah po raznih mestih jo pa pišejo. Pri Hellovem aparatu, ki jih ima Avala že več in bi ga celo potrebovala tudi ljubljanska podružnica, pa loviš razne oddajne postaje in čitaš poročila, namesto da bi jih poslušal. Zveza daljnopisa s stavnim strojem, ko bomo tako rekoč tiskali po telefonu, ni več daleč, a za cilj smatrajo izumitelji brezžični stavni stroj. Ko bodo svetovni narodi dosegli ta cilj, si bodo pa slovenski izumitelji morali pričeti beliti glavo z brezžičnim prevajanjem iz vseh svetovnih jezikov v slovenščino.

Največ nebeške potrpežljivosti, marljivosti, truda in težkega, skrajno natančnega dela je bilo pa v *statističnem oddelku*, kjer je vse ogromno, za statistiko potrebno gradivo zbral in obdelal sam *Ivo Lapajne*. Za to delo bi bila vsaka hvala premajhna, vsak superlativ samo medla prispevka! Samo majhen del tega je Ivo Lapajne lahko opisal in objavil v razstavni knjigi pod naslovom »*Razvojne smeri slovenskega novinarstva*«, kar pa lahko sedaj brez večjih težav izpopolni v težko, debelo knjigo z vsem, kar s te strani potrebuje novinoznanstvo. Vse to je pa ponazoril z odličnimi modeli, sijajnimi diagrami in grafikoni, da je bilo razumljivo, kolikor je pač pri takih prikazih mogoče. Pozabiti namreč ne smemo, da so diagrami in grafikoni tem težje razumljivi, čim manj jih je in čim več hočejo povedati. Spet smo torej pri jezovih časa, prostora in sredstev! Splošnega priznanja sta bila po zasluženju zlasti deležna oba velika modela, ki je bila z njima prikazana razširjenost raznovrstnih naših časnikov in časopisov v dravski banovini in po vsej Sloveniji, poleg tega pa hkrati tudi višina načitanosti po raznih deželah in okrajih. Ta dva modela, kakor tudi grafikoni in diagrami, ves kulturnozgodovinski oddelek in sploh vsi oddelki razstave so bili pa najočitnejši dokaz, da je *gnezdo, središče in glavno torišče slovenskega novinarstva in slovenske kulture od nekdanj bilo, je dandanes in bo še nadalje — edino Ljubljana!*

Prav zelo so se potrudile in z velikimi stroški aranžirale svoje *posebne razstave* naše najbolj znane *tiskarne*, ki tiskajo časnike in časopise. Vse so prav krepko izpopolnile posamezne oddelke razstave ter dokazale, da so kos tudi najtežjim nalogam. Posebno pa moramo še pripomniti, da imajo naše tiskarne prav mnogo smisla za umetnostno opremo svojih izdaj. Tudi tujci so pohvalno opozarjali na opremo in izvedbo naših tiskarskih izdelkov ter pristavljali, da so slovenske tiskarne ne samo kos, temveč tudi za zgled mnogim drugim državam.

Narodna tiskarna je v prvi vrsti počastila Vodnikov jubilej z dolgimi vrstami letnikov najstarejšega slovenskega dnevnika, »Slovenskega naroda«, in najvažnejšega literarnega časopisa »Ljubljanski Zvon«. Oba lista je obdala s slikami urednikov in sotrudnikov, ki so med najbolj zaslužnimi delavci za napredek naroda na najrazličnejših poljih. Seveda je razstavila tudi letnike »Jutra«, »Domovine«, »Življenja in sveta« in drugih listov, toda s svojo razstavo je hotela v prvi

Tone Kralj:
Primož Trubar

vrsti izkazati čast svojim slavnim urednikom in sotrudnikom ter na ta način proslaviti jubilej slovenskega novinarstva.

Nasprotno je pa *Delniška tiskarna* šla mimo svoje slovite zgodovine in razstavila samo sedanje svoje edicije, saj je na polju družinskih in ilustriranih časopisov danes vodilna v Sloveniji. Prav širok delokrog je pokazala tudi tiskarna »*Merkur*«, ki tiska uradne časopise in tudi naša strokovna glasila.

Z vso upravičenostjo je pa poudarila svojo tradicijo *Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl.* Svoja najpomembnejša dela je razporedila v posebno zgrajenem prostoru, ki je po zamisli arh. *J. Plečnika* napravil zanj načrte ing. arh. *Ravnihar*. Nizka kamrica z lesenim stropom je ustvarila pristno starinsko okolje, kjer so prišli do popolne veljave vsi razstavljeni dragulji naše književnosti, kakršni so Prešernove in Levstikove pesmi ter beletristična dela iz dobe prvega razcveta našega leposlovja. Prav tako so mikali letniki »*Carnioliae*«, »*Slovenskega cerkvenega časopisa*«, ki je iz njega izšla »*Zgodnja Danica*«, slavna Cigaletova »*Slovenija*«, Malavašičev »*Pravi Slovenec*«, prvi slovenski uradni list »*Ljubljanski časnik*« ter naš najbolj razširjeni časopis — »*Pratika*«, predvsem pa seveda nadaljevanje Vodnikovih »*Lublanskih Noviz*«, ki so se leta 1843. prerodile v »*Kmetijskih in rokodelskih Novicah*« ter izhajale pri Blasniku prav do l. 1902. Četudi ne omenjam vsega drugega periodičnega tiska in knjig, ki jih je tiskala ta tiskarna, vendar nas je tudi še s pomočjo starih ilustracij, zlasti pa koloriranih in nekoloriranih bakrorezov, lesorezov, kovinorezov in litografij poučila, da se v Blasnikovi tiskarni najjasneje odraža zgodnji razmah slovenskega novinarstva in književnosti sploh. Če pa pri tem še upoštevamo, da je po najnovejših izsledkih *dr. Janka Šlebingerja* ta tiskarna tudi prava naslednica Mayrove tiskarne in zato daleč najstarejša tiskarna v Ljubljani, lahko trdimo, da je njena zgodovina najtesneje povezana z zgodovino našega duhovnega življenja že nad 250 let! Zato je bila njena razstava tudi pietetno zamišljeni kabinet najdragocenejših rokopisov in mnogovrstnih zakladov našega tiska. Kdo bi v tem malem muzejčku pričakoval knjigo v čipevskem jeziku Indijancev? Baraga jo je napisal v Ameriki in dal tiskati Blasniku v Ljubljani!

V paviljonu »*J*« je bila nasproti Blasnikove kamrice urejena podružnica *radijsko-oddajne postaje Ljubljana*, kjer so obiskovalci lahko opazovali vse življenje v

študiju. V celoti je pa radijsko-oddajna postaja s svojimi petimi in govorjenimi oddajami predvajala najmodernejše novine, ki že tekmujejo s tiskanim časnikom in časopisom. Njen vodja univ. prof. dr. *Marij Osana* je sicer daleč čez mejo sloveč strokovnjak, vendar pa menda še ne namerava novinarjem odjesti kruha, temveč bi jim rad samo pomagal z izpopolnitvijo pripomočkov za prenašanje novic.

Tudi v paviljonu »N« so se še nadaljevale razstave posameznih tiskarn, saj je tu razstavila svoja lepa dela tiskarna sv. *Cirila iz Maribora*, ki se zlasti postavi z najstarejšim časnikom v Sloveniji, namreč s »Slovenskim gospodarjem« in njegovim nekdanjim urednikom, častnim predsednikom vse razstave — ministrom *dr. Antonom Korošcem*. Seveda je fotografirala tudi njegovo uredniško sobo. Poseben oddelek je imel tu tudi *sokolski tisk*, ki se je porodil v Sloveniji in razširil po vsej državi v najrazličnejših oblikah.

Drugače je pa ta paviljon predočil, *kako nastane časnik*. Na velesejmu so v tem paviljonu namreč izhajale jubilejne »*Ljubljanske Novice*«, urejevale, stavljene, tiskane in razpošiljane kar pred očmi gledalcev. Uredništvo je poslovalo ves dan, saj je nekega dne moralo pripraviti celo dve izdaji. Največje zanimanje na razstavi je pa vladalo za delo in stroje v

tiskarni, ki jo je po zamisli izkušenega načelnika tega oddelka *g. Maksa Hrovatina* opremilo ljubljansko zastopstvo zagrebške tvrdke *Chromos* z najmodernejšimi stroji nemškega, angleškega in ameriškega izdelka. Tiskarji, ki so imeli vse dni polno gledalcev in poslušalcev, so neprestano razlagali čudeže stavnega stroja in drugih postopkov pri tisku, da so se v tem oddelku gledalci v resnici naučili prav mnogo potrebnega. S svojimi vodstvi in razlagami so se člani *zvezne organizacije Zveze grafičnih delavcev in delavk Jugoslavije* s predsednikom *g. Sternadom* na čelu izkazali za izvrstne in najbolj pridne predavatelje na razstavi. Prav učinkovito je bil urejen tudi *oddelek za oglas*, ki je prepričeval gledalce o velikem pomenu oglaševanja v listih. Tudi ta oddelek je po originalni zamisli *g. Lojzeta Novaka* in s sodelovanjem *ljubljanske podružnice Udruženja grafičnih faktorjev* opozoril našo javnost na dosti novega in upoštevanja vrednega. Ker pa tiskanih časnikov in časopisov ni brez papirja, zato so *Združene papirnice Vevče-Goričane-Medvode* uredile na razstavi pravo papirnico v obratu, ki je imela tudi ves čas polno hvaležnih gledalcev.

Vsa razstava v malem je bila pa v paviljonu *Zbornice za TOI* (paviljon »L«), kjer je imela svojo posebno razstavo *Jugoslovanska tiskarna*. Edino to vo-

Oddelek Blasnikove univerzitetne tiskarne

dilno podjetje je upoštevalo novinoznanska načela pri ureditvi svoje razstave in v resnici vzorno pokazalo svoje velike zasluge za širjenje tiska med slovensko ljudstvo. Impozantni skladi vseh letnikov »Slovenca« ter premnogih tednikov in mesečnikov so nepristranskemu gledalcu prepričljivo ponazorili priznanja vredni delež tega podjetja pri načitanosti našega naroda. Vzorno, kakor novinstvo, je bilo ponazorjeno tudi delo tiskarne, predvsem so pa presenečali njeni uspehi na polju reproduktivne tehnike, zlasti pa barvnega bakrotiska iz vdolbenine. Da tudi pri vezavi knjig lahko tekmuje z inozemstvom, je pa dokazal knjigoveški oddelek te razstave, ki jo je vso s posebnim znanjem pripravil in uredil ing. *Jože Sodja*.

Nikjer pa ni bilo Družbe sv. Mohorja. Vsak objektivni človek mora obžalovati, da ta edini slovenski knjižni in tudi novinski zavod ni razgrnil svoje mogočne razširjenosti in svojih veličastnih števil, ki pri tako malem in revnem narodu morajo imponirati vsemu svetu.

Razstava slovenskega novinarstva je na najdostojnejši način proslavila jubilej »Lublanskih Noviz« ter počastila prvega slovenskega urednika Valentina Vodnika in tudi njegove prednike in naslednike, ki so s svojo požrtvovalno vztrajnostjo pomagali narodu na vseh poljih in ga pripeljali do svobode, ko enakovreden z drugimi narodi gradi kulturo človeštva. Nazorno je pojasnila novinarsko delo ter razložila vse njegove pripomočke in s tem razširila znanje tudi najširših plasti naroda, hkrati pa je opozorila na pol tisočletja staro tradicijo slovenskega novinarstva in tako dvignila ugled našega naroda v svetu. Delu novinarjev je pomagala do veljave in 30 letnim prizadevanjem njihove organizacije do zasluženega priznanja ter do spoštovanja novinarskega stanu. Razstava je slovenskim novinarjem prinesla tudi pohvalo in zahvalo mednarodnih strokovnih krogov, ki je v čast vsemu narodu. Dokazala je, da je v Ljubljani osredotočeno

Razstava Jugoslovanske tiskarne

vse novinarsko delovanje, zato pa moramo poslušati tudi klic mednarodne znanosti, da v čim najkrajšem času v Ljubljani ustanovimo zavod za novinoznanstvo.

LUBLANSKE NOVIZE

o d

vših Krajev zęliga ſvejtā

V'LEJTI 1797.

Nro. 1.

V' LUBLANI,

Vendajati sazhęte inu natiſnene Per Joannesu
Fridrihu Eger, na Polanah Nro. 3.

OTON ŽUPANČIČ – ŠESTDESETLETNIK

A L F O N Z G S P A N

Med najpomembnejšimi dogodki zadnjega časa je v našem kulturnem življenju šestdesetletnica Otona Župančiča. Pred desetimi leti se je za pesnikov petdeseti rojstni dan, dne 23. januarja, slovensko ljudstvo v vseh plasteh živahno razgibalo, da je dostojno počastilo največjega živečega mojstra naše besede. Takrat se je pokazalo, da le ni resnično, da bi Slovenec ne bil hvaležen svojemu velikemu rojaku, ki zna kakor nihče v prečiščenih, visoko ubrani, požlahtnjeni besedi izraziti svoja najgloblja spoznanja in najtišja doživetja. Praznični so bili tisti dnevi pred desetimi leti in vsakdo, ki ga je opajala Župančičeva pesem, je blagroval mojstra, da more s ponosno zavestjo meriti dalje, ki jih je prehodil na svoji umetniški poti, pa tudi narod je blagroval, ki mu je pel pevec v njegovem jeziku in ga poveličal. In nič manj gorko ni letos iskala misel pesnika, ki se je umaknil hrupu čaščenja v tiho samoto. Spet bi se mu rada izpovedala, spet bi mu rad slovenski narod pokazal, da ga spoštuje, da je ponosen nanj, da se veseli njegovega zdravja in da je še žejen lepot, ki mu jih odkriva le on.

Ime Otona Župančiča je za vse čase spojeno z žitjem in bitjem Slovencev. Ni nas toliko, da bi s številom obračali nase pozornost. Naša vloga pod soncem ni sredobežna; nikoli nam ne bo pristojala machiavelistična bojevitost. Naš glas v zboru narodov ne bo preteč in grmeč. Ne bomo se nikdar uveljavljali s količnostjo. Mi bomo morali polagati na tehtnico kakovost, vrednost, če bomo hoteli, da nas bo svet priznaval in uvaževal. In kaj naj polagamo v skledico, če ne kulturnih vrednot, če ne neumrljivih del svojih največjih mož? Zato je pesnikovo ime za zmerom povezano z našo bodočnostjo.

Tragika dr. Franceta Prešerna je bila, da je njegov čudoviti glas prevpil povprečen stihotvorec, da se niso sodobniki dokopali do zaklada njegovih Poezij. Šele mladina z Levstikom, Stritarjem in Jurčičem na čelu ga je dvignila na bojni ščit zoper potvare in laž in vzdela pesniku venec, a kosti so mu počivale že davno v domači zemljici. Župančiču se vsaj v tem pogledu ne godi krivica. Glasovi vpijočih v puščavi so šli pred njim v noč in čar njegove besede je prevzel že pesnikove vrstnike, da so nevede ponavljali v najtišjih trenutkih njegove stihe, ko da so vzrasli iz njihovih src, tako zelo so ga sprejeli vase. In četudi pravi pesnik nagajivo kritiku, ki razbira njegove obraze, naj išče globlje, da bo našel resnico, je vendar vedel, da se ljudje z ljubeznijo pogrezajo v njegovo delo in da je zrnje, ki ga je razsejal, padlo na zemljo, ne na kamen. Morda bodo res šele rodovi, ki bodo sledili nas, odkrili pravi pesnikov obraz, ki ga zdaj šele slutimo. Strma je pot do zvezd, ali pot je ...

Župančičevo delo še zmerom rase.

Prve njegove pesmi, s katerimi se je oglasil nekako pred pet in tridesetimi leti, so obetale, da veje k nam mladosten vihar. Kako tesen je bil oblikovni oklep pesnikov starejšega rodu, kakor utrujen izraz, kako obrabljen in prisiljen misel! Pomlad je zavela v de-

želo z nastopom moderne. Cankar, Kette, Murn in on so bili kakor otroci iste božanje matere Poezije. Njihovi cilji so bili visoko posajeni in kaj zato, če jih je često obiskovala siva beda! Vsakdo izmed njih je dal v našo književnost kaj svojega: Župančič zvrhano mero optimizma, ljubezen do slovenske narodne pesmi in bogastvo belokranjske govornice. Ta čas je pel pesem smejočega se življenja, cvetoče mladosti. Bridka misel je bila kakor zvezdni utrinek, ki utone v gorko pomladno noč.

Luči! Luči! Bisernih žarkov!
Več, še več! Do vrha!
Dajte mi čašo, polno svetlobe —
Ex! To se pravi: do dna.

Svetlobe se mu hoče, enaindvajsetletnemu pesniku prve zbirke *Čaše opojnosti* (1899.). Vse je novo: misel, ritem, oblika; drzno je, vedro in kipeče. Pet let kasneje ni več sledu o rožah mogotah in bolnem cvetju. *Čez plan* (1904.) je zbirka »dozorevajoče moškosti«. Pesnikova duša vzdrhtevo ob smrti batjuške Murna. Strahotni grobovi, ki goltajo in terjajo nedožita življenja, in iz teme zroči prijateljev mrliški obraz mu pokažejo trnjevo pot, ki mora po njej umetnik. Pogumno sprejme boj in zori, dviga se v višave, »ki jih pred njim še ni dosegel slovenski pesnik« — kakor pravi Ivan Cankar. Ta zorni sad so *Samogovori* (1908.). Razgibana mladost se je umirila, misel se je potopila v neznane globine, presijala je vse globine človeškega srca, iskala Boga in slednjič našla na morskem dnu školjko z biserom — bolečino, ki jo je rodila ljubezen do rodne zemlje.

S silo neznanu
si segla mi do duše globin:
do zdaj nisem vedel, kako sem tvoj sin,
kako te ljubim globoko ...

izpoveduje sin svoji materi, domači zemlji. Visoka pesem te zbirke pa je *Duma*, ki je žarišče vsega pesnikovega dela. Tu si podajata vesolje in človek roke, tu utriplje vsa bolečina in radost naše zemlje, človeštvo, narod in pesnik si prepevajo in odpevajo v čudovito, zdaj na dur zdaj na mol ubranih zvokih. Umetnina je to, ki njenih lepot ne bo mogoče nikdar izčrpati; vsak trenutek nahajaš v njej nov dragulj nedojmljive vrednosti.

Med svetovno vojno je poet s tesnobo spremljal grozne dogodke okrog sebe. Te pesmi, ki so priključene povojni zbirki *V zarje Vidove* (1920.), so kljub časovnemu poudarku strahoten dokument gorja, ki ga je pretrpelo človeštvo v letih 1914. do 1918., in več en opomin tistim, ki deró čez trupla očetov, mater in otrok za svojimi nečloveškimi cilji. Pesnik je šel globoko vase: ljubavna pesem je temna in poduhovljena, pogled mu išče med delovnimi množicami, iz katerih bo vstal silen kladivar in prekoval usodo trpečega človeštva. Vsem, ki jih tišči jarem življenja, bi dal rad dobro besedo. Župančič je dosegel v umetniški rasti svetel, nedosežen vrhunec.

Njegovi poeziji se častno pridružuje dramatično veledelo *Veronika Deseniška* (1924.), velika epopeja

iz naše preteklosti, umetnina, ki ji še dolgo časa ne bo moči postaviti kaj enakovrednega ob stran. Glavne osebe nihajo med osebnim hotenjem in ukazi usode, krivda junakinje je dvignjena v tragično veličastje, krasni simboli se prepletajo s pojočo muziko čudovitih stihov. Zavedaš se, kakšen lirik je oče tej tragediji. — Med večjimi župančičevimi izvirnimi deli je dramska slika *Noč na verne duše* (1904.) in nedodelana epska pesnitev *Jerala*. Prav posebno pa je obogatil župančič naše mladinsko slovstvo z zbirkami *Pisanice* (1900.), *Lahkih nog naokrog* (1912.), *Sto ugank* (1915.) ter *Ciciban in še kaj* (1915.). Pesnik se smeje in igra z deco, ji kaže prirodo, ki jo odeva v pisane podobe, in razlaga v otroškem jeziku skrivnosti stvarstva. Te pesmi živijo z našimi otroki, saj so vse prežete z vonjem po domači grudi.

Pomembno delo opravlja pesnik tudi kot prevajalec iz svetovne književnosti. Največji zaklad je zakopan v prevodih Shakespearea (kakih 12 del), kjer je poslovenil stare angleške stihe, kakor da so od nekdanj naši. Tudi v prozi tekmuje za izraz z Dickensom, Maupassantom, Flaubertom, A. Franceom, Voltairejem, Shawom, Mériméjem, Galsworthyjem, Hamsunom, Duhamelom in drugimi. Z nenadkriljivim ovladovanjem našega jezika in z redkim smislom za ustvarjanje novega besednega zaklada bogatí našo

prevodno književnost z deli, ki jih potrebuje vsak kulturni narod. To, kako s prevodi uspešno ustvarja funkcijski jezik različnih slojev, ki pri nas še niso našli poti v lepo knjigo, bo morala šele pokazati podrobna strokovna razprava. Za čistost našega zbornega govora je pesnik skrbel dolgo vrsto let, dokler je bil dramaturg Narodnega gledališča v Ljubljani, odkar pa je njega najvišji predstavnik, vodi ta važni umetniški zavod mimo Scil in Karibd v lepše čase.

Vrednote, ki jih je doslej ustvaril Oton Župančič na poti svojega šestdesetletnega plodnega življenja, so tedaj tako dragocene, da nas ob jubileju preveva vroča želja, naj nam pesnik še poje. Zbrano snopje *Dela Otona Župančiča*, povezano v štiri knjige, ki jih je izdala Akademska založba v Ljubljani za pesnikov jubilej, so uspeh bogate žetve na njivi slovenskega pesništva. Prepričani smo, da se v pesniku tvorijo še čudoviti kristali, da čakajo še krasne umetnine sprostitve in rojstva. Morda ga preveč tarejo poklicne skrbi, da se zdi, kakor da pesnik počiva. Zato bi bila naša kulturna dolžnost, da mu ustvarimo spet možnost, služiti najpoprej svoji poeziji. Njegov glas se mora še glasiti po naših mestih in selih! In naj se razleže še dlje preko meja, kjer ga že poslušajo nekateri tuji narodi, čeprav jim ostaja žal skrita lepota, ki je v njegovi besedi in jo moremo piti čisto le mi.

PROCVIT PIVOVARNIŠTVA V LJUBLJANI — 18. IN 19. STOLETJE

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

Z opustitvijo pivovarne na Žabjaku in pešanjem obrata na Jami v šiški¹ ni nikakor prenehalo pivovarništvo v Ljubljani in njeni okolici ter na Kranjskem sploh. Ljudje so se navadili na uživanje piva, ki je bilo v naši poudarjeno vinorodni deželi dvakrat do trikrat cenejše od vina. Potrošnja je stalno naraščala. V prvi polovici 18. stoletja se je odpirala pivovarna za pivovarno. Sredi stoletja je čisto dobro izhajalo kar šest pivovarn v sami Ljubljani. Kako so nastale in kdaj so dobile obrtno pravico, se ne omenja v nobenem ohranjenem mestnem spisu.

V lanski razpravi sem dokazal, da se je v Ljubljani varilo pivo že koncem 16. stoletja. Prvi pivovarji so bili protestanti. Kuhali so tako zvano kameno pivo (Steinbier). Sto let pozneje pa se je bržkone pojavilo že kotlovno pivo (Kesselbier). Zlasti se zdi, da ga je varila Schiffrerjeva pivovarna na šišenski Jami. Kotlovno pivo je polagoma popolnoma izrinilo manj opojno in manj stanovitno kameno pivo in koritnjak.

1. PIVOVARNA „PRI DETELJICI“

(Florijanska ulica 24)

Izmed pivovarn, ustanovljenih v 18. stoletju, je nemara najstarejša ona v Florijanski ulici, kjer je sedaj gostilna »pri deteljici«.

¹ Glej v »Kroniki« 1937. mojo razpravo o ljubljanskih pivovarjih v 16., 17. in začetku 18. stoletja.

Janez Jakob Fux, pivovar od leta 1711. do 1726. S pivovarstvom je tam začel Solnograjčan Johann Jacob Fux. Mož je bil v Ljubljani vsekakor l. 1711., če ne že prej. 29. oktobra 1711. je v ljubljanski stolnici poročil vikar Blaž Legath Janeza Jakoba Fuxa s čipkarico Marjeto Markovič (Markouiz) pred pričama Matijo Brecljem (Wrezl) in Wolfgardom Andrejem Seifridtom. Nevesta je bila stara že 38 let. Rojena je bila 7. junija 1673. v Ljubljani kot nezakonska hči (»filia illegitima«) Luke Markoviča in Eve (?) Koser. Med meščane je bil Fux (»Hannß Jacob Fux von Salzburg mit der Spiz Cramerin Verheyrat, Weinschenk«) sprejet zadnjega februarja 1712. proti plačilu 10 gld. in da si na svoje stroške nabavi »gornje in spodnje orožje« (s. p. 1712). Vsak meščan je bil namreč tedaj še oborožen.

Obratoval je Fux menda od vsega začetka v Florijanski ulici. Morda je skraja stanoval na ženinem domu. Sodni zapisnik iz l. 1712. obravnava njegovo zahtevo, da mu magistrat izposluje povračilo 12 gld. 52 kr. deželne veljave, kolikor je bil potrošil za poročnika Janeza Jakoba Pachnerja, ki je bil pri njem na stanovanju od 1. decembra 1711. do konca aprila naslednjega leta. Podobno prošnjo beremo tudi v sodnem zapisniku iz leta 1719. (fol. 153), v kateri predlaga »Jan. Jak. Fux, meščan in pivotoč (»Pierschenk«) specificiran račun za 106 gld. 24 kr. dež. veljave, porabljene za pri njem nastanjene cesarske oficirje, prevzemnike novakov z dežele, od 1713. do

1718. leta. L. 1715. prosi za spregled desetega vinarja od tako zvane »Hoffstätterjeve hiše na Starem trgu, ki jo je bil kupil od zdaj rajnkega gospoda Jakoba pl. Schellenburga«. ¹ Magistrat je Fuxu ustregel in mu dovolil »navadno vknjižbo« (s. p. 1715., fol. 83).

V Florijanski ulici (današnja št. 24, gostilna »pri deteljici«) je vpisan Fux šele z letom 1716. Prej je bil tam lastnik medicar Jožef Ženko (pisan Schenkho, še večkrat pa Schinkho ali celo Schünkho) in njegovi dediči. ² Po opombi, ki stoji v urbarjih za leta okoli 1700. stalno poleg Ženkovih dedičev »NB. Herr Schell«, bi se morda smelo sklepati, da je to tista prej omenjena Schellenburgova hiša, ne pa številka 5 v Florijanski ulici. Bodisi že kakor koli, zakonca Fux Janez Jakob in »dessen Ehewürthin Margaretha« sta vpisana kot lastnika današnje »deteljice« do leta 1726., ko stopi na njuno mesto pivovarnar Pavel Kleplath z ženo Marijo Katarino, ki je dal hiši ime, kakršno se je ohranilo do današnjega dne.

¹ Iz davčnih urbarjev ni razvidno, katera hiša je to bila. Hoffstätterjeva je n. pr. bila tudi današnja številka 5. v ulici sv. Florijana, ki ima tole lastniško vrsto. l. 1616. do 1618. Gregor Schein, 1619.1621. Gregorja Scheina dediči (v hiši je imel mizarški obrt Ludovik Schönlebl, oče znamenitega zgodovinarja Janeza Ludovika Schönlebna in ljubljanski sodnik v letih 1644./46. ter župan v letih 1648./49.—1649./50. ter 1652./53.—1654./55.), 1622.—1644. krojač Kocijan Jordan, ki je tudi krčmaril (l. 1623. je potočil 96½ soda dolenjca in 1 sod vipavca, l. 1624. pa 5 sodov vipavca, 5 sodov terana in 123½ soda dolenjca. Krčma je potemtakem dobro uspevala!), 1645.—1653. Jordanova vdova in otroci (v hiši je stanoval tudi Urban Pelko), 1654.—1680. Hoffstätterjevi dediči (v hiši krojač Matija Verhounigkh), 1681.—1695. dediči gospe Hoffstetter (v hiši biva tudi Janez Peer »Weißpodt«), 1696.—1699. vdova gospa Marija Hoffstetter, 1700.—1704. Janez Peer »weißpodt«, 1705.—1772. klobučar Štefan Steyrer (pisan tudi Steuerer), 1773.—1780. Marija Frančiška Novak, 1781. do 11. februarja 1803. klobučar Andrej Novak, nato do 28. januarja 1805. Aleksij Jakula, potem do 12. avgusta 1808. poleg njega še Helena Jakula, za njima Jožef in Barbara Babnik (Wabnig) do 5. novembra 1828., nato pa Franc in Katarina Ziegler. Prvotno je bila tu hišna št. 154, od l. 1805. št. 37, po l. 1877. pa Florijanska ul. 5 (lastnik Jurij Kunčič). Ta hišna številka je ostala do danes.

² Lastniška vrsta »pri deteljici«, Florijanska ulica 24: l. 1600.—1618. Matija Štrukelj (Strukhl, Mezger) (v hiši je bil tudi krznar Mihael Copauner), 1619.—1620. mesar Peter Petschocher, 1621.—1623. mesarja Matije Štruklja dediči (v hiši Ambrož Zuhulin »Sablschmidt«, ki je plačal davek že za l. 1622.), 1624.—1640. izdelovalec sabelj Ambrož Zuhulin, 1641.—1662. njegovi dediči (v hiši Luka Fuschier »Sablschmidt«), 1663.—1664. Luke Zauna dediči, 1665.—1673. medicar Jožef Ženko (Schinko), 1674. do 1607. Jožefa Ženka dediči (Opomba: NB H. Schell! — V hiši se beleži v tej dobi, n. pr. l. 1690. krčma [»Darin ein Würth]), 1707.—1715. Jožef Ženko (Schünkho), 1716. do 1725. Janez Jakob Fux »Pierschenk«, 1727.—1754. Pavel Kleplath, »püerpreuer«, in žena Marija Katarina, 1755.—1762. Pavla Kleplata dediči, 1763.—1781. pivovarnar Kristijan Feichter, 1782.—1821. pivovarnar Pavel Bruner in žena Katarina, od 31. decembra 1825. (prepisan, stvarni lastnik že prej) Janez Feichter, pivovarnar, od 5. oktobra 1826. Ana Feichter s polovico, od 7. junija 1831. Feichter Janez in Katarina za polovico Ane Feichter, od 20. maja 1839. Janez Feichter, oče, ¼ sinu Janeza Feichterja, od 16. maja 1846. pivovarnarica Marija Feichter, poznejša Urh, l. 1869. Janez Feichter ml. Hiša je prvotno nosila št. 34, po letu 1805. št. 96, z letom 1877. Florijanska ul. 32 (lastnica Klara Dolcher), po l. 1901. pa št. 24 (lastnica Sagorz Marija). — Lastnik l. 1933. Davorin Možina.

Fux je plačeval sorazmerno visok obrtni davek, v začetku celih 10 gld. Toliko obdavčen ni bil navaden krčmar ali »vinotoč« (Weinschenk). Zanimivo je, da je bil od l. 1713. do 1716. vpisan v posebnem seznamu na koncu urbarja med »vinotoči«, čeprav vemo, da je točil p i v o. Da je res bilo tako, nam izda sledeči zapisek z dne 5. novembra l. 1717. (s. p. fol. 195):

»Jakob Fux prosi, da se mu ne spregleda samo davek od prvega leta po zadobljeni meščanski pravici, marveč da se sploh zniža obrtni davek in sicer vsaj za 4 gld., ker nima razen pivotoča nobene druge obrti in se torej ne more obdavčiti enako s trgovci. Preveč plačani obrtni davek za leti 1713. in 1714., ki ga je poravnal posebej in se ni pripisal k hiši, naj se zaračuna pri še dolžnem davku za leti 1715. in 1716. — Sklep: spregleda se mu obrtni davek za prvo leto po zadobljenem meščanstvu, zastran drugih davščin pa naj se obrne na gospode davkarje, ki bodo zadevo preiskali in poročali magistratu.«

Zaprošenega znižanja pa Fux ni dosegel takoj, ker je plačeval še do l. 1721. po 10 gld. Šele l. 1722. so mu prisodili samo 8 gld., zadnje, t. j. 1725., pa celo 6 gld.

Vendar so tudi te vsote zelo visoke za tedanje razmere in dokazujejo, da je Janez Jakob Fux iz Salzburga vsekakor točil pivo, ki ga je varil sam v svoji lastni pivovarni. Gotovo je nadalje, da je imel v svoji hiši v Florijanski ulici razen gostilne tudi sobe za prenočišče, ki so bile dovolj dobre, da so v njih po cela leta stanovali cesarski oficirji, ki so prevzemali dolenjske rekrute. Fux je torej bil že nekak manjši hotelir in pivovar. Če se navaja v davčnih knjigah samo kot »pivotoč«, bo razlog pač ta, da je pivo varil zgolj za porabo v lastni gostilni in ni z njim zalagal še drugih krčmarjev. Takih pivovarjev je bilo nekoč dovolj in so se ponekod še danes ohranili, n. pr. Čeligi v Mariboru. Urbar meščanskega špitala za leta 1725. do 1729. (letniki 1707.—1724. se niso ohranili) pa Fuxa kar naravnost naziva za pivovarja. Tam piše (fol. 3) v rubriki »vrtovi na Prulah« (Garten in Prüll): »Johann Jacob Fux Pierpreier dient von einem Garten . . . 40 kr.«

Proti koncu svojega življenja je Fux doživel še čast, da je bil na dan sv. Jakoba, 25. julija 1724., izvoljen za člana »zunanjega« (mestnega) sveta. Umrl je menda leta 1726.

Za oskrbnika vsega njegovega premoženja je bil postavljen Franc Jožef Verporta. Le-ta je l. februarja 1727. l. prodal Fuxovo hišo in pivovarno in sploh vso njegovo zapuščino pivovarju Pavlu Kleplatu (»die Jacob vnd Margaretha Fuxische am alten Markht [t. j. pri sv. Florijanu] zwischen Mathiaß Korditschisch: vnd Johann Pieglischen häußern ligende Behaußung . . . sambt dem Preyhauß, vnd übrigen Fuxischen Verlaß oder Vermögen, nichts außgenommen oder vorbehalten«). Magistrat je kupno pogodbo kot zemljiška gosposka in »vrhovni jerob« tudi ratificiral. Pet mesecev po poroki je dal Kleplat, ki je dotlej poravnal v gotovini vso kupnino, vpisati še svojo ženo Marijo Katarino Maißovo kot solastnico. Ta novi »Kauffbrieff«, pisan na pergamentu in datiran z dne 10. julija 1727., je ohranjen v zbirki kupnih pogodb MAL kot št. 4. Pogodbo sta potrdila član notranjega sveta in mestni višji blagajnik Martin

Mariner ter član zunanjega sveta, podblagajnik Jožef Robida. Iz besedila te kupne pogodbe (deloma citirane zgoraj) izhaja nadvse jasno, da rajniki Fux ni bil samo pivotoč, marveč *pravi pivovar, prvi lastnik pivovarne v Florijanski ulici*.

Pavel Kleplat (pivovar od l. 1727. do 1754.). Od kod izvira Fuxov naslednik Peter Pavel Kleplat, od katerega izhaja nadevek gostilne »pri deteljici« in ki je po vsi verjetnosti prej služil pri Fuxu kot pivovarski pomočnik, nisem mogel ugotoviti. Najbrže bi to vprašanje rešile matice kake koroške župnije. Kleplate je v prejšnjih stoletjih poznala tudi Ljubljana. Tako je bil 15. marca 1549. pod županom Janezom Dornom in mestnim sodnikom Andrejem Estrerjem sprejet med meščane poleg Janeza Sonca (Hannss Sunze) tudi Franz Khleplatt, meščanov sin (»burgers Sun«) (s. p. 1549). Ali je naš pivovar kaj v sorodu z njim?

Peter Pavel Kleplat se je rodil koncem 17. stoletja, najbrž l. 1680. Oženil se je, ko je bil star že 47 let, »z devico svojo zaročenko Marijo Katarino, zakonsko hčerjo pokojnega gospoda Ignacija Maissa«, pred pričama Adamom Rozmanom in *kavarnarjem* ter poznejšim »notranjim« mestnim svetnikom Francescom Gambo v stolni cerkvi sv. Nikolaja dne 17. februarja 1727. Nevesta je bila za celih 25 let mlajša od ženina, rojena 25. aprila 1705. kot zak. hči prvorojenka *vrvarja* Maissa (piše se tudi Mass) Ignaca in žene Ane Marije. Priči pri njenem krstu sta bila sam prejšnji večkratni mestni sodnik in poznejši večkratni župan Krištof Puecher de Puechental in gospa Marija Ana Raster. Imela je še brata Martina Leopolda (roj. 7. nov. 1706.) in sestri Jožefo Elizabeto (roj. 29. okt. 1707.) ter Eleonoro Jožefo (roj. 21. febr. 1710. po očetovi smrti). Starega vrvarja Maissa, lastnika današnje hišne številke 10 v Florijanski ulici, sem omenil že v lanski »Kroniki«, str. 239, kako je neusmiljeno pognal na boben pivovarja Neidlingerja l. 1703. Tako so se ustvarjala premoženja tudi v tistih casih.

Zakonca Kleplat (»Paul Kleplath puerpreuer vnd dessen Ehewirtin Maria Catharina«) sta plačevala obrtnega davka toliko kot Fux zadnje leto, namreč po 6 gld. Tako vseh prvih 10 let. L. 1738. se je davek zvišal na 7 gld. in ostal takšen vključno do l. 1745. Poslej nam davčne knjige (»Steuer Vrbarium«) pri nikomer več ne beležijo obrtnega davka, navajajo pa Pavla Kleplata med davkoplačevalci pod nazivom »Pier preyer«. Ko se z letom 1752. začne v urbarjih zopet zapisovati obrtni davek, plačuje Kleplat že po 17 gld. 6 kr. pivovarskega davka (»am Brey Vrbar«), po 8 gld. pa od hiše (»uon ein Hauß, so den 10. pfenig unterworffen«). Tako je šlo do njegove smrti.

Poleg svojega doma v Florijanski ulici si je Kleplat pridobil še eno hišo v neposredni bližini (l. 1729.). Bila je to hiša čevljarja Štefana Krivca v Rožni ulici, današnja številka 3.¹ Kleplat jo je še pred svojo smrtjo prodal čevljarju Simonu Pogačniku (l. 1751.).

¹ Lastniki hiše št. 3 v Rožni ulici: l. 1657.—1682. čevljar Štefan Krivec (Kriuiuz, Kriuez), 1683.—1706. Štefana Krivca dediči, 1707.—1728. zopet neki Štefan Krivic, 1729.—1751. »Paul Kleplath Pürpreuer«, 1752. (pribl.) 1770. čevljar Simon Pogačnik in žena Marija, 1770.—1808. čevljar (Janez) Jurij Tavčar (Tautscher) in žena Marija, od 1. avgusta 1808. dalje njegov sin Anton Tavčar. L. 1853. se beleži Ana Tavčar. Do leta 1805. je bila tu hišna številka 37, nato 99, po letu 1876. (lastnica Ana Fischer) pa

Iz zakona Petra Pavla Kleplata z Marijo Katarino Maisovo se je rodilo pet otrok, dva dečka: Jožef Ignac (roj. 28. marca 1728., umrl 18. avgusta 1801.) in Rok Bernard (roj. 16. avg. 1729.) ter tri deklice: Marija Ana (roj. 21. maja 1731.), Elizabeta (roj. 4. novembra 1733.) in Marija Ana Ignacija (roj. 14. julija 1737.). Kumovala sta navadno dva imenitna botra: gospod Anton Raab (mestni *sodnik* v letih 1730./31.—1732./33. ter *župan* v letih 1738./39. in 1739./40.) in gospa Marija Christian (Matija Christian je bil *sodnik* v letih 1720./21.—1722./23. in 1738./39.—1740./41. ter *župan* v letih 1726./27.—1728./29. in 1732./33.—1737./38.). V mestnih zapisnikih se omenja samo sin Ignac in hčeri Elizabeta in Ana. Rok in ena sestra sta morala že zgodaj umreti.

Nace se je posvetil duhovniškemu stanu. Prvič čujemo o njem v sodnem zapisniku 19. septembra 1747. (bilo mu je 18 let), ko prosi zanj oče za podelitev »tituli mensae«: »Herr Paul Kleplath burg. Pierpreyer alda bitet seinem Sohn Ignatij Kleplath den su dem Petriner² Standt erforderl. Titulum mensae gfl.: zu ertheilen«. Prošnji je magistrat ugodil (str. 207). — Nace je učakal precejšnjo starost — 75 let. Umrl je dne 8. avgusta 1801. za dizenterijo. V mrliški knjigi stolne župnije sv. Nikolaja je zaznamovan kot posvetni duhovnik (Weltpriester) in ravnatelj cerkve nemškega viteškega reda.

Stari Peter Paul Kleplat je umrl 28. maja l. 1754., star 74 let (»obyt Generosus Dnus Petrus Paulus Kleplat, omnibus sacramentis provisus aet: suae an: 74«). Pokopan je bil pri sv. Petru, kakor velika večina tedanjih Ljubljancev. 1. junija 1754. je bila njegova vdova z otroki razglašena za univerzalno dedinjo in skrbnico otrok (s. p. 1754., str. 197).

Marija Katarina Kleplat (pivovarnarica od 1754. do 1758.). Marija Katarina je nato vodila pivovarno do svoje smrti. Moža je preživela samo za štiri leta. Že 30. decembra 1758. mu je, »previdena s sv. zakramenti«, sledila k sv. Petru. Dosegla je 51 let.

Kleplatovi otroci (lastniki pivovarne od l. 1759. do 1762.?). 9. januarja 1759. leta se je »proglasil gospod Ignac Kleplath, duhovnik, v lastnem imenu in kot sodno pooblaščen skrbnik svojih dveh sestra Elizabete in Ane za dediča ab intestato zapuščine matere Katarine Kleplath...« (s. p. fol. 5). Kako so otroci ravnali s pivovarno, ni zapisano. Gotovo so najeli poslovodjo ali izučenega pomočnika (»Brey Knecht«). Morda je to bil že poznejši lastnik Kristijan Feichter. Vsekakor so Kleplatovi otroci, nezmožni za vodstvo pivovarne, skušali že leta 1760. prodati očetovo in materino zapuščino:

»Pavla Kleplata dediči prosijo, da se določi dan za licitacijo na Starem trgu³ ležeče, slavnemu magistratu podložne hiše Pavla Kleplata, z vsemi pritklinami in s pivovarniško pravico vred... Sklene se javen razglas za dražbo, ki se razpiše za 12. december« (s. p. 30. nov. 1760., str. 370). Ta dan pa *nihče ni prišel na*

Rožna ulica št. 3. Ta številka je ostala tudi po l. 1901. (lastnika Abranovič Jakob in Jerica) do danes.

² Posvetni duhovnik.

³ Stari trg je imel *uradno* tedaj mnogo širši obseg. Razen Rožne in Hrenove ulice (ter včasi Žabjaka) so se vse hiše med pisanimi vrati in trančo knjižile *uradno* pod »Stari trg«. Pa tudi Rožna in Hrenova ulica z Žabjakom in Reber so bile le podnaziv za skupno ime »Stari trg«.

dražbo. Zato so dediči prosili za določitev kakega drugega dne, ko bi se dražba ponovila.

Kristijan Feichter (pivovarnar od l. 1763. do 1778.). Kdaj so Kleplatovi otroci končno prodali pivovarno in kakšna je bila njihova nadaljnja usoda, ni zabeleženo v mestnih sodnih zapisnikih. Gotovo je, da je na Kleplatovo mesto že leta 1762., najkasneje pa v začetku leta 1763. stopil Kristijan Feichter. To nam potrjuje sodni zapisnik iz l. 1763., str. 51—52, ko se je 7. marca obravnavalo v mestnem svetu o prošnjah za podelitev meščanske pravice, med drugimi o Kristijanu Feichterju z Gorenjega Koroškega¹ («Christian Feichter Pier preyer von gemindet in ober Carnthen gebirtig die requisita sind in der lad zu Dansberg«):

»Gospod Jamnik (pivovarnar v današnji Prešernovi ulici št. 7 »pri Perlesu«) protestira proti pivovarju Kristijanu Feichterju. Če hoče uporabiti kako staro (pivovarsko) pravico, nima nič proti temu. Če pa namerava ustanoviti lastno pravico, bi bil to prejudic in ni k temu nikakor upravičen. *Feichter* (izjavlja, da) *si je pridobil Kleplatovo pravico* («hat das Kleplatistische Jus an sich gebracht»). Gospod Jamnik: naj kup dokaže, potem ne bo nasprotoval («soll produciren den Kauff, so hat er nichts zu gegen»). *Sklep*: 14. marca ob 8. uri zjutraj naj pridejo vsi kandidati za meščansko pravico na rotovž, da se preiščejo njihove zadeve.« 14. marca so bili vsi drugi sprejeti, le Feichterjeva prošnja se je odgodila («Christian Feichter Pierpreyer ist auf gedult angewissen«).

Feichter se je moral strpeti cela štiri leta. Verjetno pa je, da je med tem časom ne le vodil Kleplatovo pivovarno, marveč bil tudi njen dejanski lastnik, saj je kot tak vpisan v urbarju. V svežnju 20. MAL sem našel dokument, v katerem ljubljanski pivovarji popisujejo, kako so prišli do obrtne pravice. Iz tega spisa izhaja, da so Kleplatovi otroci prodali Feichterju svojo pivovarsko pravico s kupno pogodbo 1. maja 1766. l. (št. 64). To je samo dokaz, koliko borbe je moral prestati, preden se je zasedral v Ljubljani. Zastran meščanstva so mu še leta in leta delali ovire. Zdi se, da ni mogel dobiti svojih papirjev iz Dansberga. Šele 23. marca 1767. beremo, da je končno predložil zahtevane dokumente: »Christian Feuchter Bierbräuer von Lideneegg aus Karnthen legt die Requisition ein« (s. p. fol. 47). *Med meščane je bil sprejet dne 30. marca 1767.* Za sprejem je moral plačati celih 40 goldinarjev, največ od vseh prosilcev.

Kmalu zopet slišimo o njem: »30. junija 1767. vpraša tukajšnji pivovar Kristijan Feichter, koliko mora plačati desetega in dvajsetega vinarja od hiše Pavla Kleplata, ki jo je bil kupil.« Odgovorili so mu, da 124 gld. nemške veljave. Feichter je torej Kleplatovo hišo *kupil* in je ni morda dedoval ali priženil.

Poročil se je Feichter že 31. oktobra 1763. in sicer v cerkvi sv. Florijana »z Marijo, zakonsko hčerjo rajnkega Filipa Wainzerla s Koroškega«. Priči sta bili Ignac Dremel in Lovrenc Rostig (poročna knjiga stolne župnije sv. Nikolaja). Kristijan in Marija sta imela

¹ Neki Feichter Mihael »Rader« se kot celovski meščan omenja l. 1578., Feuchter Benedikt pa l. 1581. Tri sto let pozneje (l. 1865.) najdemo mlinarja in žagarja »in Korpitsch - Arnoldstein« (Korpiče v sodnem okraju Podkloster) Urha Feichterja. Ta je Slovenec (c. m. a.) — Gemindet je menda Gmünd v maltski dolini (Zavodje).

tri otroke: Marijo Ano, Marijo Jožefo (roj. 24. febr. 1767.) in Antona Kristijana (roj. 30. marca 1769.). Zadnjima dvema sta kumovala zakonca Anton in Ana Terezija Schichtner. Žena Marija je Feichterju umrla po sedmih letih zakona v septembru l. 1770. Vdovec Kristijan je bil nato 28. sept. imenovan za skrbnika otrokom in upravitelja materine zapuščine (s. p. 1770.).

Po nekaj mesecih se je vdrugeč poročil z 20 letno Marijo Ano Weiland. Kaj поблиžega o nevesti nisem mogel najti, tudi ne, kje se je opravila poroka. Z drugo ženo je imel samo sinčka Franca Antona, roj. 17. sept. 1771. Botra sta zopet bila ljubljanski meščan, *sabljar* (gladiarius et civis labacensis) Anton Schichtner in žena Ana Terezija. Marijana je umrla — najbrž za porodnimi posledicami — že 5. oktobra 1771. (D: Feichtlerin Maria Anna D: Christiani Feichtler cerevisiarii uxor aetatis suae 20. anorum SS: Sacram: extreme provisae per D: Detella, Sepulta ad S: Petrum), mali Francelj pa 16. marca 1772. Oba so pokopali pri sv. Petru (s. p. 1771, str. 302, in mrliška knjiga ž. sv. Nikolaja).

Pivovar Kristijan, star ob smrti mlade žene 45 let, ni hotel živeti kot vdovec. Že v novembru l. 1771. (ženitovanjska pogodba z dne 5. novembra) se je v tretje oženil. Tretji in zadnji ženi je bilo ime Katarina Šefman (Schöffmann, Schöpfman, Scheffman). Katarina je bila priporoki stara 28 let. Iz tega zakona izhajajo štirje otroci: Ignacij (roj. 26. julija 1772., † 18. VII. 1773., star eno leto, pokopan pri sv. Petru), Katarina Ludovika (roj. 15. apr. 1774.), Marjeta Katarina (roj. 2. maja 1775., † 2. febr. 1840.) ter Janez Matija (roj. 20. febr. 1778., † 24. marca 1845.).

O pivovarskem delovanju Kristijana Feichterja nam sodni protokoli malo povedo. Zdi se, da ni imel rad opraviti s sodiščem. Le ena pravda se omenja. Tožil ga je leta 1774. neki Jakob Zupančič za 86 mernikov štajerskega ječmena, ki jih Feichter ni maral plačati po dogovorjeni ceni 19½ reparjev («Pazen») od mernika in doplačilu pol cekina, češ da kakovost ni odgovarjala vzorcu (s. p. 1774., str. 243). Feichter je torej varil pivo iz ječmena. Tožba je tekla tudi še naslednje leto.

16. aprila 1778. je umrl »dominus Feichter Christianus civis cerevisiarius«, star 52 let. Pokopali so ga seveda pri sv. Petru kot njegovi prvi ženi in pomrle nepremičninah. Koliko je bilo denarja, ni zapisano, pač pa vemo iz protokola »Über die durch die Tutorn, Curatorn, vnd Sequestratorn zu gerichtshanden gelegte otroke. Zapustil je precejšnje bogastvo v denarju in Briefliche Urkunden«, da je bilo za hčeri po prvi ženi Marijo Ano (večkrat tudi Ana Marija imenovano) in Jožefo deponirano na sodišču po 813 gld., za Janeza in Marjeto pa po 500 gld. Ana Marija je dobila posebej še 200 gld. za balo («für das Heyratgutt»). Omožila se je 28. sept. 1788. z vdovcem Bernardom Novakom, vrvarskim mojstrom, lastnikom hiše št. 8 (danes 30) v Florijanski ulici,² pred pričama Janezom Frideri-

² Lastniki hiše št. 30 v Florijanski ulici: l. 1600. Volk Siber, 1601.—1607. vdova (Siberin ali Schiberin), 1608. (pribl.) do 1616. mesar Gregor Mayr (ali Mar), 1616.—1623. njegovi dediči (v hiši je od l. 1619. mesar Mihael Schreiner. L. 1623. stoji zanj opomba: »nichts bezolt, ist in armuet gestorben«), 1624.—1626. Schreinerjevi nasledniki, 1627.—1634. čevljar Filip Kharisch, 1635.—1637. njegova vdova (v hiši od l. 1636. mesar Janez Herbst), 1638. do

kom Egerjem (tiskarjem in županom [»consul«]) l. 1782./83.—1783./84.) in ranocelnikom Janezom Krst. Hannom. Poročni obred je opravil »levit« Jernej Schöfman — morda mačehin sorodnik? — v cerkvi sv. Florijana.

Feichterjeve nepremičnine. Ko se je tretja žena Katarina z vlogo 8. julija 1778. l. (s. p. str. 213) proglasila po Kristijanovi smrti za univerzalno dedinjo v smislu oporoke z dne 13. aprila 1778., so bile v urbarju (1772.—1778. l.) zapisane naslednje nepremičnine kot Feichterjeva rodbinska last:

1. Hiša in pivovarna v Florijanski ulici;

2. hiša št. 5 v Karlovškem predmestju (danes Karlovska cesta št. 7), ki je bila prej last Marksa Strniše, danes pa mestne občine ljubljanske;¹

3. 4 občinske njive za današnjim glavnim kolodvorom (»Verkaufte Im Laibacher Feld ligende burgerl. Gemain. Acker«), od katerih sta njivi številka 89 in 90 prej pripadali pivovarju na Rimski cesti (v današnji živčevi hiši) Matiji Brandlu, njiva št. 91 Andreju Miklavčiču, št. 92 pa že dalj časa Kristijanu Feichterju:

4. pogorišče Löhrove hiše v Hrenovi ulici;²

5. pogorišče Karrerjeve hiše v Hrenovi ulici;³

6. vrt na levi strani v Hrenovi ulici in

7. vrtovi na Prulah.

1640. *mesar* Janez Herbst, 1641.—1643. Herbstova vdova in dediči (notri do l. 1643. *mesar* Matija Grill, nato *kramar* Andrej Lichtenberger), 1644.—1663. *kramar* Andrej Lichtenberger, 1663.—1664. njegovi dediči (notri *čevljar* Janez Wagner), 1665.—1676. *pek* Ahac Zabukovec (Sabukhouiz), 1677.—1683. *pek* (Gašper) Štefan Petrič, 1683. do 1688. njegovi dediči, 1689.—1729. Jakob Markovič, 1730. do 1771. *vrvar* Janez Novak, 1772.—1780. Marija Novak, 1781.—1820. *vrvar* Bernard Novak, od 14. nov. 1820. Fortunat Novak. Prvotna številka je 8, od l. 1805. pa 76 (lastnik l. 1853. Jože Kalin), l. 1877. je št. 38 (Jožef Stenzel), leta 1901. št. 30 (Andrej Uršič, l. 1933. Adela Uršič). — Od l. 1772. (pribl.) je pridobila Marija Novak tudi sosedno pogorišče v Hrenovi ulici (rektif. številka 296), ki ga je izpremenila deloma v vrt, deloma pa je služilo kot dvorišče (»Oed und zu einem gartl gemacht, oder respective hoff zu der Hoffstatt Nro. 8 gehörig, 1/3 huben). Hiša je bila pogorela l. 1767. Pred Novakovko je bil hišni lastnik Gregor Ferlin in žena Neža (od l. 1730.), prej pa (od l. 1721.) *pletac* (Strickher) Jakob Mury z ženo Marijo. — Približno leta 1781. je kupil *vrvar* Bernard Novak, poznejši mož Marijane Feichterjeve, še eno pogorišče v Hrenovi ulici (rektif. št. 297) od *čevljarja* Petra Grauba. Ta je bil lastnik pogorišča od pribl. l. 1770., pred njim pa *sodar* Jože Debeljak z ženo Elizabeto (od pribl. l. 1761.), še prej pa *sodar* Jože Svete (Suette) z ženo Marjeto (od pribl. l. 1754.), dotlej pa od l. 1723. *sodar* Janez Zvolenik (Suollenikh, pozneje pisano Suolleneg) z ženo Marijo.

¹ *Lastniki hiše št. 7 na Karlovški cesti* se beležijo od l. 1638., ko je bila menda postavljena: l. 1638. Matije Kebra dediči, 1639.—1651. *kramar* Janez Perc (Hanß Perez), 1652.—1667. njegovi dediči, 1668.—1682. gospod Gabrijel Eder (mestni *sodnik* v letih 1677./78.—1679./80. in 1682./83. do 1685./86. ter župan v letih 1688./89.—1691./92. in [kot plemič z nadevkom von Edenburg] l. 1693./94.—1696./97. ter 1702./03.1709./10.), 1682.—1688. *krčmar* Janez Žuželj (Hannß Schuschell), 1689.—1700. njegovi dediči, 1701.—1719. zopet Herr von Edenburg, 1719.—1744. *krčmar* Matija Dušak (Tuschekh ali Duschakh »weinschenk«), 1744. do (pribl.) 1755. *krčmar* Valentin Vranjkar (Vrainckher) in žena Jera, za njo pa Urša, 1755. (pribl.) do 1775. (pribl.) *mesar* Marks Strniša (Sternischa) in žena Klara, nato *pivovar* Kristijan Feichter in žena Katarina do leta

Pogorišči v Hrenovi ulici. Med leti 1763. in 1770. je prišel Kristijan Feichter v last hiše kiparja Mihaela Löhra v Hrenovi ulici, okoli l. 1774. pa še v last *pogorišča* sosedne hiše kolarja Mihaela Karrerja. Obe hiši sta morali pogoreti v velikem požaru leta 1767. O tem pripoveduje Dimitz:

31. julija 1767. proti polnoči je izbruhnil ogenj na Starem trgu zraven sv. Florijana. Vpepeljena je bila Hrenova in Rožna ulica do jezuitov (današnji Šentjakovski trg), okoli 64 hiš. 9. septembra je zopet divjal požar v bližini jezuitskega seminarja, zgorelo je 72 hiš. Cesarica je dovolila pogorelcem triletno davčno oprostitvev, ex camerali 6000 gld. in iz stanovskega domestikalnega sklada 2000 gld. (Dimitz, Geschichte Krains, VIII. knjiga, str. 176.)

In res kaže urbar za leta 1763.—1770., da v letih 1767. in 1768. ni plačalo nič cesarskega davka in kontribucije 37 hiš v Florijanski, 21 v Rožni in 8 v Hrenovi ulici. Če smemo sklepati po odpisu cesarskega davka, v kolikor je razviden iz praznin v urbarskih stolpcih, je požar segel od hiše kramarja Mihaela Galtza na Starem trgu št. 146 (to je poznejša Lovrenca Pragerja hiša, danes Florijanska ulica 21) skozi vso Florijansko ulico tik do »pisanih vrat«. Zgorele so vse hiše na obeh straneh ulice. Nedotaknjeni sta ostali le hiši Primoža Toniča (Stari trg 143, pozneje 48, po l. 1876. Ulica na grad št. 1) in trgovca Matevža Franca

1781., dalje *pivovar* Pavel Pruner z ženo Katro. Od 31. dec. 1825. Kristijana Feichterja hči Marjeta Tallavania, od 9. maja 1826. Franc Črnič (Tschernitsch). Spočetka je bila tu hišna številka 5 v Karlovškem predmestju, po l. 1805. pa št. 4. L. 1853. je lastnica Ljubljanska hranilnica (Laibacher Sparkasse), l. 1877. pa se na Karlovški cesti (poslej št. 7) navaja kot lastnica mestna občina ljubljanska. V hiši je bila dolgo let ubožnica.

² *Lastniki Karrerjeve hiše v Hrenovi ulici:* l. 1631.—1644. Janez Hribernik, 1644.—1672. Hribernikovi dediči, 1673. do 1714. *čuvaj* (Wachter) Andrej Kroiß (pisan tudi Krauß) in žena Marija, 1715.—1765. (pribl.) Gašper Pangratz ali Pangratz (»so des Andree Kroiß Heysl laut Kauffbrüeff von 1. Febr. 1715. an sich erhandelt«), 1766. (pribl.) do 1775. (pribl.) *kolar* Mihael Karrer (op. v urbarju l. 1756. s *poznejšo* pisavo: 1/3 huben jetzt Mihael Köhrer ist Vor der Conscription als Brandstatt zu einem Holzleg oder Wagen Schupfen gemacht worden), nato do 1781. *pivovar* Kristijan Feichter (»von ein haus woraus ein Holzleg erricht worden«), za tem Pavel Pruner in žena Katarina, potem pa isti lastniki po isti vrsti kot pri Löhrovi hiši.

³ *Lastniki Löhrove hiše v Hrenovi ulici:* l. 1628.—1664. *tkalec* Martin Feuman (pisan tudi Feyman), 1665.—1671. njegovi dediči, 1672.—1681. *tkalec* Primož Juvančič (Primuß Juuantschitsch), 1681.—1682. njegovi dediči in gospod Janez Jurij Khapus, 1683.—1729. gospod Janez Jurij Khapus (vpisan do l. 1685.), od l. 1683. pa tudi Mihael Liskutin (pisan Lischkhutin, Lißkhutin in slično), ki je od l. 1686. edini lastnik (v »Cammer Zinß Urbar« 1729. do 1729. je vpisan, da plačuje »von einer Hoffstatt«), 1730. do 1765. (pribl.) *kipar* Henrik Mihael Löhr (pisan tudi Lähr) in žena Marija Suzana (op. v urbarju 1752.—1756. »od hiše in vrtička« ter v urbarju l. 1756. s *poznejšo* pisavo: 1/3 huben, ist eine Stallung gemacht worden«), nato do l. 1781. *pivovar* Kristijan Feichter (op. v urb. 1772. do 1778.: »von ein Hauß, aus welchen eine Stallung gebaut worden«), od l. 1782. *pivovar* Pavel Bruner, od 31. XII. 1825. je vpisan *pivovar* Janez Feichter, od 7. VI. 1831. Janez Feichter in Katarina (pač sin in hči), 6. VI. 1837. prevzame Janez Feichter (menda sin) Katarinino četrt, 30. III. 1839. oče Janez Feichter 1/4 sina Janeza, 16. V. 1831. pa je vpisana Feichter Marija (vdova).

Peera (Stari trg 142, pozneje 49, po l. 1876. Ulica na grad št. 3). Med tistimi, ki niso nič plačali, torej so pogoreli, je tudi Kristijan Feichter za hišo v Florijanski ulici 34 (pivovarno) in za Löhrovo hišo v Hrenovi ulici.

Feichter je na pogorišču zgradil hlev za živino, kolar Karrer pa je na svojem postavil drvarnico ali šupo, kamor je spravljal vozove in les. Pozneje jo je prodal Feichterju. Ti dve pogorišči, beleženi pod rektifikacijskima številka 308 in 309, kjer je namesto hleva in drvarnice bilo kasneje zgrajeno enotno zidano poslopje, sta od prevzema po Feichterju spadali pod pivovarno »deteljico«, v urbarjih za l. 1800.—1849. pa se vodita pod konskrib. številko 95 kot spadajoči k današnji Zorčevi hiši. Tu je bila nekaj časa obratovalnica pivovarne ali vsaj skladišče. V seznamih hišnih lastnikov od l. 1840. dalje se poslopje beleži s št. 96 ter spada torej zopet pod »deteljico«. Leta 1877. dobi hišno št. 4 v Hrenovi ulici, ki jo ohrani tudi leta 1901. Obakrat sta lastnici isti kot pri »deteljici« (leta 1877. Klara Dolcher, l. 1901. Marija Sagorz in l. 1933. Davorin Možina).

Vrt v Hrenovi ulici. Kot pove urbar za leta 1779. do 1786., je Kristijan Feichter kupil od nekega Blaža Porra »prej davščine prost (zato v starejših urbarjih neomenjan) vrt, ležeč med hišama št. 11 in 12 v Hrenovi ulici«. Dominikalni davek mestni občini je plačeval od 1779. leta dalje. Ta vrt je ležal na levi strani Hrenove ulice, če se pride vanjo od sv. Florijana, med današnjima hišama št. 7¹ in 13² v Hrenovi ulici. Razprostiral se je torej po stavbiščih današnjih hiš št. 9 in 11.³

Katarina Feichter (pivovarnarka od l. 1778. do 1781.). Vse to znatno premoženje je upravljala vdova

Katarina tri leta, do svoje ponovne omožitve. Iz tega časa nam je znano, da je pobegnila z doma njena pastorka Marija Ana, najstarejša hči pok. Kristijana Feichterja: »Katarina Feichter, meščanskega pivovarja vdova, prosi, da se odračunajo izdatki v iznosu 43 gld. 33 kr., ki jih je imela pri iskanju pobegle pastorkine Ane Feichter, od njene dediščine.« Magistrat je priznal samo polovico teh stroškov (s. p. 28. dec. 1780.). Dekle pa se je 4 leta nato poročilo, kot smo že povedali, z vdovcem Bernardom Novakom, vrvarskim mojstrom in lastnikom druge vogalne hiše v Florijanski in Hrenovi ulici.

Pavel Pruner¹ (pivovarnar od leta 1781. do 1821.) Vdova Katarina je bila ob moževi smrti še mlada. Imela je komaj 35 let. Čez tri leta — precejšnja žalovalna doba za tiste čase — se je vnovič poročila. Za moža si je izvolila 11 let mlajšega pivovarskega pomočnika Pavla Prunerja s Koroškega. Šenklaška poročna knjiga pove, da se je 27. avgusta 1781. leta oženil »d. Paulus Pruner, liber, cervisariorum socius, e Corinthia oriundus, cum sponsa sua D: Catharina, a dfto Christiano Feichter, Cervisario derelicta vidua.« Priči pri poroki sta bila mestni ekspeditor Jakob Žibert (Schibert) in občinski svetnik, jerhar Jakob Perles. Ženitovanjsko pismo je bilo napisano 4 dni prej. Ne bomo se motili, če domnevamo, da je Pruner delal prej v pivovarni pri vdovi Feichterici kot pomočnik ali poslovođa, preden je zagospodaril nad Kleplato vino. Vse lastnike pivovarne pri »deteljici« so ljudje brez razlike imenovali »Kleplat«, tako tudi Kristijana Feichterja in sedaj Pavla Prunerja. Iz katerega kraja Koroške je bil Pruner doma, ne vem. V Celovcu se že 15. januarja 1594. beleži neki kamnosek z imenom Mihael Brunner (celovski mestni arhiv).

¹ Lastniki št. 7 v Hrenovi ulici: Z letom 1624. je v urbarju prvič vpisan Janez Roseto (pozneje Herr Hanß Anthoni Rossetti), ta je lastnik do l. 1680. (od l. 1630. je bil v hiši klobučar Friderik Saurman, pozneje (n. pr. l. 1640.) birič (Scharwachter) Sebastijan Visintin in *merec soli* Gregor Khaluder); 1681.—1703. gospoda Antona Rossettija dediči (notri sodar Janez Rugl), 1704.—1743. Blaž Videc (Videz in Widitz), 1744.—1756. mizar Jožef Schöttel (tudi Schettl) in žena Marija Terezija, 1756.—1771. mizar Franc Schöttel in žena Terezija, 1772.—1792. (pribl.) Jernej Fleischhakher (plačuje od hiše in vrta), 1792. (pribl.) do 1801. Jernej Sterle (»Bildhauer«), od 23. V. 1801. Marija Sterle, od 9. II. 1828. Jernej Mautz in žena Marija (v »Verzeichnis der Hausinhaber« za l. 1822. je Mautz že lastnik te hiše), od 27. II. 1828. Mautz Marija sama, od 12. V. 1829. Penne Jernej in žena Marija, od 23. XI. 1830. Penne Marija sama, od 31. X. 1834. Nikolaj Klemenčič. Hiša je imela prvotno številko 11, po letu 1805. št. 79, z letom 1877. pa je tu Hrenova ulica 7 (lastnik l. 1877. Jožef Klemenčič, nato Karel Sirnik, l. 1933. Katarina Košar).

² Lastniki št. 13 v Hrenovi ulici: 1623.—1634. gospod Pavel Ciriani (v hiši od l. 1631. *pletac* [Strikher] Giacomo Venturin), 1635.—1646. gospod Franc pl. Ciriani, mestni sodnik v letih 1636./37.—1637./38. in 1642./43.—1643./44. ter župan leta 1647./48. (v hiši *zlatar* Mihael Link), 1647. do 1699. gospoda Franca pl. Zirianija dediči, 1700.—1720.

Andrej Žužek (Schuschekh), 1721.—1764. *pasar* Blaž Videc (Viditz) in žena Marjeta (plačujeta od hiše in vrta), 1765. (pribl.) do 1811. Marija Katarina Liechtenthall, od 29. X. 1811. Mihael Martin Gerson, od 3. VI. 1812. Tomaž Šeškar (Scheskar in Scheschkar), od 10. III. 1829. Katarina Šeškar, od 24. VIII. 1830. c. kr. erar (kriminalni fond). Prvotna hišna številka 12 se l. 1805. izpremeni v št. 80. Leta 1840. se na tej št. beleži »K. k. Inquisitions Haus«, ki zavzema tudi hišni številki 81 in 82. Z letom 1877. dobimo novo številko 11 (c. kr. državno poslopje), z letom 1901. pa številko 13 v Hrenovi ulici (lastnik c. kr. justični erar). L. 1933. je lastnik finančni erar.

³ Porrov vrt je ostal v lasti Feichterjeve, nato Prunerjeve in potem zopet Feichterjeve pivovarne. Iz virov, ki so mi bili na razpolago, ni razvidno, kdaj je prišel iz lasti Feichterjev. L. 1869. že stoji tu hiša Antona Kollnika (tedaj Hrenova ulica št. 316), l. 1877. se beleži poleg Kollnikove hiše številka 11 v Hrenovi ulici (last c. kr. erarja, sedaj sresko načelstvo), ki se tudi z letom 1901. ne izpremeni. Kollnikova hiša ima od l. 1877. dalje hišno številko 9 v Hrenovi ulici. Leta 1933. je tam lastnik Ivan Križnar.

⁴ Ime se prvotno piše Pruner, šele pozneje Bruner in Brunner. Jaz ga bom pisal tako, kot sem ga dobil v zapiskih.

(Dalje prihodnjič.)

STANOVANJSKE RAZMERE V DELAVSKIH KOLONIJAH NA PODROČJU MESTA LJUBLJANE

D R. A D O L F V O G E L N I K

Val stanovanjske krize, ki je zajel enako kot druga večja mesta tudi Ljubljano po končani svetovni vojni in ponovno leta 1928. ob prestanku stanovanjske zaščite, je zapustil tudi pri nas vrsto zasilnih delavskih stanovanjskih kolonij večjega obsega. Prvo tako naselje imamo v Ljubljanskem gradu, ki je nudil v najhujši stiski povojnih let številnim družinam zasilno streho. V letih po 1928. so mu sledila še druga večja naselja: Ob Cesti dveh cesarjev je zrasla tkzv. Sibirija, ob dolenski železnici njen pendant Galjevica in tik za novo bežigrasjo šolo razvpita Gramozna jama. Tudi bivša viška občina je postavila ob Cesti na Brdo malo delavsko stanovanjsko kolonijo, ki je prešla z inkorporacijo leta 1935. skupno z ostalim priključenim ozemljem pod ljubljansko mestno občino.

Že spočetka je vtisnil zasilni značaj tem naseljem pečat zadrege in siromaštva, zato je tudi njih nadaljnje življenje potekalo ob robu našega družbenega razvoja. To velja prav posebno za Sibirijo in Gramozno jamo (v nekem pogledu tudi za Grad), ki predstavljajo za naše razmere in v našem merilu socialno rano, ki spominja močno na slične tvorbe velikih evropskih mest. Londonski »slum«, pariški »taudis-ji« ali, če posežemo nekoliko bliže, beograjska »Jatagan mala« imajo sociološko iste korenine: pritisk podeželja v mesto, ki se industrializira in ki najbednejše potisne na periferijo, kjer je stanovanjski prostor cenejši in kjer v tako nastalih stanovanjskih kolonijah natrpna revščina ne kviri estetskega lica mestnega osredja. Stanovanjsko vprašanje delavcev seveda s tem ni rešeno, marveč le *odloženo*, oziroma v dobesednem pomenu besede le *krajevno preloženo*.

Sedanja mestna občinska uprava študira načine, ki bi mogli dati reševanju stanovanjskega vprašanja v Ljubljani, katerega morda najnujnejši del tvori tudi vprašanje zasilnih delavskih kolonij, trdnjše in trajnejše temelje. V zvezi s tem je izvedel mestni statistični urad v oktobru in novembru preš. l. anketo o stanovanjskih razmerah, ki vladajo v delavskih kolonijah v Galjevici, Sibiriji, na Gradu, v Gramozni jami in na Viču, katere rezultati naj nudijo mestni stanovanjski akciji trdno oporo pri presoji potrebe po novih delavskih stanovanjskih zgradbah. Ne glede na ta posebni namen ankete, ki so mu bile prilagojene tudi smernice, po katerih se je izvršila, so nje rezultati pomembni s splošno kulturnega vidika, saj dovoljujejo vpogled v način življenja ne neznatnega dela ljubljanskega prebivalstva.

Anketa je skušala razjasniti predvsem dvoje vprašanj:

1. Kakšne so stanovanjske razmere v delavskih kolonijah? Ali so pogoji, v katerih živijo stanovalci, zadovoljivi, ali pa so taki, da pomenijo resno nevarnost za njih fizično in duševno degeneracijo. Odgovor na to vprašanje je mogla dati samo podrobna

ugotovitev vseh važnejših elementov, ki morejo v svoji *celokupnosti* vsaj do neke mere označevati stopnjo stanovanjske kulture oziroma nekulture, ki vlada v določenem stanovanjskem okolišju. Dejali smo: samo do neke mere; zakaj anketa more in je mogla zajeti le vrsto na zunaj vidnih in izmerljivih značilnosti, ki po njih moremo oceniti zadovoljivost oz. nezadovoljivost danega stanovanjskega razmerja. Če je anketa n. pr. ugotovila, da živi družina s šestimi člani v leseni, napol razpadli baraki, kjer strop propušča vlago, špranje veter, v baraki, ki meri 9 m², je 2'30 m visoka in ima eno samo okence v izmeri 0'35 m², da vodovoda in kanalizacije ni in služi kot skupno stranišče jarek tik za barako, kjer se pretaka umazana voda, da je svet v okolici močviren in prinaša na večer neznošno nadlego komarjev — to je tipično n. pr. za celo vrsto barak v Sibiriji — tedaj seveda ni dvoma, da ob takih razmerah ne more doraščati duhovno in telesno zdrav rod. Če je takò posamezni primer, kjer so negativne karakteristike izredno vidne, s šopom številčnih mer glede stanovanjskih pogojev nedvomno opredeljen, se lahko skriva tudi v primerih, ki morda ne združujejo negativne karakteristike v tako izraziti meri, prav taka stanovanjska beda. Podčrtati je namreč treba, da predstavljajo številčne ugotovitve, ki so zgoščene v spodnjih razpredelnicah, le gornjo optimalno mejo? Bolj *ugodni* pogoji, kot jih karakterizirajo številke, prav gotovo ne vladajo v opazovanih primerih. Lahko pa so dejanske stanovanjske razmere v resnici dosti temnejše od predstave, ki nam jo ustvarja študij zgolj

Slika stanovanjske bede v Sibiriji. Zgradba št. 227

Stanovanjska beda v Sibiriji. Notranjost neprostrorne barake št. 265

številčnih rezultatov. Anketa more namreč zajeti le številčno izmerljive karakteristike, ugotovitvi pa se odteguje vrsta imponderabilij (zunanja in notranja ureditev stanovanja v lepotnem pogledu, okolje, svojevrstna in v posledicah brez dvoma zelo pomembna okolnost pretesnega in nadležnega sožitja oseb različnih nagnjenj, različnega značaja, spola in starosti itd.), imponderabilij, za katerih oceno je zelo težko, ako ne naravnost nemogoče najti zanesljive objektivne kriterije, ki so pa za oceno stanovanjskega razmerja izredno pomembni. V tej zvezi bi opozorili na svojevrstno psihično otopelost do vrednosti in pomembnosti nivoja stanovanjske kulture, na katero smo ponovno naleteli. Tako se je zgodilo v mnogih primerih, in ne najmanjkrat v onih, katerih slika stanovanjskih razmer je bila zelo temna, da so stanovalci na vprašanje, ali si žele izseliti v boljše stanovanjske razmere, odgovarjali skoro z neprikrito nevoljo, da so z izjemo nekaterih (za objektivno izboljšanje stanovanjskega razmerja povsem brezpomembnih) popravil s stanovanjskimi prilikami, ki v njih živijo, zadovoljni in naj jih pustimo pri miru tam, kjer so in kakor so. Stanovanjska beda se je tu že odtrgala od objektivnih zunanjih momentov (premajhna površina stanovanjskega prostora, svetloba itd.), ki je iz njih nastala ter se vrasla v psihično razpoloženje stanovalcev. Ti ljudje svoje stanovanjske bede ne občutijo več kot posebne nadloge, kot n. pr. zelo ostro občutijo pomanjkanje v prehrani, zlasti pri svojih otrocih. Ne le da živijo objektivno pod pogoji, ob katerih počasi propadajo, stanovanjsko bedo nosijo že sami v sebi. Napetosti med zunanjimi nezadostnimi življenjskimi pogoji in v notranjosti porojeno težnjo samoohranitve ni več in zato tudi ne zavesti lastnega propadanja in volje po izboljšanju.

Druga okolnost, ki prav tako ne izhaja neposredno iz številčnih rezultatov, je dejstvo, da nezadostne stanovanjske razmere v posameznih primerih vplivajo v

pogledu stanovanjske kulture razkrojevalno na okolico. Splošni nivo stanovanjske kulture se polagoma izenačuje, vendar ne navzgor, marveč navzdol. Za presojo splošnega stanja stanovanjskih razmer so razmere v vsakem *individualnem* primeru bistveno važne. Računanje raznih povprečkov, ki naj karakterizirajo neko srednje stanje, kjer se ostrina individualnih primerov obrusi, namenu, ki ga zasleduje anketa, slabo služi. Ni važno vedeti, da v ljubljanskih delavskih kolonijah odpade na osebo *povprečno* 8'90 m² stanovanjske površine in *povprečno* 22 m³ zraka itd., kolikor znesejo izračunani povprečki. Važno za presojo stanovanjskega stanja pa je dejstvo, da je od 383 stanovalcev Sibirije ena tretjina obsojena živeti v stanovanjih, kjer odpade na posameznega stanovalca manj od 5 m² stanovanjske površine, v Gramozni jami od 176 stanovalcev ena polovica itd.

2. Vpogled v stanovanjske razmere ljubljanskih delavskih kolonij daje sam po sebi odgovor na drugo, praktično poglavitno vprašanje, katerega razjasnitvi je predvsem služila anketa: Kako velika je potreba in kako velika je intenziteta te potrebe po novih stanovanjskih zgradbah za delavce (seveda le, kolikor izhaja iz opazovanja iz anketiranih stanovanjskih kolonij).

Izvedba ankete. Za grajsko stanovanjsko kolonijo, kjer je lastnica ljubljanska mestna občina in vsi stanovalci njeni najemniki, je bila izvedba ankete sorazmerno lahka. Poglavitne meritve stanovanjskih prostorov so bile že izvršene in tudi osebni podatki so bili do neke mere že zbrani: delo se je moglo omejiti v bistvu na pregled, izpopolnitev in obdelavo že obstoječega popisnega gradiva. Neprimerno težje je bilo anketiranje ostalih delavskih kolonij, kjer je bilo treba vse podatke, tako osebne kot glede stanovanjskega stanja, ugotoviti na mestu. Izkušnje prvega dela ankete, ki je obsegal samo grajsko stanovanjsko kolonijo, so v tem pogledu nudile nadaljnjemu delu dragoceno oporo.

Za podlago sta služila popisu dva vprašalna lista, stanovanjski in osebni. *Stanovanjski* list je združeval naslednje podatke: število stanovanj, število in vrsta stanovanjskih prostorov, za vsakega izmed teh dolžino, širino, višino, število in kvadraturu oken, število oseb, ki spe v vsakem prostoru, število postelj, peč in vrsta peči, iz kakšnega materiala so stene in pod, podatki o priključku na elektriko, vodovod in kanalizacijo ter vrsti stranišča. Vsakemu stanovanjskemu listu je odgovarjal poseben *osebni* list, ki je vseboval podatke o glavnih osebnih karakteristikah stanovalcev: spol, razmerje do družinskega oz. stanovanjskega poglavarja, stan, starost (leto rojstva), domovinska občina in poklic. Vprašanje o dohodku stanovalcev, ki je bilo priključeno formularju, uporabljanem pri grajski stanovanjski anketi, je bilo izpuščeno. Izkazalo se je, da so odgovori prenezanesljivi, da bi mogli služiti za oceno imovinskih razmer, ki v njih stanovalci živijo. Poleg tega pa ustvarja tozadevno povpraševanje, ki vzbuja pri anketirancih sum, da gre za davčne poizvedbe, nezaupanje, ki more zelo ovirati ugotovitev drugih važnejših momentov.

Poglavitni rezultati ankete so zgoščeni v spodnjih razpredelnicah, ki so radi boljšega pregleda ločene v tri razdelke. Prvi obsega pregled o stanovalcih, drugi dovoljuje vpogled v stanje zgradb in stanovanj, ne

glede na osebe, ki v njih bivajo; tretji pa spravlja v zvezo oba elementa stanovanjske statistike, stanovalca in stanovanje, ki se v njih medsebojnem odnosu zrcali slika v določenem okolišu vladajočih stanovanjskih razmer.

STANOVALCI

I. Število gospodinjstev in stanovalcev.

Važno je razlikovati družinska gospodinjstva od nedružinskih. Prva so trdneje povezana in pomenijo trajnejše enote, ki jih ne družijo zgolj skupno vodeno potrošno gospodarstvo, marveč vse one najraznovrstnejše vezi, ki dajejo družinski skupnosti v družbi tako pomembno mesto. Družina predstavlja najpomembnejšo in najtrajnejšo *stanovanjsko* skupnost. Družinska gospodinjstva, njih število in sestava so osnova za presojo potrebe po novih stanovanjskih zgradbah. Nedružinska gospodinjstva so zgolj potrošne enote, manj trdno povezane in imajo za naš problem podrejeno važnost.

V spodnji razpredelnici so v družinska gospodinjstva šteti le starši in sorodniki v prvi vrsti (seveda tudi adoptivni otroci, prav tako pa tudi nezakonski, ako žive z materjo in nez. očetom v skupnem gospodinjstvu). Ostali sorodniki, ki ponekod žive v skupnem gospodinjstvu z družino, kakor tudi druge osebe (n. pr. služkinje), so izkazane ločeno.

Tabela 1.

Družinska gospodinjstva.

Stanovanjska kolonija	Število članov									Skupaj	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	gospodinjstev	s koliko člani
Galjevica . . .	33	37	31	24	11	5	4	2	—	147	572
Sibirija . . .	26	12	12	10	16	4	7	—	—	87	365
Grad . . .	14	17	18	14	4	3	5	2	1	78	334
Gramozna jama	15	7	8	5	3	2	1	1	—	42	157
Vič - Brdo . .	—	1	3	—	5	1	—	1	2	13	81
Skupaj . . .	88	74	72	53	39	15	17	6	3	367	1509

Število sorodnikov in drugih oseb, ki ne spadajo v ožji krog družine, a žive z njo v skupnem gospodinjstvu:

Galjevica	43
Sibirija	7
Grad	15
Gramozna jama	7
Vič - Brdo	—
	<hr/> 72

Tabela 2.

Nedružinska gospodinjstva.

Stanovanjska kolonija	Število članov							Skupaj	
	1	2	3	4	5	6	7	gospodinjstev	s koliko člani
Galjevica . . .	7	5	1	—	—	—	—	13	20
Sibirija . . .	2	—	—	1	1	—	—	4	11
Grad . . .	1	2	1	—	—	—	1	5	15
Gramozna jama	6	1	—	1	—	—	—	8	12
Skupaj . . .	16	8	2	2	1	—	1	30	58

Tabela 3.

Sumarni pregled.

Stanovanjska kolonija	Število stanovalcev	Št. gospodinjstev: druž. in nedruž.
Galjevica	635	160
Sibirija	383	91
Grad	364	83
Gramozna jama	176	50
Vič - Brdo	82	14
Skupaj	1640	398

Izmed anketiranih stanovanjskih kolonij je Galjevica najobsežnejša, tako po številu stanovalcev kot gospodinjstev. Slede stanovanjske kolonije v tkzv. Sibiriji (ob Cesti dveh cesarjev), na Gradu, v Gramozni jami in na Viču. Vseh skupaj je bilo anketiranih 398 gospodinjstev s 1640 stanovalci.

Zelo visok odstotek zavzemajo tkzv. številne družine (družine s 4 in več otroki), kar zopet potrjuje že opazovano dejstvo, da je nataliteta v socialno nižjih plasteh sorazmerno visoka.

II. Stanovalci po starosti in spolu.

Tabela 4.

Stanovalci po starosti.

Stanovanjska kolonija	Do 14 let		14 do 21 let		21 let in čez	
		%		%		%
Galjevica	153	24	89	14	393	62
Sibirija	135	35	44	11	204	54
Grad	101	28	66	18	197	54
Gramozna jama	56	32	20	11	100	57
Brdo - Vič	36	44	17	21	29	35
Skupaj	481	29	236	14	923	57

Številnost družin pri delavskem razredu ima za posledico, da je odstotek otrok in nedoletnih družinskih članov v delavskih kolonijah zelo visok (primerjaj zlasti kolonijo Vič - Brdo, ki bi jo mogli imenovati skoraj otroško kolonijo; domala polovica vseh stanovalcev je otrok v starosti do 14 let, odraslih je komaj dobra tretjina). Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah predstavljajo zato problem tudi v pogledu mladinskega skrbstva.

Tabela 5.

Stanovalci po spolu.

Stanov. kolonija	Moških %	Žensk %	Skupaj %			
Galjevica	319	50·2	316	49·8	635	100·0
Sibirija	200	52·2	183	47·8	383	100·0
Grad	194	53·3	170	46·7	364	100·0
Gramozna jama	93	52·8	83	47·2	176	100·0
Vič - Brdo	38	46·3	44	53·7	82	100·0
Skupaj	844	51·4	796	48·6	1640	100·0

Ljubljana ima sorazmerno več ženskih kot moških prebivalcev, kot je sploh to razmerje pri evropskem prebivalstvu odločeno v korist ženskam. Od kod pri anketiranem delavskem prebivalstvu neobičajen podatek na moških, bi bilo treba posebej preiskati. Eden izmed razlogov je verjetno, da gre v našem primeru za delavske kolonije, ki so nastale v novejšem času in v katere je bil dotok moških delavcev iz podeželja močnejši kot dotok deklet. Morda vpliva na moški presežek tudi manjša odpornost in vsled tega večja umrljivost ženskega (zlasti otroškega) prebivalstva spriču neugodnih stanovanjskih in tudi ostalih socialnih razmer, ki v njih stanovalci teh kolonij žive.

III. Poklic.

Upoštevane so le za oceno imovinskega in socialnega položaja stanovalcev najznačilnejše širše skupine: ročni delavci (kvalificirani, nekvalificirani, vajenci), nameščenci, obrtniki in trgovci ter upokojniki, vdove in invalidi.

Poklicna razdelitev je izkazana ločeno za družinske poglavarje, to je za one, ki jih v prvi vrsti in pretežno zadeva breme vzdrževanja družine in katerih zaposlitev, oziroma poklic daje družabnemu položaju cele družine svojstven značaj. Število ostalih družinskih članov, ki so pritegnjeni k pridobitnemu delu, je izkazano vselej v oklepaju.

Tabela 6.

Poklicna razdelitev.

Med družinskimi poglavarji (ozir. med ostalimi družinskimi člani) je:

	Galjevica	Sibirija	Grad	Gramozna jama	Vič - Brdo	Skupaj	
1. Ročnih delavcev	101 (96)	83 (67)	39 (68)	52 (31)	13 (19)	288	68 % (281)
kvalificiranih	41 (40)	21 (15)	17 (24)	7 (5)	4 (5)	90	— (89)
nekvalificiranih	60 (42)	62 (40)	22 (27)	45 (23)	9 (8)	198	— (140)
vajencev	— (14)	— (12)	— (17)	— (3)	— (6)	—	— (52)
2. Nameščencev	27 (16)	3 (3)	17 (5)	— (—)	— (—)	47	11 % (24)
3. Obrt. trgov.	7 (5)	— (—)	6 (2)	— (—)	— (—)	13	3 % (7)
4. Vpokojnencev itd.	25 (6)	14 (1)	15 (3)	5 (1)	— (—)	59	14 % (11)
5. Ostalih	2 (—)	— (—)	7 (6)	6 (—)	— (—)	15	4 % (6)
						422	= 100 (329)

Če prištejemo k prvi poklicni skupini še četrto (obe skupini spadata smiselno skupaj), dobimo, da pripada v opazovanih stanovanjskih kolonijah ca. 82 % družin, ozir. gospodinjstev delavskemu stanu. Anketirane stanovanjske kolonije so torej izrazito delavske kolonije.

IV. Domovinska pripadnost.

Visok odstotek stanovalcev, ki so pristojni v ljubljanske občine, kaže močan dotok podeželskega življa v mesto in med industrijsko delavstvo. Primerjava stanovanjskih prilik stanovalcev iz Ljubljane in onih, ki niso pristojni v Ljubljano (glej tretji razdelek: Stanovanjske razmere), bo pokazala, da žive slednji v mnogo neugodnejših stanovanjskih razmerah.

Tabela 7.

Domovinska pripadnost.

Domovinska občina	Galjevica		Sibirija		Grad		Gramozna jama		Vič-Brdo		Skupaj	
		%		%		%		%		%		%
Ljubljana	481	76	184	51	307	84	68	43	79	100	1119	70
Neljub. občine	154	24	187	49	57	16	100	57	—	—	498	30
Od teh :												
Ostala Slov.	136	—	129	—	41	—	76	—	—	—	382	—
Ostala Jug.	4	—	3	—	3	—	4	—	—	—	14	—
Italija (slov. emigr.)	14	—	18	—	6	—	18	—	—	—	56	—
Avstrija (kor. emigr.)	—	—	5	—	—	—	1	—	—	—	6	—
Ruski emigr.	—	—	28	—	4	—	—	—	—	—	32	—
Ostali in neznani	—	—	16	—	3	—	9	—	3	—	31	—

STANOVANJA

Izraz stanovanje se uporablja v dvojnem pomenu: Stanovanje kot *gradbena* enota, to je celokupnost prostorov, namenjenih za stanovanje ene družine; in stanovanje kot *socialna* enota, to je celokupnost prostorov, ki v njih ena družina dejansko biva. V stanovanjskih kolonijah na Galjevici, v Sibiriji, Gramozni jami in na Viču le v prav redkih primerih stanujeta v enem stanovanju skupno dve družini; stanovanje v

gradbenem pomenu se tu krije s stanovanjem v socialnem pomenu. Drugače je pri stanovanjskih kolonijah na ljubljanskem Gradu, ki je služil svoj čas čisto drugim namenom in je bil šele po svetovni vojni do neke mere preurejen v zasilno stanovanjsko kolonijo. O stanovanju kot gradbeni enoti tu v večini primerov sploh ne moremo govoriti. Za podlago je zato služil v tem primeru pojem stanovanja kot socialne enote.

V. Število in vrsta stanovanj.

Prevladujeta dva stanovanjska tipa: enosobno stanovanje (kuhinja in ena soba) ter enoprostorno stanovanje (en sam prostor, ki služi hkrati kot kuhinja in spalnica; v prostoru se nahaja primitiven železen, ponekod tudi zidan štedilnik).

Tabela 8.

Število in vrsta stanovanj.

Vrsta stanovanj	Galjevica	Sibirija	Grad	Gramozna jama	Vič - Brdo	Skupaj	%
soba s štedilnikom	19	25	25	20	2	91	24
enosobna stan. . .	59	53	50	25	10	197	50
dvosobna stan. . .	59	12	6	1	2	80	20
trosobna stan. . .	17	1	2	—	—	20	5
štirisobna stan. . .	3	—	—	—	—	3	—
Skupaj . .	157	90	83	46	14	391	100

Med enoprostorna stanovanja v Gramozni jami je všteti tudi dva vagona, ki služita v stanovanjske namene. Pri grajski stanovanjski koloniji pa je omeniti kot posebnost tkzv. »Viteško dvorano« v podzemlju, ki je z lesenimi pregradami razdeljena na hodnik in pet enoprostornih stanovanj. Med temi merijo štiri po 21'12 m², peto pa 36'85 m². Hodnik sam služi prav tako za stanovanjski prostor 10 članski družini.

VI. Velikost stanovanj.

Velikost stanovanj kaže kvadratura stanovanjskih prostorov vsakega stanovanja. V kvadraturu stanovanj niso vštete niti drvarnice niti stranišča, ki se nahajajo večinoma ločeno od stanovanjske barake, ozir. pri stanovanjski koloniji na Gradu zunaj stanovanj z vhodom s hodnika.

Tabela 9 a.

Število stanovanj, ki se njih kvadratura giblje v v označenih mejah.

Kvadratni metri	Galjevica					Grad				
	soba s štedil.	sobna				soba s štedil.	sobna			
		1	2	3	nad 3		1	2	3	nad 3
pod 10	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
10—15	9	1	—	—	—	3	1	—	—	—
15—20	6	11	1	—	—	5	4	—	—	—
20—25	1	19	2	—	—	7	4	—	—	—
25—30	1	13	8	—	—	2	4	—	—	—
30—35	1	12	13	—	—	2	6	—	—	—
35—40	—	3	24	3	—	2	6	1	—	—
40—45	—	—	9	5	—	—	7	2	—	—
45—50	—	—	2	5	—	2	7	—	—	—
50—55	—	—	—	3	—	2	5	—	—	—
55—60	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—
nad 60	—	—	—	—	3	—	4	1	2	—
Skupaj	19	59	59	17	3	25	50	6	2	—

Kvadratni metri	Sibirija			Gramozna j.			Vič - Brdo			
	soba s štedil.	sobna		soba s štedil.	sobna		soba s štedil.	sobna		
		1	2		3	1		2	1	2
pod 10	4	—	—	—	10	—	—	—	—	—
10—15	10	—	—	—	8	1	—	—	—	—
15—20	9	15	—	—	2	13	—	2	1	—
20—25	2	15	—	—	—	7	—	—	2	—
25—30	—	17	4	—	—	3	—	—	5	—
30—35	—	5	2	—	—	1	1	—	2	1
35—40	—	1	4	—	—	—	—	—	—	1
40—45	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
45—50	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
50—55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55—60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nad 60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	25	53	12	1	20	25	1	2	10	2

Tabela 9 b.

Sumarni pregled.

Kvadratni metri	Sobna				
	soba s štedil.	1	2	3	nad 3
pod 10	15	1	—	—	—
10—15	30	3	—	—	—
15—20	24	44	1	—	—
20—25	10	47	2	—	—
25—30	3	42	12	—	—
30—35	3	26	17	—	—
35—40	2	10	30	3	—
40—45	—	7	12	6	—
45—50	2	7	3	5	—
50—55	2	5	—	3	—
55—60	—	1	2	1	—
nad 60	—	4	1	2	3
Skupaj	91	197	80	20	3

VII. Svetloba.

Kot merilo dnevne osvetljenosti se uporablja razmerje med celokupno kvadraturu oken do kvadrature tal ustreznega stanovanjskega prostora. To razmerje se giblje v normalnem primeru pri prostorih, ki niso namenjeni za opravljanje posebne vrste dela, ki zahteva morda večjo osvetlitev, med 1/8 in 1/10, največ 1/12. Čim manjši je ta ulomek, to je čim bolj raste njegov imenovalec, tem manj odgovarja stanovanjski prostor v pogledu dnevne razsvetljave sodobnim socialno higienskimi zahtevam.

Iz spodnje razpredelnice je razvidno, kakšno je v tem pogledu stanje stanovanjskih prostorov v anketiranih kolonijah. Za stanovanja na Gradu osvetlitvenega koeficienta ni bilo mogoče izračunati, ker so znane zgolj kvadrature stanovanj, ne pa posameznih stanovanjskih prostorov.

Tabela 10.

Dnevna osvetljava.

Skupna kvadratura oken stanovanjskega prostora se giblje ozir. znaša:

število primerov

		Galjevica	Sibirija	Gramoz-na jama	Vič-Brdo	Skupno	%
nad $\frac{1}{8}$	površine odgovarjajočega stanovanjskega prostora	96	23	7	4	130	19
med $\frac{1}{8}$ in $\frac{1}{12}$		155	65	28	10	258	39
med $\frac{1}{12}$ in $\frac{1}{16}$		98	35	22	7	162	24
pod $\frac{1}{16}$		48	48	16	7	119	18
Skupaj		397	171	73	28	669	100

Lestvica osvetlitve: $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{12}$ normalna, srednja,
 $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{16}$ pomanjkljiva,
pod $\frac{1}{16}$ nezadostna.

VIII. Vlaga.

Pri skromnih sredstvih, s katerimi so si delavci postavljali svoje hišice in radi pogosto precej improviziranega načina gradnje, je razumljivo, da so te barge in hišice malo odporne napram vremenskim nepravilnostim. In ker ni denarja za sprotne popravila, postajajo sprva morda manjše hibe vedno večje, njih odstranitev in potrebna popravila zaradi šibkih gmotnih razmer stanovalcev vedno težje izvedljiva.

Izredno neugodno stanje vlada v tem oziru v stanovanjskih kolonijah v Gramozni jami in v Sibiriji. V

Gramozni jami je od 46 stanovanj vlažnih 37 ali 80 %, med temi zelo vlažnih 5; v Sibiriji pa je od 90 stanovanj vlažnih 64 ali 71 %, med temi zelo vlažnih 15 (v enem rastejo gobe). Manj neugodno je stanje v kolonijah Vič-Brdo in Galjevica, kjer izkazuje prva 29 %, druga pa samo 16 % vlažnih stanovanj.

STANOVANJSKE RAZMERE

Spodnje razpredelnice se nanašajo na razmerje stanovalcev do stanovanj, ki jih uporabljajo, v čemer se zreali splošna slika stanovanjskih razmer. Podatki so obdelani po različnih vidikih, ki v svoji celoti nudijo zanesljiva oporišča za presojo higienskih in socialno zdravstvenih prilik, ki vladajo v anketiranih stanovanjskih kolonijah.

IX. Gostota stanovanjske naseljenosti.

Gostoto naseljenosti merimo po številu kvadratnih metrov, ki odpadejo na posameznega stanovalca. Število zavisi od velikosti stanovanja in od števila oseb, ki v njem stanujejo: čim manjše je stanovanje in čim več oseb v njem prebiva, tem občutljivejši je pritisk oklepajočih sten na stanovalce, tem ugodnejša so tla za njih fizično in duševno degeneracijo.

Odgovor na vprašanje, kdaj moremo smatrati stanovanje za prenaseljeno, zavisi od splošne stanovanjske kulture, ki vlada v deželi. Karakteristika stopnje stanovanjske naseljenosti glede anketiranih stanovanj, ki je spodnji razpredelnici dodana, se naslanja na merilo, ki se danes v stanovanjski statistiki običajno uporablja, a je seveda do neke mere relativna.

(Konec prihodnjic.)

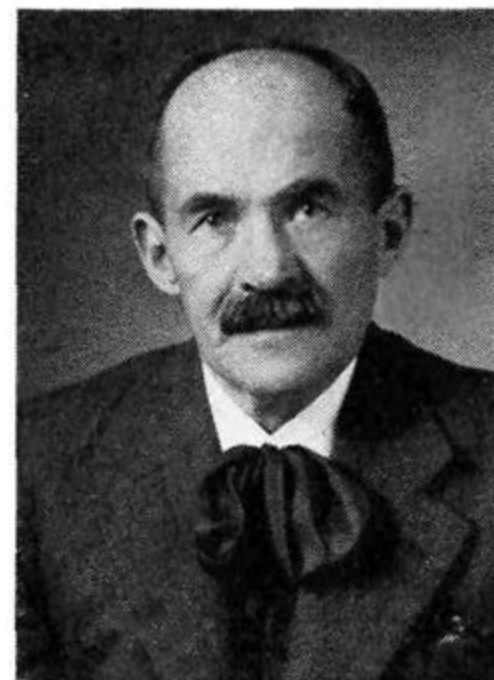
PROFESOR DR. ALFRED ŠERKO

D R. B O G O M I R M A G A J N A

Dr. Alfred Šerko se je rodil 1879. v Cerknici, kjer je stopil s petim letom v ljudsko šolo in jo dovršil z desetim. Nato je absolviral v Ljubljani utrakvistično nižjo gimnazijo pod ravnateljstvom Wiesthalerja in nemško višjo gimnazijo pod ravnateljstvom Senekoviča. Maturiral je leta 1897. in odšel potem na dunajsko vseučilišče, kjer se je vpisal na filozofijo. Študiral je logiko, psihologijo, spoznavno teorijo, zgodovino filozofije in promoviral leta 1904. z disertacijo: »Über den Begriff des Wesens bei Spinoza«, za doktorja filozofije. Že v tem času se je živo zanimal za psihiatrijo in poslušal predavanja slovitega psihiatra Krafft-Ebinga in psihoanalitika Sigmunda Freuda. V želji, da bi se izpopolnil v psihiatriji, se je vpisal na medicino in promoviral leta 1909. Kot medicinec je stalno obiskoval psihiatrično kliniko, kjer ga je uvedel v to stroko tedanji asistent prof. dr. Erwin Stransky. Po promociji je odšel na psihiatrično kliniko znamenitega prof. Kraepelina v Monakovo, kjer si je kmalu pridobil zaupanje svojega šefa, ki je dal Šerku na razpolago ves ogromni material svoje klinike. Posebno se je Šerko tedaj zanimal za paranoide psihoze, preiskal je na stotine in

stotine bolnikov, zasledoval potek njihovih bolezni, ko so bili prestavljeni, po različnih umobolnicah Bavorske (Eglfing, Gabersee in drugih), je obiskoval odpuščene bolnike po domovih ter potem zbral skoraj pet sto izčrpnih popisov, izmed katerih je več kot dve tretjini sestavil sam. Na podlagi tega materiala, ki ga je odstopil na vpogled prof. Kraepelinu, je objavil ta leta 1912. svojo razpravo: »Über paranoide Erkrankungen«, s katero je izpopolnil svoj sistem psihoz in postavil novo bolezensko enoto parafrenij. V Monakovem je delal na sebi poizkuse z meskalinom in objavil pozneje, leta 1913., svojo razpravo »Im Meskalinrausch«, ki je kot prva opozorila znanstveni svet na ta alkaloid.

Ker Kraepelinova klinika ni sprejemala nevroloških bolnikov, je po triletnem delovanju na njej zapustil Monakovo in odšel na Dunaj k Wagner-Jaureggu, kjer je bil po nekaj mesecih imenovan za kliničnega asistenta in prevzel klinično vodstvo nevrološkega oddelka. Zanimal se je v tem času zlasti za tumorje hrbtnega mozga in objavil leta 1913. razpravo: »Eini-ges zur Diagnostik der Rückenmarksgeschwülste«.

Spomladi leta 1914. je zapustil Dunaj in se preselil v Trst, kjer je odprl privatno prakso kot nevrolog-psihiater. Istočasno je bil imenovan za slovenskega psihiatra - sodnega izvedenca. Po izbruhu vojne je moral na fronto na nemško-poljsko mejo v šlezijo k topniškemu polku. Od tam je moral v Karpate, kjer je doživel strahovito epidemijo kolere in težki poraz avstrijske armade. Pozneje je še doživel veliko Brusilovljevo ofenzivo. Po kratkem presledku doma se je moral javiti v Gradec v garnizijsko bolnico, katere psihiatričnonevrološki oddelek je bil tedaj v veliki stiski, ker ni bilo razen šefa nobenega strokovnjaka psihiatra in to v bolnici, kjer so bili večinoma slovenski in italijanski bolniki. V tej bolnici je ostal do leta 1919. Imel je ogromno dela, saj je moral sestaviti letno do dva tisoč strokovnih mnenj. Vendar je našel še toliko časa, da je objavil tri obširne razprave in sicer:

- »Über Simulation der Geistesstörung«,
- »Involutionssparaphrenien«, in
- »Akute paraphrene Angstpsychose«.

Obširne razprave so zbudile v znanstvenem svetu precej pozornosti. Potem se je prijavil za habilitacijo na dunajski univerzi, ki pa ga je po polomu Avstrije kot Slovenca odklonila. Zato je odšel v Prago in se tam habilitiral kot privatni docent za nevrologijo in psihiatrijo. Za inauguralno disertacijo je predložil svoj spis o tumorjih hrbtnega mozga. Do jeseni leta 1919. je služil kot nevrolog v ljubljanski garnizijski bolnici, nakar je bil imenovan na novo ustanovljeni medicinski fakulteti za rednega profesorja nevrologije. Pozneje je bil nastavljen tudi v bolnici za duševne bolezni v Ljubljani, kjer je poleg drugega dela predaval juristom, pozneje medicincem in filozofom psihiatrijo. Svojim študentom medicincem je spisal anatomijo in fiziologijo živčevja. Izdal je knjigo o Freudovi psihoanalizi, spisal je pa še nekaj drugih kritičnih spisov, n. pr. študijo o Cankarjevem Polikarpu. V rokopisih ima še nedokončana dela o forenzični psihiatriji, o seksualni patologiji, o Adlerjevi individualni psihologiji in še nekatera druga. Na našem vseučilišču je postal tudi rektor in je bil skoraj nepretrgoma dekan medicinske fakultete.

Njegove psihiatrične in nevrološke razprave so visoke znanstvene kvalitete in kažejo učenjaka, ki ni poznal samo obširne literature, ampak je imel tudi visoko znanstveno invencijo. Na oddelkih bolnice se je živo zanimal za vsakega bolnika posebej — z ostrim pogledom je doumel dušo in njeno bolezen vsakega — najmanjši odtenki mu niso ostali skriti. Zelo so se zatekali bolniki k njemu kot pravemu zaščitniku. Skupaj z upravo se je trudil, da bi zavod, ki je bil po vojni tako zelo zanemarjen, polagoma spravil na stopnjo moderne bolnice. Pod njegovim vodstvom smo uvedli na oddelke komplicirano zdravljenje z inzulinom in kardiacolom, ki je rešilo zdravje vrsti shisofrenih bolnikov. V našem zavodu se je tudi posrečilo promptno ozdraviti s kardiacolom par primerov ciklofrene depresivne zavrtosti, kar je Šerko publiciral in prejel korekture tik pred smrtjo iz Nemčije od »Psihiatrisch-neurologische Wochenschrift«. Po njegovi smrti pa je prišla iz New Yorka prošnja za objavo tega njegovega poročila. Kratko je to poročilo, vendar poda zopet nekaj novega. Imel je od-

prte oči v bodočnost — vedno je mislil na bodočo kliniko — zato se je veselil predavanj v splošni bolnici in predavanj zdravniškega društva.

Zato je skliceval seje primarijev in stopil k banu z novim programom. Svojo bogato nevrološko psihiatrično kliniko je zapustil našemu zavodu s pogojem, da preide v bodočnosti v last psihiatrične klinike. Morda se zdi danes klinika v našem mestu utopija — toda utopije imajo to čudovito lastnost, da se rade uresničijo«, je rekel nekoč Ivan Cankar.

Šerko je bil človek izredno širokega obzorja. Poznal ni samo anatomije in fiziologije živčevja, ne samo nevropatologije in psihiatrije, ampak je bil doma tudi v drugih naravoslovnih vedah. Baval se je n. pr. z načrtom, da bi spisal splošno fiziologijo, poznal je vrsto filozofskih del, prebral je dolgo vrsto evropskih beletrističnih avtorjev in skoraj vsako domače leposlovno delo. Zato je bilo z njim debatirati težko. V debati je bil oster in neusmiljeno odkrit. Vrgel je svoje mnenje vsakemu v obraz. Zato so se ga nekateri bali. Bil je velik skeptik in so ga zmagala le prvovrstna dela. Popolnoma se je otresel skepse tudi tedaj, kadar je bilo treba stopiti v borbo za ohranitev naše kulturne samobitnosti, v borbo za fakulteto ali pri tej ali oni kulturni akciji. Bilo je v Ljubljani malo ljudi, ki bi ga ne poznali. Malo pa je bilo tudi takih, ki bi ga poznali do dna. Človek, ki se dvigne v svojem spoznanju visoko nad okolico, mora postati samotar kljub množici, ki ga obdaja. »Mora postati«, kot govori Jack London, »samotni orel, ki kroži visoko pod oblaki«. — Dostikrat je bil tih, zamišljen, mrk, pogreznjen v svoj svet, o katerem je vedel, da ga je tako težko razjasniti drugim. Zato se je večkrat napotil peš po hribih in dolinah naše domovine, ki jo je križem prehodil sam s svojimi mislimi, sam, obdan z lepoto in ogromno skrivnostjo prirode, ki ga je obdajala in s katero se je s svojim duhom spajal. Z njim pa je hodilo njegovo široko in pisano življenje — dogodek za dogodkom, delo za delom. Zato je iskal družbe sebi bližnjih in je stopil v družbo Penatov h Kolovratu, ali v družbo pesnika, slikarja. Naši najboljši ljudje so mu bili prijatelji.

Odšel je od nas dosti, dosti prezgodaj — prezgodaj mu je smrt iztrgala iz roke kladivo, s katerim je nameraval pripomoči k zgradbi našega kulturnega svetišča in s katerim je nameraval udariti po glavi tistega, ki bi zidanje motil.

RAZSTAVA SLIK BRATOV JANEZA IN JURIJA ŠUBICA

D R. F R. S T E L E

Med najvažnejše dogodke v kulturnem življenju naših mest v letu 1937. spada nedvomno razstava slikarskih del bratov Janeza in Jurija Šubica, ki jo je priredila Narodna galerija v Ljubljani v Narodnem domu (cerkvena dela) in v Jakopičevem paviljonu (svetna dela). Zbran je bil bolj ali manj ves oeuvre bratov, kolikor je ohranjen v Sloveniji. Reprezentativno izdani katalog razstave našteva 250 števil. Število razstavljenih kosov je pa bilo veliko večje, ker so n. pr. vse študije za posamezna dela našteje pod eno skupno številko.

Razstava je imela na občinstvo izredno velik učinek. Njen znanstveni sad, o katerem smo prepričani, da ne bo manj pomemben od umetnostno propagandnega, pa še dozoreva in ga bo v celoti mogoče oceniti šele po letih. Načeto je eno najvažnejših poglavij slovenske umetnostne zgodovine in šele s to razstavo je ustvarjena trdna podlaga za njegovo končno osvetlitev.

Ob splošnem zanimanju za razstavo se ji tudi Kronika ne sme izogniti. Zato smo se odločili, da s par velikimi, splošnimi črtami orišemo zgodovinski problem umetnosti bratov Šubicev, ki sta kakor mnogo slovenskih talentov naglo vzcvetela, a umrla, preden sta mogla popolnoma razviti svoje zmožnosti.

Brata Janez in Jurij Šubic sta sinova cerkvenega podobarja in slikarja Štefana Šubica v Poljanah nad Škofjo Loko. Njuna rodbina korenini v umetni obrti in upodablja oči umetnosti. Pokrajine pa in življenje ljudstva, kjer sta se rodila, sta nasičena z razpoloženjem za slikarsko umetnost. O tem pričajo poslikane hiše, slike na steklu, poslikane panjske končnice, kapelice itd.

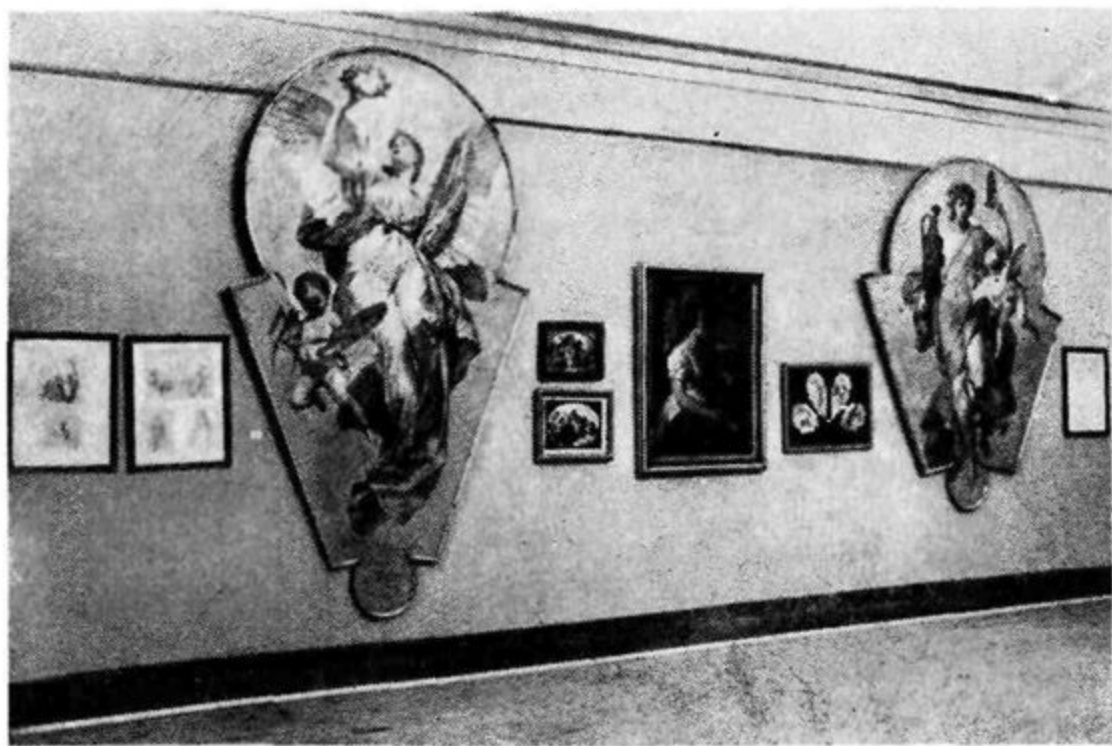
Za razumevanje obeh bratov je potrebno poznanje zunanjih usod njunega življenja. Starejši brat, Janez, se je rodil 28. oktobra 1850. Prvi umetniški pouk je dobil doma v delavnici očeta Štefana, ki ga je nato poslal k takrat najbolj uglednemu slovenskemu slikarju Janezu Wolfu. V l. 1871.—1876. nadaljuje študije v Benetkah, Rimu in drugod v Italiji, in l. 1876. v Rimu dovrši eno svojih glavnih del, sliko sv. Martina za župno cerkev v Šmartnem pod Šmarno goro.

Naslednja leta je na Dunaju, nekaj časa tudi v delavnici Hansa Makarta. L. 1881.—1883. slika v Narodnem gledališču in drugo v Pragi. L. 1884. postane učitelj dekorativne umetnosti v Kaiserslauternu, kjer slika z drugimi umetniki vred v umetnoobrnem muzeju in istotam 25. aprila 1889. umre.

Jurij je bil pet let mlajši od brata Janeza, kar pa pomenja, kakor bomo videli, v razmerju njegove umetnosti do bratove kar razliko mlajšega rodu v primeri s starejšim. Tudi on je bil najprej učenec in sodelavec očeta Štefana in je l. 1872. odšel v uk k Janezu Wolfu. L. 1873. je odšel na akademijo na Dunaju, kjer je nekaj časa sodeloval z Griepenkerlom. L. 1879./80. je bil v Atenah in slikal za slavnega raziskovalca Troje in Miken Schliemanna. Od l. 1880. do svoje smrti pa je njegovo delo in življenje navezano na Paris, kjer je drugoval s čehom Hynaisom, sodeloval pa tudi z V. Brožikom in M. Munkacsyjem. L. 1883. je nastala v Franciji ena njegovih najpomembnejših slik Pred lovom. Umrl je dne 8. septembra 1890. nenadoma v Raschwitzu pri Leipzigu, kamor je prišel, da bi poslikal notranjščino gradu.

Kakor je različna življenjska pot obeh bratov, tako je različna tudi njuna umetnost, čeprav se zdi površnemu opazovalcu na prvi pogled čudovito enotna. Kolikor je bilo neizmerno poučno primerjati njuna mladostna in zrela dela med seboj, prav toliko poučno in zanimivo je bilo tudi primerjanje zrelih del enega z deli drugega. S temi primerjavami, ki nam jih je omogočila šele razstava, ki je njuna dela zbrala z vseh štirih vetrov Slovenije, je bila jasno osvetljena osebna umetniška rast vsakega od njih, določno pa je bil postavljen tudi še zanimivejši problem umetniške osebnosti enega in drugega. Kako veliko pot v razvoju umetnostnega pojmovanja in dozorelosti slikarskega načina v okviru slovenske umetnostne sodobnosti pomenja njuno skupno delo, je spoznal vsak, ki je vsporedil njune začetke z najbolj naprednimi med njunimi deli. Treba je bilo samo primerjati izmed zgodnjih del Janezovi sliki Kamenjanje sv. Štefana iz Poljan, ki je nastalo pred l. 1870., in Sv. Družino iz Javorja iz l. 1871. z Jurijevo sliko Pred lovom. Prvi dve pričata še o poljudno delavniškem, neosebnem, slikarsko obrtniškem razmerju do umetnine in do umetniškega posla. Pred lovom pa nam priča o samozavestnem prodiranju v problem slikarskega pojavnega izbranega predmeta in njegove realizacije v sliki.

Isto se nam še bolj jasno pokaže, če primerjamo isti ikonografski predmet iz začetne in končne dobe njunega slikarstva. Vzemimo že imenovano, nedvomno eno najstarejših slik te razstave, Janezovo Kamenjanje sv. Štefana iz pred l. 1870. in ga primerjajmo z enim poslednjih Jurijevih del, s Kamenjanjem sv. Štefana iz Štepanje vasi pri Ljubljani iz l. 1890. Pri Janezovi sliki opazimo neosebni naslon na baročno predlogo, ki jo je posnel v umetnostno neustreznem načinu delavnice, kjer se je učil. Jurij nasprotno je sicer tudi prevzel izročeno kompozicijo z vsemi njenimi elementi, a jo je osebno pregrupiral. Zraven pa je jasno izražena posebno težnja, da vsako kretnjo

Razstava Janeza in Jurija Šubica: interjer iz Jakopičevega paviljona

in izraz, kakor tudi celotni dogodek kar mogoče živo, resnično, realistično upodobi. Jurijeva slika je v celotnem pojavu in v posameznostih izraz osebnih umetniških prizadevanj, posledica je umetnikove lastne borbe z naravo, ki mu je iz žive vsakdanjosti nudila modele in vzore.

Če nismo iskali samo absolutno umetniškega v delu obeh bratov, smo se morali pomuditi tudi pri umetnostno brezpomembni, a osebno za značaj obeh bratov tako značilni Brezmadežni iz l. 1884. iz Šenčurja, ki je podpisana z imeni Štefana in Janeza Šubica. Kakor mnogo v njihovih pismih, v življenjskih potezah in značaju njunega dela, nam je ta slika dokaz velike navezanosti bratov Šubicev na tradicijo, na dom, na domovino. V njej lahko vidimo nekako osebno sintezo njunega življenjskega pota. To sodelovanje umetniško dozorelega sina z rokodelcem očetom priča o istem duhu, v katerem sta oba brata s tolikim priznanjem in hvaležnostjo ohranjevala spoštovanje in vdanost svojemu skupnemu mladostnemu učitelju Janezu Wolfu tudi potem še, ko sta ga z lastnim delom že daleč prekosila.

Z vso jasnostjo je razstava pokazala, da sta brata, ako ju skupno vzamemo, v nekako dvajsetih letih prehodila ogromno pot od slikarske obrti očeta Štefana in monumentalnega, čeprav dosti neosebnega slikarstva Janeza Wolfa do francoskega realizma, do slikanja v polni dnevni svetlobi na pragu nove razvojne stopnje zapadnoevropskega slikarstva, impresionizma.

V tej zvezi nas zanima predvsem, kaj jima je dal Wolf. Nedvomno imajo prav tisti, ki poudarjajo, da predvsem smisel za monumentalnost. Janezova slika sv. Tilen iz l. 1871. iz Javorja je jasna priča Wolfovega načina. Vendar je gotovo, da je posebno Janez dobil od Wolfa več kakor samo smisel za monumentalnost. Wolf je bil prijatelj A. Feuerbacha, ki je bil eden najznačilnejših pojavov v realizem se prelivajoče zadnje razvojne faze romantičnega slikarstva. Čar romantičnega razpoloženja, ki je tako značilen za mnoge Janezove svetne sličice, katere so visele v Jakopičevem paviljonu, je nedvomno posledica občudovanja do umetnosti Feuerbachove, ki mu ga je v rani mladosti vcepil učitelj Wolf.

Če se globlje potopimo v delo obeh bratov, se navidezna enotnost njune umetnosti razblini in se nam jasno pokaže dvoje bistveno različnih umetniških osebnosti. Pet let razlike v starosti pomenja v njunem umetniškem značaju celo važno razdobje, ki ga občutimo naravnost kot prelom v idealih dveh generacij. Zunanje je značilno v tem oziru in nedvomno za umetniški značaj obeh bratov tudi pomembno, da je šel Janez še tradicionalno pot slovenskih umetnikov od srede XVIII. stol. dalje v Italijo, Jurij pa ne več tja, ampak na Dunaj. Če vzporedimo njuno umetnost, se nam pokaže, da je Janez podobno Feuerbachu v širšem svetu v našem umetnostnem razvoju zadnji romantik. Njegova lepota je vezana na stroge zakone idealistične estetike, ki so veljali od renesanse dalje, katerih veljavo je povečal klasicizem in katerim se tudi romantika ni izogibala, kadar je hotela biti pomembna, monumentalna. Poleg italijanskih vzorov pri velikih zasnovah Janezovih pa opazamo drugod predvsem velik vpliv Feuerbachovega elegičnega razpoloženja (prim. sličico Medeja, Dekle na

Razstava Janeza in Jurija Šubica: interjer iz Narodne galerije

balkonu ali pod.). Sodelovanje z Makartom se sicer ni neposredno izrazilo v Janezovem delu, vseeno pa je opazen vsaj rahel odmev te zveze v skici za monumentalni friz, ki se je ohranil v Pragi. Radi zveze Makarta z Janezom je za nas važno predvsem, da je brez ozira na svojo takratno slavo tudi Makart pomenil v primeri z umetnostno sodobnostjo le raketo, ki je zablislila v dunajskem družabnem ozračju, ko je poskusil v dunajsko narečje prestaviti opoj in razkošje beneškega visoko renesančnega slikarstva.

V primeri z Janezovimi so Jurijeve zveze vsekakor naprednejše, Munkácsy, Brožik, Hynais so imena, ki že odločno kažejo iz romantične dediščine v razdobje realizma. Pozabiti ne smemo tudi Jurijevega dunajskega učitelja, katerega ime je vsaj zunanje v zvezi z naslednjo generacijo naših slikarjev in zunanje celo s slovenskimi impresionisti, Griepenkerla.

Prelom med romantiko in realizmom v našem slikarskem snovanju leži prav v delu bratov Šubicev, čeprav se pri površnem pogledu zdi, da je njuna umetnost čudovito enotna. Treba je primerjati samo Janezove krajinske slike z Jurijevimi, pa to jasne spoznamo. Pri Janezu čutimo še odmev romantičnih pokrajinskih razpoloženj, pri Juriju pa že svežost neposrednega naravnega vtisa. Jurijeva slika Pred lovom pa je že toliko napredna, da bi med Janezovimi deli ne mogli najti nič, kar bi se dalo z njo resno vzporediti.

Pri zrelih delih je razlika med obema bratoma res osnovna. Že njuno razmerje do umetniškega posla je popolnoma različno in utemeljeno v njunem osebem razpoloženju za umetnost. Janez temeljito študira in skrbno sestavlja svoja dela. Za vse njegovo delo, naj bo pripravljeno ali končna izvršitev, je značilno, da predvsem riše in narisani prizor *kolorira*, oživlja z barvo. Jurij nasprotno pa *slika*. Že prvotna zamisel in vsa konstrukcija njegovih del je spočeta kot pojav barvnih ali tonskih lis. Da to stran njune umetnosti spoznamo, zadostuje, če primerimo Janezovega sv. Martina iz Šmartna z Jurijevim sv. Jurijem iz Šenčurja. Za sv. Martina se je ohranilo polno risanih skic za kompozicijo in podrobnosti; vsak gib, vsaka figura je risana in študirana po naravi, za figure si je delal skrbne skice po golih modelih, ki jih je pozneje

oblačil. Barva mu je končno le neizogibno dopolnilo prav za prav že popolnega dela. Jurij pa dela v tem kakor v drugih primerih (n. pr. alegorije na stropu stopnišča v muzeju v Ljubljani) barvne skice in z njimi rešuje tudi vprašanja kompozicije. Barvni izraz slike je Juriju važnejši od risanega. Kljub temu pa, da Janez skrbno po naravi študira figure in njih izraz, naravne vzore po načelu klasične estetike v svojem delu plemeniti, idealizira. Celo tam, kjer domnevamo ali celo vemo, da mu je bila resnična oseba za model, je ne bi kar tako spoznali, toliko je prilagojena idealnemu ozračju slike. Jurij nasprotno je tudi v svetniških likih realist. Pogosto prestavi model skoraj neidealiziran v sveti prizor. Portretna resničnost je n. pr. v sliki sv. Cirila in Metoda tolika, da je bila ljudem v spotiko. Janez je še slikal svetnike, Jurij je bil tega komaj že sposoben, njegovi svetniki so se spreminjali v portrete, v vsakdanje ljudi. Prav tu pa tiči največja osebna razlika v delu obeh šubicev. In prav v razmerju do narave in problema slikarstva kot takega se deli zrelo delo bratov šubicev v nepomirljivem nasprotju.

Opozorili smo že, kako se to kaže v krajinskih motivih. Omeniti pa moramo končno tudi portret. Janez goji pri reševanju portretnih nalog analitični realizem, opazuje in posnema nešteto podrobnosti in ustvarja podobe polne prepričevalne podobnosti in resničnosti. Za Jurijeve portrete pa je značilen sintetični realizem, ki je mnogo bolj barvit kakor Janezov, v izrazu bolj enoten in v pojavu sumaričen.

Kjerkoli torej se približamo njuni umetnosti, povsod nam jasno kaže dve izraziti osebnosti in celo dve osebnosti, ki se bistveno različno odzivata na najvažnejše probleme umetnosti. Videli smo, da umetnostno zgodovinsko vzeto njuno delovanje leži na razvodnici v zgodovini novejšega evropskega slikarstva, na meji med romantiko in realizmom. Janez pripada preteklosti, Jurij bodočnosti. Na prvi pogled čudovita enota, ki se nam zdi njuna umetnost, njuna duševnost in razmerje do življenja, kolikor ju poznamo iz njunih življenjepisov, posebno pa iz njune korespon-

dence, se nam naenkrat prekolje v dve notranje neskladni polovici. Vemo sicer, da vzgoja ni vse, vseeno pa smemo to razliko med obema bratoma kot umetnikoma pripisati predvsem njuni šoli, njuni slučajni življenjski poti. Ljubljanska razstava je to stran jasno pokazala. In če bi ne bila razjasnila v njuni problematiki nič drugega kakor to, bi bila svojo nalogo izvršila. Prav tako določno, kakor njuno osebno umetniško problematiko pa je postavila tudi njuno kulturno, kolikor ne naravnost umetnostno geografsko problematiko. Umetnost obeh bratov, ki je v zreli dobi segla v mednarodno višino, je namreč v celoti taka, da jo smemo imeti za pristen izraz umetnostnih razpoloženj prostora in ljudstva njune domovine. Vse gradivo, ki je bilo prirediteljem na rapologo, je nekam nujno vodilo k misli, da bi bilo treba napraviti razstavo del rodbine šubicev, predvsem seve očeta Štefana, da bi se umetnost Janeza in Jurija tem bolje izrazila. Prvotno misel so sicer zaradi nevarnosti, da se razstava razblini v nepreglednih množinah gradiva, opustili, kljub temu pa se niso mogli odločiti, da razstavijo samo umetniško zrela dela obeh bratov, ampak so jih končno pokazali v tisti bolj znanstveno in človeško kakor umetnostno zanimivi celoti, v kateri se izraža njuna pot iz očetove obrtniške delavnice do plein airističnega realizma. Umetnostno zemljepisno pojmovano se izraža umetnostno ustvarjanje v danem zemljepisnem prostoru v plasteh, v katerih najnižja črpa prav pri grudi iz zgodovinskega kulturnega izročila svojega prostora, iz davnih rodovnih umetnostnih razpoloženj svojega ljudstva in iz prirojenega pračloveškega nagona po umetniškem izrazu, najvišja pa leži nad mnogimi teh prostorov kot umetnostno razpoloženje časa, kot mednarodni izraz kake kulture, kot njen umetnostni slog.

Tako je razstava pokazala tudi važno dejstvo, kako je umetnost bratov šubicev resnično udomačena. Zato pa, ker je udomačena, ker je kljub temu, da je nastajala v evropskih umetnostnih središčih, ni mogoče iztrgati iz njenega rodnega prostora, nam je tem bolj dragocena.

ALKOHOLIZEM MED UČENCI OSNOVNIH IN MEŠČANSKIH ŠOL V SLOVENSКИH MESTIH V ŠOLSKEM LETU 1936./37.

V O J K O J A G O D I Č

DONESEK H KOMUNALNIM SOCIALNOPOLITIČNIM STATISTIČNIM ANALIZAM

Namen pričujoče razprave, ki spada v področje komunalnega mladinskega skrbstva, je predvsem ta, da pokaže del mladine v nekem času zgodovine slovenskih mest s posebnim ozirom na činitelje, ki so ji, ali pa ji utegnejo biti tako v fizičnem kot v moralnem pogledu v veliko škodo. Kdor danes hoče s pridom reševati slovenska komunalna vprašanja mladinske zaščite, naleti poleg vseh drugih težkoč tudi na to, da nima ne z ozirom na preteklost, pa tudi ne na sedanjost skoro nobenega materiala, ki naj bi mu kazal

pot, ali vsaj pomagal pri delu. To je tudi vzrok, da smo pri slovenskem komunalnem mladinsko zaščitnem delu zelo zaostali. Kot izjemo bi tu le deloma lahko izvzeli mesti Ljubljano in Maribor, dočim so vsa slovenska mesta v tem pogledu ostala skoro brez vsake orientacije.

Tako naj bi ta razprava služila sedanjim in bodočim delavcem na slovenskem komunalnem polju mladinske zaščite kot donesek h kroniki slovenskih mest in sedanjosti kakor bodočnosti dala odgovor na vpra-

šanje: V kakšnem razmerju je bila osnovnošolska in meščanskošolska mladina slovenskih mest do alkohola, ki je bil in bo skoro gotovo tudi v bodoče sestavni del slovenskega gospodarstva.

Pričujoča statistična analiza ni morda tako brez pomena, kot bi se komu zdelo. Pozabiti se namreč ne sme, da je vpliv alkohola na slovensko mladino zelo velik in da se kažejo zle posledice tega vpliva zelo znatno, kar vedno znova poudarjajo zdravniki in vzgojitelji. To vprašanje je danes dozorelo toliko, da so mu začeli posvečati že mnogo pozornosti. Tako utegne javni kulturni in socialni delavec najti v tej razpravi odgovor na marsikatero do sedaj nerešeno vprašanje. Vzgojitelj n. pr. bo našel tu odgovor za vzroke slabega napredovanja v šoli, duševnega zaostajanja itd.; zdravnik vzroke za fizično zaostajanje gotovega dela mladine v mestih, neodpornost napram raznim boleznim itd.; športnik za neuspehe vkljub velikemu zanimanju in dobri volji itd.

Če bi imeli kaj tozadevne kronike za desetletja nazaj, bi nam bila že možna kaka prognoza. Če že ravno ne popolna, nekaj argumentov pa bi zanjo gotovo imeli. Dejstvo pa je, da prognoze ni mogoče staviti, dokler nam je dogajanje, ki bi mu radi vedeli njegov potek tudi že vnaprej, v sedanjosti meglena predstava, ki je ni mogoče nasloniti ne na to, kar se je eventualno nekoč že pojavilo, ali se morda že stalno pojavlja, kakor tudi ne na to, kar že je. Tako pravijo, da grozi Slovincem degeneracija po alkoholu. To je že prognoza. Toda kdo more to utemeljiti, če mu niso v bistvu jasne in znane stvari, ki prihajajo za to v poštev? Morda pa bo tudi tak, ki tako trdi, našel nekaj argumentov v tej razpravi sebi v prid, morda tudi ne. Sicer tu ne bo razvidno, kako se odigravajo ti procesi narodovega notranjega presnavljanja po vsej deželi, toda stanje večine mest pa tudi lahko mnogo pove. In kulturni delavec bo utegnil ugotoviti majhen plus ali pa velik minus.

Pri sledeči statistični analizi, ki se je vršila od začetka meseca januarja do konca meseca marca leta 1937., je všteti 16.929 osnovnošolskih otrok. Od teh je 8618 moških in 3811 ženskih. To so obenem vsi osnovnošolski otroci mesta Ljubljane, Maribora, Celja, Ptuj, Slovenske Bistrice, Slovenskih Konjic, Laškega, Radovljice, Škofje Loke, Kamnika, Kranja, Novega mesta, Črnomlja, Krškega, Murske Sobote, Dolnje Lendave in Ljutomer. Skupaj 17 mest. Poleg teh je všteti v analizi tudi 6299 meščanskošolske mladine. Od teh je 2899 moških in 3400 ženskih, in sicer iz meščanskih šol v Ljubljani, Mariboru, Celju, Slovenski Bistrici, Škofji Loki, Novem mestu, Črnomlju, Krškem, Dolnji Lendavi in Ljutomeru. Vseh opazovanih otrok je torej 23.228. Od teh 11.517 moških in 11.711 ženskih, iz česar je razvidno, da sta oba spola enako zastopana. Starostna doba je pri osnovnošolski mladini od 6. do 15. leta, pri meščanskošolski pa od 10. do 18. leta.

Z ozirom na zemljepisno strukturo Slovenije bi razdelili mesta z izjemo Ljubljane, v območje Gorenjske: Radovljico, Škofjo Loko, Kranj in Kamnik; v območje Dolenjske: Novo mesto, Krško in Črnomelj; v območje Štajerske: Maribor, Celje, Ptuj, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice in Laško; v območje Prekmurja pa: Mursko Soboto, Dolnjo Lendavo in Ljutomer. Če pritegnemo v poštev še gospodarski vidik,

lahko zaključimo, da pripadajo ta mesta obenem tudi že k bolj ali manj svojski gospodarski strukturi.

Z ozirom na predmetno temo bi kraje, ki imajo izrazito vinorodni okoliš, označili takole: Maribor, Celje, Ptuj, Slovensko Bistrico, Slovenske Konjice, Novo mesto, Črnomelj, Krško, Dolnjo Lendavo in Ljutomer, da nam bo mogoča pozneje primerjava z ostalimi mesti, ki imajo nevinorodni okoliš ali vsaj malo vinorodnega.

Za ugotovitev razmerja omenjene mladine do alkohola prihajajo predvsem v poštev odgovori na vprašanja, koliko otrok pije redno vino, koliko žganje, koliko otrok pije le včasih vino, žganje, koliko je eventualna povprečna količina zavžitih alkoholnih pijač na dan in leto? Dalje: katere alkoholne pijače se sploh pijejo itd.

Vprašanja so jasna in nanje je možen samo pozitiven ali negativen odgovor. Odgovor na ta vprašanja nam da

tabela št. 1.

Razširjenost alkohola med učenci osnovnih in meščanskih šol v slovenskih mestih v šol. letu 1936./37.

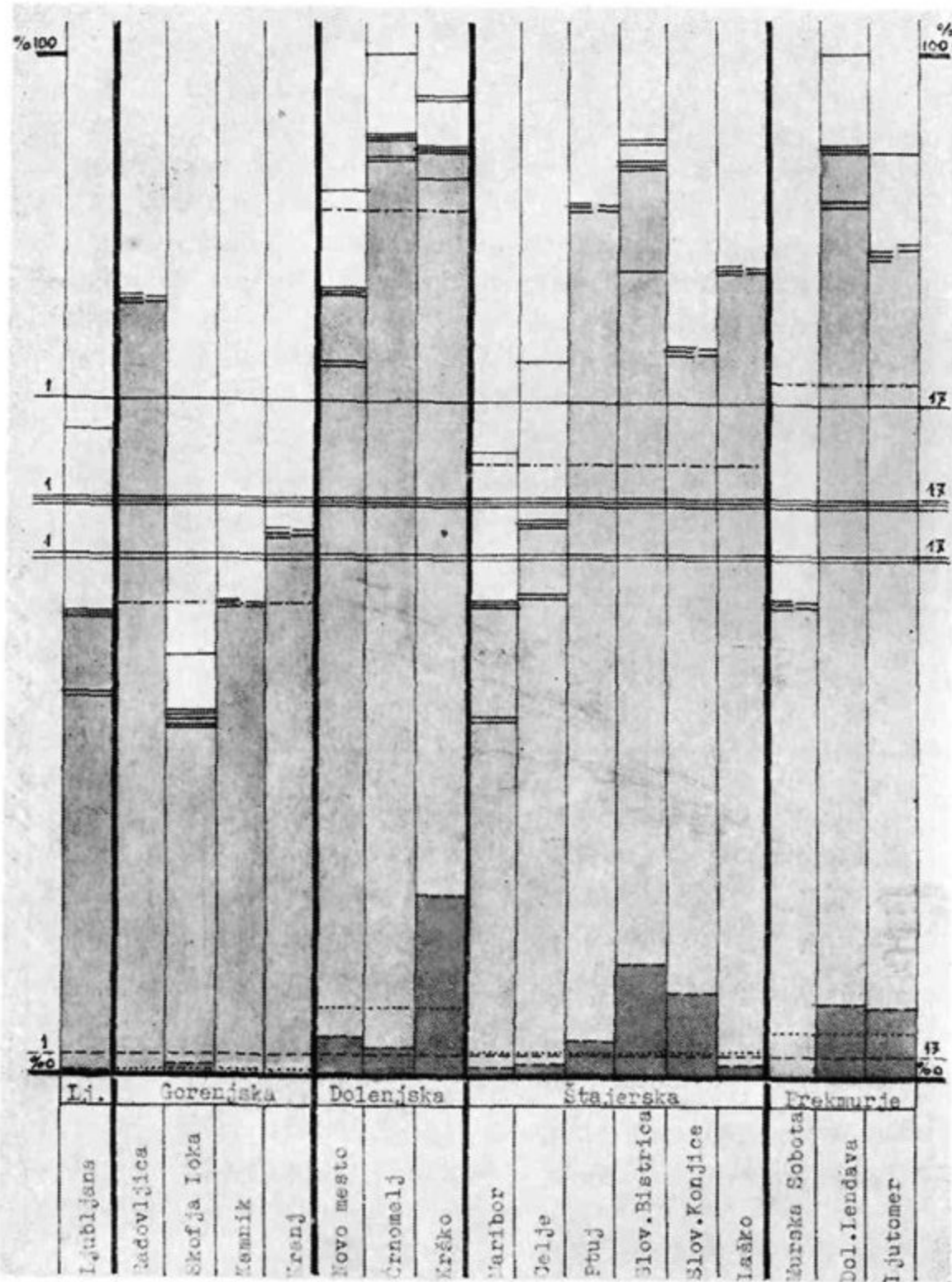
M E S T O	Število otrok v šolah			Od teh pije alkoholne pijače			0/0 pivcev
	dečkov	deklic	skupaj	deč.	deklic	skupaj	
Ljubljana . . .	3.987	4.044	8.031	2.174	1.501	3.675	45
Radovljica . . .	97	114	211	79	82	161	76
Škofja Loka . . .	491	483	974	247	100	347	35
Kamnik	244	205	449	152	58	210	46
Kranj	203	243	446	118	119	237	53
Novo mesto . . .	347	317	654	286	222	508	77
Črnomelj	317	262	579	306	231	537	92
Krško	186	206	392	164	195	359	91
Maribor	1.988	2.169	4.157	1.081	832	1.913	46
Celje	1.185	1.381	2.566	662	725	1.387	54
Ptuj	459	519	978	321	508	829	85
Slov. Bistrica . . .	390	390	780	358	339	697	89
Slov. Konjice . . .	340	228	568	311	197	508	71
Laško	287	281	568	220	227	447	79
Murska Sobota . .	349	337	686	130	191	321	46
Dolnja Lendava . .	178	137	315	173	114	287	91
Ljutomer	469	395	864	454	274	728	81
Skupaj	11.517	11.711	23.228	7.236	5.915	13.151	56

Tabela št. 1 nam nudi interesantno sliko. Iz nje je razvidno, da imajo največje absolutno število pivcev mesta po sledečem vrstnem redu: Ljubljana, Maribor, Celje, Ptuj, Ljutomer, Sl. Bistrica, Črnomelj, Novo mesto, Laško, Sl. Konjice, Krško, Škofja Loka, Murska Sobota, Dolnja Lendava, Kranj, Kamnik in Radovljica. Relativno največje število, odnosno odstotek pa imajo mesta po sledečem vrstnem redu: Črnomelj 92 %, Krško 91 %, Dolnja Lendava 91 %, Sl. Bistrica 89 %, Ptuj 85 %, Ljutomer 81 %, Laško 79 %, Novo mesto 77 %, Radovljica 76 %, Sl. Konjice 71 %, Celje 54 %, Kranj 53 %, Kamnik 46 %, Maribor 46 %, Murska Sobota 46 %, Ljubljana 45 %, Škofja Loka 35 %. Od vseh osnovnošolskih in meščanskošolskih

otrok pije alkoholne pijače 13.151 otrok ali 56 %. Drugače bi se to lahko reklo, da od sto otrok pije alkoholne pijače 56.

Nazornejše nam pokaže tozadevno stanje

diagram št. 1.

- ===== Število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- ===== Število osnovnošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- Število meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- Število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki redno uživajo alkoholne pijače.
- Število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače, po pokrajinah.
- Število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki redno uživajo alkoholne pijače, po pokrajinah.
- =====17 Povprečno število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- =====17 Povprečno število osnovnošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- =====17 Povprečno število meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.
- =====17 Povprečno število osnovnošolskih in meščanskošolskih otrok, ki uživajo alkoholne pijače.

Če razdelimo ta mesta po prej omenjenih zemljepisnih in gospodarskih vidikih, pridemo do zaključkov, ki nam jih nudi nazorno sledeča

tabela št. 2.

Razširjenost alkohola med učenci osnovnih in meščanskih šol v slovenskih mestih v šol. letu 1936./37.

Mesto, oziroma pokrajina	Število otrok v šolah			Od teh pije alkoholne pijače			o/pivcev
	dečkov	deklic	skupaj	dečkov	deklic	skupaj	
Ljubljana	3.987	4.044	8.031	2.174	1.501	3.675	45
Gorenjska: Radovljica, Škofja Loka, Kamnik, Kranj	1.035	1.045	2.080	596	359	955	46
Dolenjska: Novo mesto, Krško, Črnomelj	850	785	1.635	756	648	1.404	85
Štajerska Maribor, Celje, Ptuj, Sl. Bistrica, Sl. Konjice, Laško	4.649	4.968	9.617	2.953	2.828	5.781	60
Prekmurje Murska Sobota, Dol. Lendava, Ljutomer	996	869	1.965	757	579	1.336	68
Skupaj . . .	11.517	11.711	23.228	7.236	5.915	13.151	56

Iz te razpredelnice je razvidno, da ima največji odstotek pivcev-otrok Dolenjska 85, nato Prekmurje 68, Štajerska 60, Gorenjska 46, Ljubljana 45. Ljubljana je torej v sorazmerju s pokrajinami na najboljšem.

Če pa ločimo še mesta z nevinorodno okolico od mest z vinorodno okolico, pa dobimo rezultate, ki nam jih kaže

tabela št. 3.

Razširjenost alkohola med učenci osnovnih in meščanskih šol v slovenskih mestih v šol. letu 1936./37.

MESTA	Število otrok v šolah			Od teh pije alkoholne pijače			o/pivcev
	dečkov	deklic	skupaj	dečkov	deklic	skupaj	
Z nevinorodnim okolišem: Ljubljana, Radovljica, Škofja Loka, Kamnik, Kranj	5.022	5.089	10.111	2.770	1.860	4.630	45
Z vinorodnim okolišem: Novo mesto, Črnomelj, Krško, Maribor, Celje, Ptuj, Sl. Bistrica, Sl. Konjice, Laško, Murska Sobota, Dolnja Lendava, Ljutomer	6.495	6.622	13.117	4.466	4.045	8.521	57
Skupaj . . .	11.517	11.711	23.228	7.236	5.915	13.151	56

Iz tabele št. 3 je razvidno tole: V mestih z vinorodno okolico je 13.117 otrok. Od teh jih pije alkoholne pijače 7521 ali 57 %. V mestih z nevinorodnim okolišem pa je 10.111 otrok. Od teh uživa alkoholne pijače 4630 otrok ali 45 %. Zaključek na podlagi tabele št. 3 je lahak in enostaven v kljub temu, da predstavlja problem, ki sega najgloblje v komunalna socialna, pedagoška in zdravstvena področja.

(Konec prihodnjič.)

NAŠA KRONIKA

JUNIJ 1937.

1. Slovensko gledališče je proslavilo 25 letnico umetniškega dela igralca in bivšega opernega pevca Ivana Levarja. — Krajevni leksikon dravske banovine je izdala Zveza za tujski promet v Sloveniji. — Naši sadjarji so zborovali v Mariboru na občnem zboru Sadjarskega društva za Slovenijo.

2. Zagrebški mestni svet je zagrozil TPD, da naj montira aparate za čiščenje vode, sicer da ustavi le-ta nabavo premoga potom omenjene družbe, ker trpi Zagreb zaradi umazane vode škodo.

4. Banov pooblaščenec dr. Stelè je odbral za razstavo jugoslov. umetnosti v Rimu dela sledečih slovenskih umetnikov: K. Jiraka, G. A. Kosa, Fr. Kralja, Toneta Kralja, A. Kregarja, M. Maleša, K. Bulovčeve, Fr. Miheliča, Fr. Pavlovca, M. Sedeja, Fr. Tratnika in Tineta Kosa. Izbor je bil v smislu navodil prirejen tako, da bi predstavil vse tiste osebnosti, ki so si v povojnem umetniškem svetu doma priborili ime brez ozira na usmerjenost.

4. Ljubljanska opera bo gostovala prihodnji teden dva večera v Trstu in dva na Reki.

6. Minister za trgovino dr. Vrbanič otvarja velesojem v Ljubljani. — O železniški zvezi Slovenije z morjem se javljajo zopet živahnejši glasovi. Problem zveze Slovenije z morjem se rešuje od početkov naše nove države — do danes brez realnega uspeha.

6. Univ. prof. dr. Rado Kušej je bil izvoljen na seji univerzitetnega sveta za novega rektorja ljubljanske univerze. — Meščanska šola v Krškem obstoja že 60 let.

7. Za slovensko obrt utegne biti pomembna ustanovitev Zveze slovenskih obrtnikov, ki ima v programu ustanovitev lastnega doma.

10. V petek je koncertiral v Ljubljani naš rojak operni basist Fran Schiffrer, ki odhaja na daljšo turnejo v Ameriko. — Naša opera je doživela v Trstu sijajen uspeh in priznanje slovenskega, hrvaškega in italijanskega občinstva.

11. Povodom Živkovičevega obiska v Sloveniji je prišlo med obema nasprotujočima si taboroma do krvavega spopada, čigar smrtna žrtev političnega sovraštva je postal slušatelj naše univerze Rudolf Dolinar v bližini Konjic. — Umrli je gospa Marija pl. Terbuhović roj. Widerkherer, vdova po majorju Terbuhoviću, nekdanjem adjutantju bana Jelačića.

12. Produkcija piva v Sloveniji je nazadovala. Lani je bilo prodanih 28.662 hl pive. — MOL namerava zgraditi moderna otroška zavetišča, letos je v ta namen določila 1 1/2 milijona dinarjev. Prvo zavetišče bo zgradila v Trnovem. Dalje je MOL darovala parcelo za zgradbo nove cerkve na Barju. — Slovenija prejme iz državnega sklada za javna dela 75 milijona (10,7 %). — Ljubljanski velesojem je obiskalo nad 94.000 oseb.

12. Univ. prof. V. V. Nikitin slavi 70 letnico v Ljubljani. Za našo montanistiko in ljubljansko univerzo posebej ima ruski svetovni učenjak nepozabne zasluge. — Skupščina Združenja jugosl. rudarskih in topilniških inženjerjev je izbrala na proslavi zaslužnega znanstvenika za njegovo 40 letnico znanstvenega raziskavanja za svojega častnega člana. — Gradnja ceste do Kranja, ki bo betonirana, je v polnem razmahu. — Mati ljubljanskega podžupana gospa F. Ravniharjeva, roj. Permetova, je v starosti 84 let umrla v Ljubljani.

15. Sinoči je pogorel godbeni paviljon na sokolskem letnem telovadišču v Tivoliju.

PIŠE ANTON STUPICA

16. Banovinski odlok določa, naj se v vseh šolah z letom 1937./38. uvede pisava v smislu Breznik-Ramovševega slovenskega pravopisa, za razvoj in enotnost slovenskega pisanja pomembna določitev.

18. Naše filozofsko slovstvo je obogatila Slovenska Matica z izdajo knjige I. Kanta »Dve razpravi« (Razmišljanje o čustvu lepega in vzvišenega. — K večnemu miru). Razpravi je vzorno prevedel dr. Izidor Cankar, uvod pa je napisal dr. Boris Furlan.

18. Lani je Slovenija plačala 23,9 % davka na poslovni promet. — Na jugoslov. razstavi v Rimu sta prodala oba slovenska delegata naših likovnikov, G. A. Kos in M. Maleš vsak po eno delo. — Pisatelj F. S. Finžgar je govoril o lepotah slovenske zemlje v beograjskem radiu.

22. Prof. France Kobal, učitelj slovenske književnosti na III. drž. realni gimnaziji, je umrl. Svoječasno je bil gledališki poročevalec, prevajalec in ugleden publicist. Pred vojno je bil nekaj časa upravnik našega gledališča.

23. Delegacije borz kraljevine Jugoslavije zborujejo v Ljubljani.

25. Letos je mednarodni komite Rdečega križa podaril najvišje odlikovanje za žene ge. Veri Šlajmerjevi, vdovi znamenitega kirurga prof. dr. Šlajmerja. — Ljubljanska borza proslavlja desetletnico poslovanja z devizami.

26. Slovenski lesni trg se je izboljšal, aktivnost se večja s povečanim izvozom.

26. Zadružni kongres v okrilju zadružnega tedna se je danes pričel v Ljubljani. — Slavistično društvo pripravlja za novo sezono vrsto kulturnih prireditev, umrlemu prof. Prijateljju namerava postaviti spomenik ter izdati njegov spominski tisk.

27. Bolgarski akad. slikar Pavel Francaliski je imel v svoji domovini več predavanj o Slovencih.

27. Žensko zavetišče kot prizidek Delavskega doma na križišču Gosposvetske in Bleiweisove ceste je dograjeno. MOL je uporabila v to svrhu 1.700.000 dinarjev. — Izšla je ilustrirana biografija o slikarju Ivanu Groharju, ki jo je napisal Anton Podbevšek in ilustriran Roman o Prešernu pisateljice Ilke Vaštetove.

29. Velik vodovod za Suho krajino, projektiran za 13.000 prebivalcev v 80 vaseh, je proračunan na 30 milijonov dinarjev, zaenkrat je na razpolago le 6 milijonov dinarjev v ta namen.

JULIJ 1937.

1. Na šahovskem turnirju v Rogaški Slatini je postal Pirc prvak Jugoslavije, po dvakrat prekinjeni partiji je premagal Vukovića. Končno stanje je sledeče: Neudorf 9 1/2 točke, Pirc, Foltys, Sämisch 9 točk. — V Beograd se je odšla deputacija naših upokojencev, ki se je zglasila pri notranjem ministru dr. Korošču in ministru dr. Kreku zaradi podpore za pravično ureditev njihovih upravičenih teženj.

3. Umrli je veliki slovenski vladika nadškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, em. škof ljubljanski, prvoboritelj za verski in narodni prepod slovenskega naroda, častni meščan ljubljanski. Ljubljana se je odela v črnino. — Blejsko jezero je z banovinskim nakupom postalo javna slovenska last.

7. Otvorjena je zračna proga Gradec—Celovec—Ljubljana—Sušak.

9. Odlični in zaslužni slovenski industrijec Karel Pollak je umrl.

10. V Delavskem domu je bila javna kuhinja povečana, da znaša njena kapaciteta 600 obedov ali večerij dnevno.

16. V Kranju se vrši pod okriljem prosvetnega tedna kulturna razstava, na kateri so razstavljeni zanimivi umetnostni zgodovinski predmeti iz Kranja in lokalnih šol. — Strokovnjaki se izrekajo za poglobitev ljubljanskega železniškega omrežja in moderno zgrajene postaje. — Cerkev sv. Petra, nje zunanjščina, se obnovi po načrtih arh. Vurnika.

19. Ljubljansko železniško ravnateljstvo prispeva nad eno petino vseh dohodkov drž. železnic, nad eno četrtno vsega potniškega prometa in eno četrtno vsega tovarnega prometa.

22. Ob zaključku jugoslovanske umetnostne razstave v Rimu je kupilo italijansko prosvetno ministrstvo sliko Fr. Kralja »Pogled na sv. Jožefa v Ljubljani«. — Ban dr. Natlačen je obiskal Slovensko Krajino. — V Rogaški Slatini je gostovala naša opera.

24. V parlamentu je bil sprejet konkordat s 167 : 129 glasovi, vendar še ne bo predložen senatu.

25. Umrl je poglavar srbske pravoslavne cerkve patriarh Varnava. — Knjižničar licealne knjižnice v Ljubljani, dr. Jože Puntar, je umrl; bil je odličen poznavalec in proučevalec slovenske književnosti in slovenske politične in kulturne zgodovine.

27. Strašna nevihta s točo v Dobrépolju v Suhi krajini je povzročila milijonsko škodo. — Oživotvorila se je Kmetijska zbornica, stanovsko zastopstvo slovenskega kmeta. Prvi njen predsednik je g. Martin Steblovnik. — Danes slavi šestdesetletnico rojstva slovenski jezikoslovec prof. Ivan Koštiál v Novem mestu.

28. Ministrski svet je odobril izredni kredit 100.000 dinarjev kot podporo Znanstvenemu društvu za humanistične vede v Ljubljani kot predhodnici snujoče se Akademije znanosti in umetnosti. — Guverner Narodne banke, dr. Milan Radosavljevič, je stopil v Ljubljani v stik s predstavniki ljubljanskih bank in samoupravnih denarnih zavodov.

AVGUST 1937.

3. Minister za notranje zadeve, dr. Anton Korošec, je poslal odboru za pomoč po toči poškodovanim v občinah Šmihel, Stopiče in Prečna 10.000 dinarjev. — Ministrski svet je dovolil ministrstvu za socialno politiko 500.000 dinarjev za podporo krajem, ki so bili po toči prizadeti. — Po toči je zaradi povodnji prizadeta zlasti Štajerska, tretjina dolnje-lendavskega okraja je pod vodo.

8. V Ljubljani se vrši II. slovenski izseljeniški kongres, Rafaelova družba deluje 10 let. Pokroviteljstvo kongresa je prevzel minister dr. A. Korošec.

10. Mestni socialni urad je iz socialnih fondov zaposlil lani 619 delavcev v 21.266 delovnih dnevih ali okoli 170.000 delovnih ur za skupno 561.000 dinarjev. Mestna občina je v celoti izdala od lani do letos 673.000 dinarjev za omiljenje brezposelnosti v Ljubljani. — Za ureditev ceste Kranj—Bled je bilo votiranih 17 milijona dinarjev iz 70milijonskega posojila ministrstva za javna dela.

12. Ljubljanski tovarnar Rudolf Zalokar se je smrtno ponesrečil. — Mestna občina je kupila nekdanjo Mahrovo hišo na dražbi za 3.600.000 dinarjev. — Ban dr. Natlačen je obiskal obrtno razstavo v Celju.

14. Kentski vojvoda je potoval skozi Ljubljano. — Pisatelj dr. Jože Pogačnik, urednik knjig Družbe sv. Mohorja, je postal ravnatelj Marijanišča.

22. Dr. Valter Šmid, profesor za predzgodovino in provincialno rimsko arheologijo na graški univerzi, je odkril in izkopal gradišča in grobišča v vasi Žlan pri Bohinju. — Na izseljeniškem kongresu v Ljubljani se je ustanovila Izseljeniška zbornica.

25. Holanec C. W. Wouters, velik prijatelj Slovencev, je posetil Slovenijo.

26. Maribor zahteva, naj banovina zgradi poslopje za novo realno gimnazijo. — II. pedološki vseslovanski kongres je začel zborovati v Ljubljani. V okviru kongresa je odprta tudi razstava.

29. Na Brezjah je bil blagoslovljen temeljni kamen spomenika za padle slovenske žrtve v svetovni vojni.

SEPTEMBER 1937.

1. Na velesejmu, ki je bil danes odprt, vzbuja še posebej zanimanje razstava slovenskega novinarstva, ki prikazuje nazorno razvoj slovenskega časnikarstva in tiska vobče v mejah razstav, ki so običajne na naših velesejnih. Novinarsko razstavo je otvoril minister notranjih zadev dr. Anton Korošec. — Na Kodeljevem je dograjena v surovem stanju cerkev Male sv. Terezije.

2. V zvezi z novinarsko razstavo se vrši 8. kongres Zveze novinarskih agencij, katerega se udeležijo tudi številni odlični inozemski gostje.

4. Na Bledu letuje slavni ruski basist Šaljapin. — V Ljubljani so naleteli na staroslovenske grobove pri kopanju jarka za novi kabel pri cerkvi sv. Petra. — Kongres jugoslov. zdravnikov - kirurgov se vrši v Ljubljani.

7. V Ptuju so se sestali mednarodni geografi in arheologi radi izdelave zemljevida starega rimskega imperija.

8. Danes odkriva v Ljubljani kulturno društvo »Soča« spomenik pesniku Gregorčiču nasproti ilirskemu stebri. Arhitektonsko okolico spomenika je uredil arh. Plečnik, doprsni kip je modeliral akad. slikar Kalin Zdenko.

9. Danes si je ogledala Nj. Vel. kraljica Marija časnikarsko in misijonsko razstavo na velesejmu.

10. Dobili smo bibliofilsko izdajo Prešernovega »Sonetnega venca«; izdajo in grafično rokopisno je delo okrasil Stanko Gladnik.

11. Prekmursko muzejsko društvo proslavlja 200letnico rojstva Mikloša Küzmiča, ki se je rodil 1737. v Dolnji Sláveči. Za našo kulturo je ta protestantski pisec odličnega pomena. — Okoli Kolpe se bodo vršili veliki jesenski manevri, največji, kar jih je bilo kedaj v Jugoslaviji.

14. V Jakopičevem paviljonu razstavlja Klub neodvisnih. — Jesenski velesejem je obiskalo 95.000 obiskovalcev.

15. Prvi prezident ČSR Tomáš Masaryk je umrl. Njegova smrt je vzbudila po vsej Jugoslaviji in zlasti pri Slovencih splošno žalovanje. — France Tratnik je dovršil dve monumentalni kompoziciji »Pomlad« in »Poletje« za okras bežigradske ljudske šole v Ljubljani.

19. Slovenski klub v Sarajevu bo obhajal 40letnico. V Sarajevu živi okoli 2000 Slovencev.

21. V Zeleni jami se je zasadila prva lopata za stavbo novega zavetišča »Otroško zavetišče Vincencijeve konference Srca Jezusovega v Zeleni jami«.

24. Dr. Anton Korošec, minister notranjih zadev, govori v beograjskem radiu govor o Masaryku. — Danes ob 75letnici smrti škofa A. M. Slomška je bila slovesno izročena Slomškova nagrada nestorju mariborskih kulturnih delavcev g. prelatu dr. Franu Kovačiču.

27. Na Mirju so delavci pri razširjenju Aškerčeve ceste naleteli na ostanke rimskega mozaičnega tlaka, ki ga bodo prenesli v muzej.

29. Italijanski maršal in minister Italo Balbo je potoval s svojo soprogo skozi Ljubljano.

OKTOBER 1937.

2. V Ljubljani je močno pereče vprašanje nove bolnišnice, zveze Slovenije z morjem in ljubljanskega kolodvora s poglobitvijo železniških tirov. — MOL namerava zgraditi otroško zavetišče v Trnovem in si je v ta namen pridobila načrte.

3. Na Ulaki v Loški dolini je arheolog dr. Valter Šmid odkril starorimske kovačnice.

4. Zdravniki delavskega zavarovanja zborujejo v Ljubljani. — Plesni par Pino in Pia Mlakar gostujeta v naši operi s samostojno kompozicijo »Vrag na vasi«, ki je doživela v Curihu uspešno krstno predstavo.

7. V Jakopičevem paviljonu je razstavil svoja dela A. Černigoj iz Trsta. — Minulo je 20 let, odkar je umrl dr. Janez Ev. Krek. V unionski dvorani se je vršila v spomin svečana akademija.

10. 41 slovenskih društev je podpisalo oklic za 10. oktober, ko je po nesrečnem plebiscitu ostalo še 100.000 naših rojakov izven naše skupnosti. — Izbrani slovenski razumniki so se sešli na ustanovni občni zbor Slovenskega društva. V upravni odbor so bili izvoljeni gg.: Fran Albrecht, dr. Bevk Jože, dr. Furlan Boris, Jeršič Miro, Kocbek Edo, Koblar Franc, Mencin Rudolf, dr. Mrak Anton, dr. Slodnjak Anton, Sovrè Anton, dr. Šolar Jakob, Udè Lojze, dr. Vogelnik Adolf, Žigon Joka, dr. inž. Župančič Matija; namestniki: dr. Breclj Marijan, Hartman Lojze, Košak Vinko, Vodnik France, dr. Zwitter Franc; v nadzorstvo: dr. Lončar Dragotin, dr. Regali Josip, primarij dr. Josip Pogacnik, Veselko Maks in dr. Alojzij Vrtačnik.

12. Dela pri zgradbi vseučiliške knjižnice napredujejo in bo stavba še letos pod streho. — Umrl je dr. Ivan Lamut, višji svetnik dravske direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani. — Velik naval mladine v meščanske šole; samo v Ljubljani je vpisanih nad 2700 učencev.

13. Letošnje leto je bil končan prvi del regulacije Ljubljani. — Letina pšenice in koruze je bila letos slabša kakor lani.

14. Ljubljanski mestni muzej v Auerspergovi palači bodo danes odprli. Gradivo je nameščeno v 14 sobah in razvojno prikazuje prerez naše meščanske kulture. — V Ljubljani se mudi bolgarski pesnik in pisatelj Dimitr Pantelejev.

18. Po osnutkih prof. Plečnika se zgradi veličastna arhitektura »Vrt vseh svetnikov« in bo tako rešen pereč ljubljanski problem mrliške veže. — V soboto je minulo sto let, odkar se je rodil Miha Vošnjak, oče slovenskega združništva. — MOL je dobila 40 milijonsko posojilo pri PH. To posojilo ne pomeni nove obremenitve, ker je sklenjeno pod ugodnejšimi pogoji kakor so dosedanje obveznosti MOL v zvezi s cestno železnico.

19. Posmrtni ostanki osvoboditelja prezidenta Masaryka iz dvorca Lany v predsedniško palačo v Prago. Njegovo truplo bo položeno na katafalk v tej palači v tako imenovani Plečnikovi dvorani. — Akad. kipar Božo Pengov je izdelal Tavčarjevo poprsje za spomenik, ki je bil odkrit v Poljanah pred pisateljevo rojstno hišo. — Znameniti francoski gospodarski učenjak prof. Georges Bloudel z Ecole de Sciences économiques et politiques v Parizu predava v Ljubljani o gospodarskem položaju Evrope.

20. V Kotljah v Mežiški dolini je umrl koroški narodni delavec in slovenski kmet Lenart Kuhar, star 78 let. — V Svečini, na naši severni narodni meji, je bila blagoslovitev banovinske gospodinjske šole. — V Filharmonični dvorani se je vršil prisrčen poslovilni večer priljubljene operne pevke g. Zlate Gjungenac v zvezi z našim filharmoničnim orkestrom pod taktirko Nika Štritofa. — Dr. Prijateljovi učenci so izdali v počaščenje spomina prof. I. Prijateljevo: »Borbo za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848.—1857.«

22. Francoski rezervni častniki so se pripeljali na kratek obisk v Ljubljano. Bili so prisrčno sprejeti.

24. Na Jesenicah je zagorel nov plavž. — Na Dolenjskem se modernizira cesta Ribnica—Brod. — V Mariboru se je vršila sadjarska razstava, ki je nazorno prikazala kvaliteto in bogat izbor naše sadne produkcije.

25. Na seji odbora za postavitve spomenika kralju Aleksandru v Ljubljani je bil sprejet Plečnikov načrt Propilej pod predsedstvom senatorja Ivana Hribarja. — Po natečaju za izdelavo načrtov (modelov) za nove kovance so bili nagrajeni sledeči Slovenci: Vladimir Stoviček, Stane

Dremelj, arh. Edo Ravnikar, Borut Hribar, Lojze Dolinar, Tone Kralj in Josip Šarnica.

27. Pisateljici A. Wambrechtsamerjevi vzdajajo spominsko ploščo v njeno rojstno hišo v Planini pri Sevnici. Relief pokojnice je izdelal kipar Niko Pirnat. — Prosvetni minister Magarašević je zaprosil ministrski svet za dovoljenje, da lahko najame pri DH banki posojilo v znesku 2 milijonov dinarjev za zgraditev Kemičnega instituta v Ljubljani.

31. Mariborsko mladinsko skrbstvo je pridobilo novo zavetišče v Magdalenskem predmestju. — MOL hoče urediti na novo pokopališče zasluženih slovenskih mož pri Sv. Krištofu po zamisli arh. Plečnika.

NOVEMBER 1937.

3. Cankarjev Hlapec Jernej je prišel oznanjevat svojo pravico našim sosedom — Madžarom. Je to prva knjiga, prevedena na madžarski jezik. Poleg Hlapca Jerneja je izšel še Cankarjev Potepuh Marko. O Hlapcu Jerneju je ob nemškem prevodu svoječasno napisal madžarski kritik Móhácsi Jenő tole: Udarce čuti na svoje srce in stiskajo se mu prsi, kdor bere to zgodbo, mimo katere nikoli niso napisali preprostejše, pretresljivejše in prevratnejše. Kakor bi bila ljudska pravljica ali svetniška legenda ali poglavje svetega pisma... kakor bi je ne spisal človek, marveč bi se bila sama napisala.« Deli je prevedel rojak iz Slovenske Krajine, prof. dr. Avgust Pavel, prevajalec je napisal pet strani uvoda, nam in Madžarom je napravil v kulturnem posredovanju veliko uslugo. — Umrl je g. Anton Wolf, tajnik direkcije pošte in telegrafa v p.

4. Društvo glasbene akademije priredi v frančiškanski dvorani koncert Ljubljanskega godalnega kvarteta. — Novoimenovani privatni docent dr. Fran Zwitter je predaval o sociologiji in zgodovini v nastopnem predavanju v zbornični dvorani naše univerze.

7. V Narodni galeriji so se odprla vrata veliki retrospektivni razstavi bratov Šubicev. Razstava obsega cerkvena dela, ki so razmeščena v veliki dvorani NG. in profana dela, urejena za ogled v Jakopičevem paviljonu. — Škofijski ordinariat v Ljubljani je z listino ustanovil novo župnijo v Mostah. — Prof. Ivan Dolenc je postal novi ravnatelj učiteljske šole v Ljubljani. — Z današnjim dnem se je začel ciklus proslav slovenskega glasbenika Antona Foersterja za stoletnico njegovega rojstva. Proslave, prireditve in razstavo Foersterjevih del vodi Glasbena Matica.

8. V Beogradu je vrsta proslav ob 150letnici Vuka Karadžića, v nedeljo so odkrili slavljencu spomenik v Beogradu. Rektor dr. Kušej je bil zastopnik naše univerze pri teh slavnostih. — V Kragujevcu je umrl podpolkovnik Turudija, ki je še izza svetovne vojne Slovincem v živem spominu zaradi junaške brambe naše zemlje.

14. Na Selu pri Ljubljani se je blagoslovilo pomembno deško vzgojevališče. — Cesta Maribor—Št. Ilj se modernizira, doslej je 6 km ceste popolnoma urejene, skoraj bo vsa cesta urejena in zvaljana. Prihodnje leto bo modernizacija končana.

16. Preteklo nedeljo so pred poslopjem Glasbene Matice odkrili slovesno spomenik Antonu Foersterju, ki ga je izdelal akad. kipar Lojze Dolinar. — Danes pred petdesetimi leti je umrl veliki Slovenec, pisatelj Franc Levstik, reformator slovenskega javnega življenja, pesnik, učenjak, jezikoslovec, kritik, politik, časnikar, organizator itd.

17. Inž. arh. Fr. Tomažič je predaval v mali dvorani Filharmoničnega društva o razvoju Ljubljane in njene bodočnosti. — Bled je dobil novo šolo, celotna adaptacija in nadzidava je veljala okoli 450.000 dinarjev. — V založbi škofijskega ordinariata je izšla druga izdaja Svetega pisma nove zaveze, prvi del: Evangelij in apostolska dela, v žepni obliki za ceno 12 dinarjev vezan izvod in 8 dinarjev broširan. — Strojne tovarne in livarne v Ljubljani so sedaj v poravnavi. — Ljubljanska avtomatična telefonska centrala bo povečana za 1000 novih števil. — Glasbena Matica je priredila velik koncert Foersterjevih skladb v jubilejnih dneh.

19. Za novega inspektorja srednjih šol je imenovan prof. Makso Bajuk, za banovinskega šolskega nadzornika in referenta za osnovno šolstvo pri banski upravi pa prof. Milko Jeglič.

20. V Ljubljano je prispel prosvetni minister dr. D. Magarašević ter si ogledal prosvetne institucije Slovencev. — Umrli je ravnatelj in solastnik Blasnikove tiskarne Albin Prepeluh. Bil je izredno agilni na publicističnem, gospodarskem in političnem polju. — Društvo za ceste v Ljubljani je poslalo spomenico vladi in banovini za izboljšanje slabega stanja naših cest. — Pred poslopjem tehnične fakultete v Ljubljani je bil odkrit spomenik iznajditelju Jožefu Ressleru.

24. Profesor Luigi Salvini od Vzhodnega zavoda v Neaplju (Istituto Orientale di Napoli) potuje po Jugoslaviji. Navezal je stike s Slovenci in namerava osnovati zbirko slovenskih pripovednikov v italijanščini.

26. Novi privatni docent za primerjalno literaturo naše univerze dr. Anton Ocvirk si je izbral za nastopno predavanje temo: »Historizem v literarni zgodovini in njegovi nasprotniki«.

28. V torek je bila odprta modernizirana cesta Ljubljana—Kranj, ki je prva v Sloveniji betonirana. — Klub naravoslovcev naše univerze je izdelal resolucijo za zgradbo instituta za naravoslovne predmete. — Katoliško tiskovno društvo deluje že 50 let med Slovenci.

30. Univ. prof. dr. Andrej Gosar, znanstvenik in politik, je dosegel 50. leto svojega življenja.

DECEMBER 1937.

1. V Zagrebu je umrla ga. Ana Podkrajškova, vdova pokojnega pisatelja Frana Harambaše. — Društvo za Glasbeno akademijo v Ljubljani je izročilo g. ministru prosvete spomenico, da se reorganizira dosedanji drž. konservatorij v akademijo z značajem visoke šole.

3. Pianist Ivan Noč koncertira v veliki Filharmonični dvorani, interpretira Vivaldija, Bacha, Rimsky-Korsakova, Castelanova, Tedesca in Chopina. — Umrli je nekdanji profesor Mahrove šole in realke Ivan Belè, znan ljubljanski meščan, oficir francoske Akademije.

5. Minister za telesno vzgojo dr. Miletič se mudi v Ljubljani.

7. V torek je predaval prof. dr. Fran Mesesnel o zvezah bratov Šubicev s češko umetnostjo ob razstavi del bratov Šubicev v NG pod okriljem češkoslovaško-jugoslovanske lige.

12. Ustanovljena je Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, njen starostni predsednik je akademik Aleš Ušeničnik, daljni prvi akademiki iz posameznih področij slede: Rajko Nachtigal, Fran Kidrič in Milko Kos v prvem razredu, za ostale tri razrede po en član organizator: Gojmir Krek, Rihard Župančič ter pesnik Oton Župančič. S tem dejanjem so uresničene davne želje našega resničnega izobraženstva na poti k manifestacijam slehernega samostojnega naroda.

13. Akdemski pevski zbor zre na uspehov polno delo desetih let, pred javnostjo položi račun svojega desetletnega dela povodom jubilejnega koncerta, ki naj prikaže v prerezu umetno in narodno pesem, gojeno vsa leta. Zbor vodi France Marolt.

17. Ljubljanska filharmonija priredi 8. redni koncert, katerega dirigira dr. Herman Scherchen kot gost.

20. V Beogradu razstavlja slovenski akad. slikar Rihard Debenjak. Minister dr. Anton Korošec si je ogledal njegovo razstavo in odkupil več del. — Akad. pevski zbor ponovi svoj koncertni jubilejni program za dijaštvo vseh ljubljanskih srednjih šol. Podčrtati je uvidevnost APZ radi upoštevavanja socialnega položaja naših srednješolcev, ker je vstopnina tudi za naše pojme izredno nizka, stojišče je po 1 dinar. V prosvetnem načrtu je to novum, ki bi naj našel posnemanje pri merodajnih krogih.

21. Prvikrat, odkar obstoja Narodna galerija, je bila institucija upoštevana v državnem proračunu za 1937./38. s postavko 27.588 dinarjev.

Leopold Kovač

Med jubilanti je praznoval operni pevec Leopold Kovač svojo petdesetletnico. Mladosten in krepak, kakor je bil vse svoje življenje, ga je našel Abraham sredi dela in po daljšem odmoru zopet na odru. Na povabilo Združenja igralcev je zapel zopet svojo najboljšo vlogo, Vaška iz »Prodane neveste«. In kakor vedno, tako jo je tudi za svojo petdesetletnico odpel in odigral tako mojstrsko in tako svojevrstno, da gotovo ne pretiravamo, če prištevamo Kovačevega Vaška med najboljše, ki smo jih kdaj slišali na slovenskem odru. Več kakor polovico svojih let je Kovač posvetil slovenski operi ter predstavljal s svojo izredno muzikalnostjo in požrtvovalnostjo enega najzanesljivejših pevcev slovenske opere.

22. V ponedeljek je predavala prof. Marja Borštnikova v okviru Slavističnega društva o Aškerčevem socializmu.

23. Na Barju se dozidava originalna cerkev po osnutkih prof. Plečnika, ki je projektiral tudi novo cerkev v Zg. Rečici pri Laškem.

24. V natečaju za idejne osnutke otroškega zavetišča v Trnovem je ocenjevalni odbor prisodil prvo nagrado ing. arh. Otonu Gaspariju in ing. arh. Tomažu Štruklju, drugo ing. arh. Vinku Glanzu.

28. Mariborski grad, ki ga je svoječasno kupila mariborska mestna občina, se preureja za mestni muzej. — Razstavo bratov Šubicev, ki je vzbudila toliko zanimanja, je podaljšala NG nepreklicno do 9. januarja prih. leta.

LETO 1930.

JANUAR 1930.

Devizni promet na ljubljanski borzi je dosegel 977.5 mil. dinarjev v minulem letu, v letu 1928. pa 953.5 milij. dinarjev. — V Ljubljani je bila lani dozidana največja stavba tkzv. Rdeča hiša na Poljanski cesti. V njej je našlo streho 114 družin. — Na Vodovodni cesti je bila dograjena mestna kolonija, sestojeca iz 16 hišic s 64 stanovanji. Arhitektonsko najpomembnejša stavba, ki se je prošlo leto gradila, je palača Vzajemne zavarovalnice, povsem svojim namenom bo izročena šele letos. Njene monumentalne oblike so v ponos Ljubljani, mojstru Plečniku in arh. Fr. Tomažiču, ki sta jo projektirala. L. 1929. je bila dograjena in izročena prometu palača Poštne hranilnice. V Simon Gregorčičevi ulici je pod streho »Trgovski dom«, ki bo še letos dograjen. Pred glavnim kolodvorom je bil to leto izročen prometu hotel Miklič. Skupno računano je dobila Ljubljana

v l. 1929. nad 200 novih poslopij s približno 500 stanovanji. — Pod vodstvom prof. Plečnika je uspela regulacija okraja okrog Križank, tu je bil jeseni 1929. postavljen Ilirski steber, tudi delo mojstra Plečnika. SK Ilirija je dogradil športno kopališče »Ilirija«. — Zavarovanj pri OUZD v Ljubljani je bilo lani 103.000. — Knjižna žetev l. 1929. pri Slovencih bi bila v glavnem sledeča: Slovenska Matica nadaljuje v svojih rednih publikacijah Iz. Cankarjevo: Zgodovino likovne umetnosti v Zahodni Evropi (III. zvezek), ter Fr. Kidriča: Zgodovino slovenskega slovstva (1. snopič), poleg tega izide prvi del Reymontovih »Kmetov« v prevodu J. Glonarja in izvirno delo Fr. Bevka, roman »V zablodah«. Mohorjeva družba nadaljuje Malovo »Zgodovino slov. naroda«. Med rednimi knjigami te družbe izide Sl. Savinška »Grče« in J. Zorca »Domačija ob Temenici«. Med knjigami za doplačilo je izdala MD Ušeničnikovo »Knjigo o življenju« ter v ponatisu iz »Mladike« Ig. Jalna »Ovčar Marko« in Iv. Preglja »Peter Markovič«. V Vodnikovi družbi izide drugi del Lahove »V borbi za Jugoslavijo«, njeno lep-slovno produkcijo tvorita Sl. Savinška povest »Zgrešeni cilji« in J. Kozaka »Lectov grad«. — V Cankarjevi družbi, ki je bila preteklega leta osnovana, izide beletristično delo A. Cerkvénika »Daj nam danes naš vsakdanji kruh«. — Nova založba je to leto izdala 9. zv. Iv. Cankarjevih zbranih spisov (z uvodom in opombami Iz. Cankarja) ter za novo leto 7. zv. F. S. Finžgarja.

Tiskovna zadruga je izdala 3. zv. spisov Iv. Tavčarja (v redakciji Iv. Prijatelja, ki je napisal tudi uvod in opombe). — Jugoslovanska knjigarna je nadaljevala izdajo Zbranih spisov Iv. Preglja (3. in 4. zvezek). Med prevodi zavzemajo prvo mesto Dostojevskijevi »Bratje Karamazovi« (prev. Vl. Levstik). Edina dramska edicija je Al. Kraigherjeva »Živa«. Med najlepša knjižna izdanja je prišteti »Jakopičev zbornik«, ki ga je izdal Ljubljanski Zvon za mojstrovo petdesetletnico. Pomemben kulturni dokument je spominski Zbornik ob desetletnici Univerze kralja Aleksandra I., med znanstvene publikacije, ki bogate naše domače gradivo, je uvrstiti Steletov »Celjski strop« ter delo istega pisatelja »Sodni okraj Kamnik«, topografski opis umetnostno zgodovinskih spomenikov. Našo revno literaturo iz področja politike bogatijo Šukljeto »Spomini« ter Iv. Hribarjevi »Moji spomini« v 2 zvezkih.

5. Na mednarodnem šahovskem turnirju v Hastingsu je dr. Milan Vidmar izvojeval 2. mesto.

9. »O dosedanjih in nekaterih novih načinih utrjevanja cestišča, oziraje se na ljubljanske razmere«, je predaval ing. Mačkovšek v magistratni dvorani.

12. V Sloveniji je na novozgrajeni progi Rogatec—Krapina vozil prvič vlak komisijo, ki je pregledala progo za osebni in tovorni promet. — Imenovana je bila uprava Sokola kraljevine Jugoslavije: za podstarešino je bil imenovan Engelbert Gangl, za načelnika dr. Viktor Murnik, ter za načelnico Elza Skalarjeva. — Deputacija slovenskih občin in slovenskih županov se je poklonila kralju in predsedniku vlade v Beogradu.

15. V opernem gledališču je priredila španska skupina pevcev in plesalcev večer s petjem in plesom ob spremiljavi kitar in klavirja. — Feliks Starè, ugledni gospodarstvenik, slavi 80 letnico svojega rojstva na svojem gradu Kolovcu.

17. V enajstih mesecih preteklega leta je znašala produkcija slovenskih premogovnikov 2.091.814 ton, povečala se je za 25 % napram l. 1928. v istem razdobju. — V Sloveniji je po »Uradnem listu« 238 odvetnikov.

19. V Sanitetni svet za našo banovino so imenovani sledeči člani: dr. Al. Zalokar, dr. Živko Lapajne, dr. P. Kanc, dr. Fr. Jankovič, dr. J. Plečnik, univ. prof. dr. J. Tavčar ter izredni člani: inž. Stojan Guzelj, mr. ph. Gvidon Bakarčič, dr. V. Krejči, odvetnik, dr. Andrej Gosar, univ. prof. v Ljubljani.

22. Praška skupina Hudožestvenikov je gostovala v naši dramati. Igrali so dramatisacijo Dostojevskega »Zločin in kazen« ter Ostrovskega komedijo: Siromaštvo ni sramota.

23. Prof. Evgen Jarc je imenovan za podžupana mestne občine v Ljubljani. Razrešeni so bili sledeči odborniki

MOL: Ambrožič Josip, Golmajer Metod, dr. Koprivnik Rudolf, dr. Krek Miha, Likar Stane, Miklošič Ljudevit, Meze Edvard, prof. Osana Josip, Potočnik Alojzij, dr. Puntar Josip, dr. Rožič Valentin in Urbančič Karel. Sočasno so novo imenovani: ing. Zupančič Fran, Jenko Avgust, Knez Saša, Kregar Ivan, Ludvik Avgust, Malenšek Janko, Meden Viktor, Mohorič Ivan, ing. Pavlin Josip, Sušnik Rihard, Hribar Rado, Čeč Karel in Šarabon Andrej, vsi v Ljubljani. — Dr. Fr. Stelè je predaval o Plečnikovih delih doma in v tujini v unionski verandni dvorani.

25. Pisatelj Anton Leskovec je umrl v Ljubljani. Bil je sodelavec »D. i. S.«, v katerem je izšla vrsta njegovih dram. L. 1927. je naša drama uprizorila njegovo delo »Dva bregova«.

26. Državno sodišče za zaščito države je obsodilo sledeče člane komunistične organizacije iz Maribora: Milana Barleta, Rudolfa Straussa, Albina Breznika, Marijo Breznikovo, Frana Toplaka, Jakoba Kebriča in Ivana Roškarja, skupno na 25 let robije. — Mednarodne tekme na Bledu-Bohinju so radi vremenskih neprilik odpovedane.

28. O Ivanu Cankarju piše Alfred Kantorowicz v »Vossische Zeitung« o nemškem prevodu Hlapca Jerneja in poudarja, da je treba Cankarja uvrstiti med svetovno slovstvo, dalje govori o Cankarjevem socializmu, ki ne poteka od Marxa, marveč od Kristusa. »Nobena njegova figura ni lepa v posvetnem smislu. Vse so kot skrivenčene od boli in odpovedi, a vse so hkrati lepe kakor je lepo gotsko razpelo: v zmagi duše nad telesom, ljubezni nad silo. Najlepša pa je njegova mati. S par pripovedkami ji je postavil spomenik, da lepšega nima nobena mati na svetu.« Pisec trdi, da je treba Cankarja prišteti k najpomembnejšim pesnikom svetovne literature. — V zbornici TOI so naši obrtniki zborovali in pretresali stanovska vprašanja.

29. Ljubljančani so čuli prvič tkzv. zvočni film v kinu »Dvor«.

30. »Comédie Française«, igralska skupina iz Pariza, je gostovala v Ljubljani z Duvernoisovo komedijo »La Fugue«. — Poljski gospodarstvenik M. Krzyżankiewicz, predstavnik Mednarodnega velesejma v Poznanju, je obiskal Ljubljano.

FEBRUAR 1930.

1. V Kranju se vrše priprave za podružnico ljubljanske borze dela. — Ljubljanska borza dela bo odslej kotirala obveznice Blairovo posojilo zaradi odloka finančnega ministrstva. — Slovenska Matica je pripravila svojim članom sledeči knjižni dar za leto 1930.: Izidor Cankar, Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi. II. del: Romanska doba in gotika, 1. snopič. Reymont-Glonar, Kmetje, II. del: Zima. Calderon de la Barca - Župančič, Sodnik zalamejski. Dr. Janko Šlebinger, Literarno delovanje Slovenske Matice od začetka do leta 1930. Bibliografski pregled. Letno poročilo Slovenske Matice. Peta knjiga je na izbiro iz prejšnjih izdaj SM. — Revija za književnost »Ljubljanski Zvon« je stopila v petdeseto leto rednega izhajanja.

5. Na šahovskem turnirju v San Remu je dr. Vidmar dosegel 8 točk, prvo nagrado je dobil Aljehin s 14 točkami.

7. Kuharsko razstavo v Ljubljani, ki je bila danes zaključena, je obiskalo približno 10.000 oseb.

11. Režiser Ciril Debevec je predaval o gledališni kritiki v univerzitetni zbornici. — Naš rojak Matija Murko je v Parizu izdal študijo: La poesie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle. (Epska narodna pesem v Jugoslaviji početkom 20. stoletja). Pričujoča knjiga je zbirka predavanj, ki jih je imel avtor na pariški Sorboni. — Deputacija prekmurskih županov (40) se je oglasila pri banu, da manifestira za popolno in neokrnjeno realno gimnazijo v Murski Soboti.

12. Število trgovcev v Ljubljani se je lani povečalo od 1270 na 1326. V Ljubljani je 1142 trgovin, kar pomeni na 70.000 prebivalcev 1 trgovino na 61 ljudi. — V Filharmoniji je bil koncert novjših skladb Sl. Osterca. — V dramati je gostovala francoska dramska skupina »La petite scene«. Igrali so dvoje del, Marivauxovo »Drugo presenečenje v ljubezni« in Molièrovo »Prisiljeno ženitev«.

13. Javnost je razburila vest, da se hoče slovenščina odpraviti z novo univerzitetno uredbo. Rektor dr. Dolenc, ki je bil na skupni konferenci, je to vest demantiral, podčrtal je hkrati, da je akademska svoboda zagotovljena in da bo zakon vseskozi moderen. — Vseučiliški prof. dr. Aleksija Jelačić iz Skoplja je predaval v Ljubljani o ideoloških smereh novejšje ruske književnosti. — V dunajski Uraniji je predavala Cankarjeva prevajateljica dr. Jirku o Cankarju.

14. V Ljubljani je sestavljen nov banovinski šolski odbor: dr. Pirkmajer, dr. Lončar, dr. Pečovnik, dr. Kotnik, Podgornik, dr. Dolšak, ing. V. Skaberne, Dokler, Mazi, Novak, Slapšak, Engelman, Ditz, pisatelj Finžgar, štrukelj, Mihelič, dr. M. Vidmar in Ivan Baš so njega člani.

15. Cankarjev Hlapec Jernej je izšel v angleščini, prevod je oskrbela g. S. Jerajeva, uvod pa je napisal prof. Lavrin, naš belokrajinski rojak.

17. Ruska gledališka družba »Sinja ptica« je gostovala v naši operi in predstavila pester niz kratkih igrice s petjem.

19. Produkcija slovenskih premogovnikov se je v letu 1929. povečala za 23 % ali za 430.000 ton. — Slovenske čipke na mednarodni razstavi v Kodanju so bile deležne velike pozornosti.

20. Nemški pesnik Theodor Däubler je gost ljubljanskega Pen-kluba. V dramskem gledališču je predaval o temi »Goethe und Antike« in recital svoje pesmi.

22. Veleindustrijec Peter Kozina je umrl v svojem stanovanju na Bregu v Ljubljani, nadalje je umrl ljubljanski občinski svetnik odvetnik dr. Josip Jerič, predsednik nadzorstvenega sveta Zadružne gospodarske banke in tajnik »Nove založbe«.

23. Ministrski svet je sklenil, da se uvrsti tudi mesto Ljubljana v I. draginjski razred.

MAREC 1930.

Na londonski razstavi jugoslovanske umetnosti so bila v Zagrebu izbrana dela sledečih slovenskih likovnih umetnikov: Jakopič, Sternen, Vesel, Zupanec, A. Kos, S. Šantel, Vavpotič, Justin, Smrekar, Klein-Sternenova, Sirk, Pavlovec, Tratnik, Fr. Kralj, Cuderman, T. Kralj, N. Vidmar, O. Globočnik, D. Vidmar, M. Pregelj, Stiplovšek, Serajnik, Maleš, Čargo, Jakac, Piščanec, Dolinar, Kos, Loboda.

4. Josip Daneš-Gradiš obhaja 25 letnico gledališnega snovanja kot igravec mariborskega narodnega gledališča.

6. Ruski zadrugar in znanstvenik prof. dr. Vahan Totomianz je priredil pod okriljem ljubljanskih zadružnih zvez dvoje predavanj na temo: »Bodočnost Evrope v gospodarskem in zadružnem oziru« ter »Novosti v zadružnem gibanju«.

7. Ljubljana je proslavila svečano osemdesetletnico prezidenta T. G. Masaryka. Ljubljanska univerza ga je imenovala za častnega doktorja. — Skozi Ljubljano potuje japonski zoolog g. Tohru Uchida, ogledal si je naš zoološki institut v Ljubljani.

8. V dramskem gledališču se je odigrala premiera Lipahove komedije »Glavni dobitek«. — OUZD je kupil termalno kopališče v Laškem, kar je pomembno za socialno zavarovanje.

11. V Sloveniji vlada težka kriza v vinogradništvu, računa se na hl prideka do 250 dinarjev zgube.

11. Dr. Ivan Grafenauer, raziskovalec naše literature, je postal petdesetletnik. — Orkestralno društvo je imelo za svojo desetletnico jubilejni koncert pod vodstvom dirigenta Škerjanca.

12. Hrvatski pesnik Domjanić, pesnik Zagorja, je v Ljubljani, kjer so mu priredili akademijo s slavnostnim govorom pesnika Župančiča.

22. Dr. Robbins William Jacob, profesor botanike na Columbia University (Missouri U. S. A.) je prišel v Ljubljano, da poseti naš zoološki institut na ljubljanski univerzi kot zastopnik Rockefellerjeve ustanove (oddelek za prirodoslovje) za Evropo.

23. Univ. prof. dr. Fr. Kidrič, slavist naše univerze, proslavlja te dni v Ljubljani petdesetletnico svojega rojstva.

24. Banovinski proračun naše banovine za l. 1930./31. izkazuje 136,062.286 dinarjev dohodkov in toliko izdatkov, proračun je potrdilo finančno ministrstvo. — Pevsko društvo »Ljubljanski Zvon« obhaja 25 letnico svojega društvenega delovanja.

26. Akad. slikar B. Jakac potuje po Ameriki in razstavlja svoja dela z uspehom. — Za sedemdesetletnico rojstva Srečka Magoliča je avtor številnih krajinskih slik priredil jubilejno razstavo svojih slik.

27. V dvorani Delavske zbornice se je vršil občni zbor Zveze Slovenskih zadrug v Ljubljani. — Proračun MOI je bil soglasno sprejet.

28. Dr. Josip Mantuani, bivši ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani, proslavlja 70 letnico rojstva. — Ministrstvo za socialno politiko je zagotovilo Ljubljani 1,000.000 dinarjev za splošen azil brezdomcev, nova zgradba bi pomenila odločno dejanje socialnega skrbstva.

29. Bolniško zavarovanje je doseglo lani 45,485.000 dinarjev, napram l. 1928. se je zvišalo za 4,850.000 dinarjev. Povprečno število zavarovancev je znašalo 88.927 za leto 1928. in za lansko leto približno 95.000.

30. Novi državni proračun izkazuje 13.348 milijonov dohodkov in izdatkov.

31. Učiteljski pevski zbor iz Ljubljane je koncertiral v Pragi na svoji turneji po češkoslovaškem. Pevovodja je bil Srečko Kumar. — V ljubljanskem občinskem svetu se je konstituiral gospodarski klub.

APRIL 1930.

4. Za generalnega inspektorja higiene pri ministrstvu socialne politike in narodnega zdravja je imenovan dr. A. Štampar.

5. Odbor za postavitve Cankarjevega spomenika na Vrhnikih je oddal delo akad. kiparju Jurkoviču na podlagi njegovega osnutka »Mislec«. — Člani praškega Narodnega divadla (Dostalova, Scheinpflugova, Vydra, Vojta) so gostovali v naši drami, prvi večer so igrali Strindbergov »Smrti ni ples«, drugi večer pa Scheinpflugovo komedijo »Ljubezni ni vse«. — Tiskarno »Merkur« je prevzela banovina v svojo upravo.

9. Pisatelj Ivan Gruden, prof. trgovske šole, je umrl v Ljubljani. — Ministrstvo prosvete je odredilo nov izpitni red za predpise o polaganju mature na srednjih šolah.

11. Metod Dolenc, rektor naše univerze, izjavlja, da postane z zakonom o univerzah, ki izide v najkrajšem času, licealna knjižnica univerzitetna biblioteka. V proračunu je bila sprejeta postavka 686.000 din kot prva anuiteta posojila 7,000.000 dinarjev pri Hipotekarni banki za zgradbo univerzitetne biblioteke v Ljubljani, katere razpis bi naj bil že po rektorjevi izjavi v juliju, stavba pa do zime pod streho. — Zaključek šahovskega turnirja za prvenstvo Ljubljane je dal prvaka Zdenka Rupnika. — Razstava našega sodobnega slikarstva in kiparstva v Londonu je izredno uspela, za slovensko skupino je pri otvoritvi govoril dekan dr. Izidor Cankar.

12. V ljubljanski mestni elektrarni je stavljena v obrat nova parna turbina 4100 PH. — Major Martin Colarič, imenovan oče slovenskih vojakov med svetovno vojno, je umrl. — V februarju je nazadovala produkcija premoga, naši rudarji so sila prizadeti, kriza je prizadela do 35.000 rudarjev in njihovih svojcev.

15. Belokrajinska vas Zaluka je pogorela do tal. Ljubljanska mestna hranilnica je nakazala 100.000 dinarjev podpore pogorelcem.

16. Kakor poročajo listi, je dovolil Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani Kranjskim deželnim elektrarnam 20 milijonov dolgoročnega posojila za elektrifikacijo Slovenije.

18. Obnovitev dela v naših rudnikih po kompromisnem sporazumu med upravo drž. železnic in lastniki rudnikov.

19. Umrl je industrijec Avgust Žabkar, ki je posebno pomemben za našo železno industrijo. — Novačanov »Her-

man Celjski« je doživel v mariborskem gledališču prodoren uspeh.

26. Skladatelj Ignacij Hladnik, organist kapiteljske cerkve v Novem mestu, obhaja 50 letnico glasbenega delovanja. — Fašistični tisk poroča o izsleditvi sedmih atentatorjev na uredništvo »Popolo di Trieste« in na »Svetilnik zmage«, aretirani so bili sledeči: Franc Marušič, Zvonimir Miloš, Ferdo Bidovec, Alojz Valenčič, Alojz Španger, Vladimir Štoka, Karel Rupel in Ivan Obada.

27. Naše poslaništvo v Londonu javlja, da se je tam hudo ponesrečil akad. slikar Fran Sterlè, ki je podlegel poškodbam.

29. Ljubljanska policija je zapečatila društvene prostore »Jugoslovanske Matice« in jo razpustila. Enaka usoda je doletela »Slovensko Stražo«.

30. Zadružna zveza v Ljubljani ima ob 30 letnici 30. glavno skupščino.

MAJ 1930.

V Rimu so bili obsojeni pred sodiščem za zaščito države sledeči goriški Slovenci: Zavertanik Marij, Nardin Peter, Vizintin Anton, Kovec Adalbert, Zagonik Anton, Zigmund Jožef, Gorkič Emil, Jark Daniel, Hravič Teofil, Hrovatin Franc in Keber Franc.

2. Pianistka prof. Karmela Kosovelova je priredila klavirski koncert. Izbrala je za program skladbe Brahmsa, Schumanna, Chopina in Liszta.

4. Starosta slovenskih slikarjev, akad. slikar Simon Ogrin je umrl v starosti 80 let na Vrhniki.

6. Ljubljanska borza za blago in vrednote je imela V. redni občni zbor. Devizni promet v preteklem letu se suče okoli 1 milijarde dinarjev. V borzni svet so bili izvoljeni: Karel Čeč, Ivan Jelačin ml., M. Perković, V. Meden in ing. Vl. Remec, v finančni odbor: Josip Gogala, Iv. Gregorc, Anton Kralj, dr. M. Lukan, Janko Jovan, v razsodišče: O. Ebenspanger, Drago Gorup, Ernest Hieng, dr. Fr. Loretto, Jožko Majaron, V. Naglas, A. Pauli, dr. E. Rekar, Anton Rojina, R. Rozman, Fr. Rus, A. Soršak in Josip Urbančič.

7. Na iniciativo ljubljanskega Avtomobilskega kluba se je vršila anketa o problemu cest v Sloveniji. Modernizacija naših cest bi veljala 158 milijonov dinarjev. Ustanovil se je cestni odbor za dravsko banovino.

9. V Beograd je odpotovala deputacija slovenskih rudarjev, ki je opozorila prestolnico na bedo rudarskih rodbin, ki šteje približno 35.000 duš. — V dvorani Delavske zbornice se je vršil ameriško-jugoslovanski večer, ki sta ga priredila Miss Elleonor Cook in Miss Camilla Edwards.

10. Borza dela v Ljubljani je dobila novo upravo, katero sestavljajo sledeči člani: Ivan Ogrin, dr. E. Rekar, Jernej Ložar, Anton Rojina, Ivan Gajšek, Vinko Vrankar, Franc Svetek, Ivan Silvester, dr. Joža Bohinjec, Ivan Kocjan, dr. Kuhelj in Ivan Zorjan.

11. Bivši ljubljanski in mariborski veliki župan dr. Fr. Vodopivec je umrl. — Mestna občina Split je povabila mojstra Plečnika za sodelovanje v vprašanih regulacije Splita in Bačvice. — V Jakopičevem paviljonu je odprta razstava sodobne grafike.

13. Na predlog ljubljanske občinske uprave, da se izvršijo dela za zgraditev poslopja carinarnice, skladišča in stanovanjska poslopja za uradnike, je odobril finančni minister rešitev in v ta namen dovolil 25 milijonov din, kakor tudi za tlakovanje nekaterih cest v Ljubljani. — V nedeljo se je vršila premiera Bravničarjeve tridejanske opere Pohujšanje v dolini šentflorjanski na znani Cankarjev tekst. — Umrl je grajščak Josef Anton grof Barbo pl. Waxenstein na gradu Rakovniku.

14. Udeleženci III. kongresa slovenskih geografov so si ogledali Ljubljano, posetili našo univerzo in se odpeljali na Bled. V Ljubljani je bila ob tej priliki prirejena jamska razstava, ki naj bi nazorno opozorila geografe na tipičnost kraških tal.

15. Minilo je 60 let, kar je Peter Kozler izdal prvi slovenski atlant, v katerem je zarisal zedinjeno Slovenijo;

atlant je sprva naletel na razne ovire Bachovega režima, ki je zaplenil prvo izdajo, tudi druga izdaja je bila zaplenjena, šele na pritožbo je ministrstvo to prvo Slovenijo na zemljevidu odobrilo. — MOL bo v programu javnih del izvršila nekatera gradbena dela iz že najetega 10 milij. posojila: za tlakovanje je predvideno 1.022.000 dinarjev, iz tega se bo uredil tlak Pred škofijo, Pražakova ulica, Semeniška ulica. Dalje bo MOL pripravila in na novo zgradila javna stranišča. Prostor pred sv. Jožefom bo novo urejen. V regulacijskem programu bo izvršena naprava zbiralnega kanala pod Rožnikom, regulacija Gradaščice ter most pred trnovsko cerkvijo. Razširjeno bo poslopje mestne ubožnice in na novo postavljena dva mosta čez Mali graben in čez Gradaščico.

15. V Pragi je umrl dr. Andrej Volgar, kamniški rojak, ki je podpiral naše dijaštvo v Pragi in se je tudi literarno udeleževal. — Mačkov proces vzbuja po vsej državi močilen odmev, odmeva glasno tudi v Sloveniji.

16. Dragocen diptihon, ki je bil svoječasno ukraden iz zagrebške stolnice in prodan v Ameriko, afera, ki je vzbudila veliko senzacijo v strokovno zainteresiranih krogih, je sedaj rešena. Maks Pitamic, nečak poslanika dr. Pitamica v Washingtonu, je bil pooblaščen, da prenese diptihon iz clevelandskega muzeja v zagrebško stolnico.

20. V Domžalah je bil izročen socialnemu namenu »Dobrodelni dom«, v njem je 16 sob za 3—4 osebe, kuhinja s priteklinami; stavba je opremljena z električno lučjo in vodovodom. — V Mariboru je bila v soboto premiera Kraigherjeve drame »Na fronti sestre Žive«, ki je lepo uspela.

21. Ivan Shvegel je bil imenovan za ministra brez listnice. — Praški kvartet (Zikovci) je bil pred 10 leti ustanovljen v Ljubljani in je v tej dobi na mnogih koncertih izpričal svoje resnobno umetnostno delo.

27. Univ. prof. Voj. Mole je predaval v Krakovu o Slovencih. — Koncert pevskega društva »Grafike« pod vodstvom pevskega pedagoga prof. Gröbminga, ki je v kratkem času zbor umetniško izoblikoval in je pevce umetnostno vzgojil v soliden pevski zbor.

29. Vladika dr. Anton Bonaventura Jeglič — osemdesetletnik. — V Mengšu bodo proslavili v nedeljo 100 letnico rojstva pisatelja Janeza Trdine, ki se je rodil 29. maja 1830. istotam. — 10. ljubljanski velesojem je bil odprt.

30. Velika slavnostna akademija v proslavo 80 letnice dr. Jegličeve se je vršila v Unionu.

JUNIJ 1930.

4. Med upravo drž. železnic in zastopniki rudnikov je bil dosežen sporazum, po katerem bo TPD dobavljala letno 600.000 ton premoga. Pogodba velja eno leto. — Kalkutski nadškof msgr. Perier je obiskal Ljubljano.

5. Industrijci so zborovali na 7. redni glavni skupščini Zveze industrijcev. — V javnost prodre apel za pomoč stradajočim rudarskim otrokom v naših rudarskih revirjih. Prvi so se dejavno odzvali Slovenci v Franciji!

6. Ustanovil se je banovinski podporni fond za brezposelne. — V petek je bila v Narodni galeriji odprta francoska razstava, ki obsega 132 olj, pastelov, akvarelov ter 70 grafik.

12. V Stari Loki se je pričela dražba Strahlove zapuščine, naše najbogatejše umetnostne zbirke v zasebnih rokah. Izločeni so predmeti, ki pripadajo po oporoki † Karla viteza Strahla Narodni galeriji.

15. Umrl je prof. Ivan Mazovec, bivši oblastni poslanec. — Ljubljanska drama je odšla ob koncu sezone na šesttedensko turnejo po državi.

17. Dosedanji dekan med. fakultete, univ. prof. dr. phil. in med. Alfred Šerko je bil izvoljen za rektorja za leto 1930.—31.

19. Pri gradnji vile v Levstikovi ulici na Vrtači so delavci naleteli na rimski kamenit grob s 6 lončenimi žarami.

21. Ljubljanski škof dr. A. B. Jeglič je imenovan za naslovnega nadškofa Garelenškega. — Na sejah MOL je bila

sprožena debata elektrifikacije Slovenije. V časopisju pridobiva mimo gospodarskega prvenstveno strankarsko lice. — Mednarodna konferenca za delo je določila 7³/₄urno dnevno delo v rudnikih. — Delegacija balkanskih zdravnikov si je ogledala sanitarne ustanove v Ljubljani. — Dr. Bartolomeo Calvi je preyedel v italijanščino Cankarjevo »Moje življenje«.

24. V Lescah je bil položen temeljni kamen za novo šolo.

25. Nj. Vel. kraljica se je pripeljala s svojega letovanja na Bledu v Ljubljano in obiskala Mladiko.

27. Pročelje uršulinske cerkve je v odrih in se temeljito obnavlja zunanjsčina te odlične arhitekture, hkrati dobi novo kamenito stopnišče po načrtih arh. Plečnika. — Močno zanemarjeni Mestni dom na Krekovem trgu je istako v popravilu. — Prvemu slovenskemu županu Ljubljane, Petru Graseliju, je zapel pevski zbor Glasbene Matice podoknico pred njegovim stanovanjem v počastitev njegove 90-letnice.

28. Ljubljanski vodovod deluje 40 let in oskrbuje mesto z dobro in zdravo pitno vodo. Pred 50 leti ni imelo vse mesto več kot 12 glavnih vodnjakov.

28. V Ljubljani se snuje v sredini mesta nova velikanska zgradba — nebotičnik, katerega namerava zgraditi Pokojninski zavod. — Slovensko združenje stremi po koncentraciji, kar izpričuje fuzija ljubljanske in celjske Zadrugne zveze. V l. 1929. je bilo prometa 6400 milijonov dinarjev.

JULIJ 1930.

2. Slovenski pisatelj Bogomir Magajna je promoviral za doktorja vsega zdravilstva na zagrebškem vseučilišču.

4. Banski svet dravske banovine je bil imenovan z odlokom ministrskega sveta. — Zakon o univerzah kraljevine Jugoslavije je podpisan.

5. Mestna klavnicarica dobi prizidek h klavnici, kar bo veljalo približno 900.000 dinarjev.

6. Konferenca gospodarskih krogov za zvezo Slovenije z morjem se je vršila na Sušaku, postavila se je zahteva po takojšnji zgradbi proge Kočevje—Stari trg—Vrbovsko. — Novi gozdni zakon je stopil v veljavo.

8. Ekskurzija 57 poljskih profesorjev pride v Ljubljano. — V Krašnji se je odkrila spominska plošča Andrejčkovega Jožetu.

10. Zaradi dogovora med MOL in komando dravske divizijske oblasti se je izvršila zamena vojašnic. — V prvi polovici tekočega leta je ljubljanska reševalna postaja poslovala v 1440 primerih.

12. Ljubljansko Narodno gledališče je 10 let v državni upravi.

13. Pred 10 leti je bil požgan Narodni dom v Trstu.

14. Slovenec Primožič postane svetovni prvak v telovadbi na mednarodnih telovadnih tekmah v Louxemburgu. — Našli so ponesrečenega W. Luckmanna, kartografa ljubljanske univerze, v Julijskih Alpah.

16. Ameriški Slovenci v Minesoti proslavljajo stoletnico škofa Barage. — Anton Malej, telovadec na mednarodni telovadni tekmi, je podlegel poškodbam v Louxemburgu.

19. Anton Kristan, predsednik Zveze gospodarskih zadrug in minister n. r., je umrl. Pokojnik je bil delaven zadrugnik.

23. Dr. Zdravko Zwitter je umrl y Št. Jakobu v Rožu. V svoji disertaciji je obravnaval problem naše manjšine.

25. Slovenski pripovednik Ivan Zorec — petdesetletnik. — V Ljubljani se vrši kongres slovanske katoliške akademske mladine.

26. Vladika dr. Andrej Karlin praznuje v Mariboru zlatomašniški jubilej.

29. Ljubljanski veletrgovec Josip Bahovec, občinski svetnik itd., je umrl. — Dr. Gregorij Rožman, dosedanji pomožni škof, je bil imenovan za ljubljanskega škofa, ko je demisioniral nadškof dr. Jeglič zaradi visoke starosti. — Pri banu inž. Sernecu se je oglasila deputacija nemškega »Kulturbunda«.

31. Elementarna katastrofa nad sodraško dolino, orkan s točo, poplavo in strelo.

AVGUST 1930.

1. Rado Murnik — slovenski pisatelj — 60letnik. — Vseslovenski gasilski kongres v Ljubljani. — Proslava 600letnice Kočevja.

2. Ljubljana se poslavlja od svojega vladike dr. A. B. Jegliča. — Povodom gasilskega kongresa v Ljubljani je odprta pomembna gasilska razstava.

3. Prvo prostovoljno gasilsko in reševalno društvo proslavlja 60letnico. Očetu slovenskega gasilstva, Francu Bartletu, odkrijejo nagrobni spomenik. — Ljubljanski aeroklub je konstruiral letalo »Bloudek XV«, ki je bilo ta dan krščeno.

6. Združenje naših grafikov si namerava postaviti svojo palačo na koncu Miklošičeve in Masarykove ceste.

8. Franc Kocbek, nadučitelj v p. in pisatelj, pionir alpinistike Savinjskih Alp, je umrl.

10. Na Vrhniki je svečano odkritje Cankarjevega spomenika. — Umrl je akad. slikar Gašper Porenta, profesor škofovskih zavodov.

16. Strašna toča na Dolenjskem in v Beli Krajini. — Na Jesenicah zemeljski usadi rušijo hiše.

19. Računa se, da dobi Ljubljana letos 440 novih stanovanj. Ljubljanski trgovec Jean Stacul se je ponesrečil v Splitu.

20. Koncert angleških pevcev v Filharmoniji.

22. Novo tramvajsko progo začno graditi v Šiško, nato na Vič in v Št. Vid.

24. Tridesetletnica češke kočice pod Grintovcem, ki jo je zgradila češka podružnica SPD. — Starinoslovec Kušljan Ignacij je umrl na Dolenjskem.

26. Začel se je velik veleizdajniški proces proti 87 Slovincem, živečim v Italiji. — Iz Francije in Westfalske so prišli v domovino slovenski rudarji, na Jesenicah in v Ljubljani so bili presrečno sprejeti.

29. Min. dr. Korošec je prispel v Ljubljano, da otvori veliko gozdarsko in lovsko razstavo. — Na stavbišču Jugobruna v Kranju so odkopali delavci staroslovenske grobove.

30. V vasi Doljana v Beli Krajini je pogorelo 37 poslopij. — Otvoritev jesenskega velesejma v Ljubljani z gozdarsko in lovsko razstavo.

SEPTEMBER 1930.

4. Trgovsko bolniško in podporno društvo se je odločilo za izgradbo sanatorija — Šlajmarjev dom.

6. Vsi jugoslovanski polki prejmejo na Banjici nove polkovne zastave. — V Bazovici so bili istega dne v jutro ustreljeni v hrbet 4 obsojenci v tržaškem procesu: Franjo Marušič, Zvonimir Miloš, Ferdo Bidovec in France Valenčič, ostali obsojenci so bili obsojeni skupno na 147 let ječe.

7. Na Jesenicah se blagoslovi Krekov prosvetni dom.

10. V Ljubljani se vrši VII. mednarodni misijonski kongres.

14. Prof. dr. Fr. Ramovš, slavist naše univerze — štiridesetletnik. — Slovesna otvoritev Delavskega doma v Kranju.

16. V Ljubljani se osnuje iz ostanka likvidacijske mase bivše gospodarske poslovalnice Južne železnice fond za zgradbo stanovanjskih hiš železniških uslužbencev. — Ljubljanske srednje šole štejejo 1200 prvošolcev.

17. Novi uradniški zakon je definitivno redigiran, namesto dosedanjih kategorij in skupin stopi razdelitev na 10 razredov. — MOL snuje popolno preureditev Marijinega trga z novim tromostjem.

18. Slikar Matej Sternen, znani restavrator številnih fresk — šestdesetletnik.

20. Upravni odbor dr. Oražnovskega dijaškega doma sklene plačevati 50 revnim akademikom ljubljanske univerze redno hrano od zimskega semestra 1930./31. dalje.

20. France Veber, profesor filologije — štiridesetletnik.

24. Anton Bulovec, višji dež. sodni svetnik, je umrl v Ljubljani.

26. Zadnja slovenska šola v Italiji — šentjakobska šola v Trstu — zaprta.

27. Strašna toča nad Sorškim poljem.

28. Msgr. Stanko Premrl, slovenski glasbenik — petdesetletnik. — Društvo Zoo v Ljubljani se razhaja.

29. Kongres Zveze jugoslovanskih mest v Ljubljani.

30. Minister šum in rud dr. Korošec odhaja s svojega mesta.

OKTOBER 1930.

1. Gradnja nove šolske palače Trgovske akademije zagotovljena.

2. Ban inž. Serbec je postal minister za šume in rudnike, banske posle vodi podban dr. Pirkmajer.

6. V Gorici so demonstranti opustošili uredništvo in tiskarno »Novega lista«, edinega slovenskega lista v Julijski Krajini. — Zborovanje slovenskih profesorjev v Ljubljani. — Premiera Šnuderlove »Pravljice o rajski ptici« v ljubljanski drami.

8. Slovesna blagoslovitev nove palače Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani.

9. Ignacij Hladnik, slovenski glasbenik, odhaja po 42letnem službovanju v Novem mestu v pokoj.

10. Desetletnica usodnega plebiscita na Koroškem.

11. Drama uprizori novo slovensko delo »Kraljična Harris« pisatelja Antona Leskovca.

12. Radi deževja velike poplave po vsej Sloveniji.

13. Slovenski učitelji pri ministru prosvete za ureditev gospodarskega stanja slovenskih učiteljev.

14. Združenje slovenskih igralcev namerava letos postaviti Borštniku in Verovšku nagrobni spomenik.

15. Definitivna potrditev detajlnih načrtov in proračunov za ljubljansko carinarnico.

17. Dr. Ivana Dornika koroška drama »Juta« je doživela v mariborskem gledališču krstno predstavo. — V Krškem je izkopal neki delavec 180 cekinov, ki tehtajo 64 kg in so iz suhega 22kar. zlata. Zlatniki predstavljajo znatno zgodovinsko vrednost.

19. Polkovnik in gen. tajnik Aerokluba v Beogradu, Švabić, branitelj Ljubljane, se mudi med nami.

21. Zaznamenovati je občutno krizo lesa v Sloveniji, industrija hrastovih frizov preživlja katastrofalno krizo.

23. Letošnja gradbena delavnost v Ljubljani se je znatno dvignila, doslej za 68 milijonov dinarjev novih stavb, lani za 45 milijonov dinarjev.

31. Češkoslovaški konzul dr. Resl se poslavlja od Ljubljane — novi konzul je inž. Josef Sevčik. — Koroški deželni zbor je sklenil ustanoviti kulturno komisijo za čuvanje posebnih interesov narodno mešanega ozemlja.

NOVEMBER 1930.

1. Odkrit je skupen spomenik odličnima igralcema Antonu Verovšku in Ignaciju Borštniku.

4. Radi krize sirovin se naš izvoz nepovoljno razvija. —

7. Predsednik vlade general Peter Živković se v spremstvu ministrov mudi v Sloveniji. — Knjiga o Otonu Župančiču, ki jo pripravlja g. Lucien Tesnière, izide konec leta.

9. V naši banovini se vrši reorganizacija cestne uprave.

10. V nedeljo je zborovalo nad 2000 slovenskih kmetovalcev, sklenjeno je bilo več resolucij za zboljšanje njihovega stanu.

11. Godalni kvartet iz Dresdna je koncertiral v Ljubljani.

12. Danes poteka deseto leto, odkar je bila v Rapallu podpisana pogodba med Jugoslavijo in Italijo, ki je določila današnje meje.

14. V Celju je umrl širom Slovenije znani veleindustrijec Peter Majdič. — Najstarejše slov. akad. društvo »Triglav« bo praznovalo 55-letnico svojega obstoja. — V Novem mestu je bila slovesna blagoslovitev temeljnega kamna novega Prosvetnega doma. — Te dni je izšla knjiga prof.

Kolarja »Preporodovci«, važen donesek slovenske polit. zgodovine.

16. Ljubljana dobi šolo za sestre pomočnice, za bolničarje in babice. — Goriški »Novi list« ustavljen. — Razstava novih pridobitev iz Strahlove zapuščine v NG je bila pod predsedstvom dr. Fr. Windischerja odprta.

21. Dr. Josip Čerin proslavlja 40-letnico dirigiranja.

22. V Dolu pri Hrastniku se blagoslovi nova šola, ki spada med najlepše zgradbe svoje vrste vse Jugoslavije. — Bolgari proslavljajo petdesetletnico prof. Antona Bezenška, očeta bolgarske stenografije.

27. Danes je minulo 65 let, odkar se je rodil dr. Janez Evang. Krek. — Gradi se nov velik mestni cvetličnjak v Ljubljani. — Podžupan prof. E. Jarc predava o novi Ljubljani.

30. Nova šola v Devici Mariji v Polju je bila zgrajena.

DECEMBER 1930.

2. Sedemdesetletnica g. Franca Grafenauerja iz Ziljske doline na Koroškem, ki je bil poslednji zastopnik koroških Slovencev v dunajskem parlamentu. — Na seji upravnega odbora TPD se je sklenilo darovati 1 milijon dinarjev v podporo trboveljskih rudarjev.

3. V Beogradu se je vršil uspeli koncert Akad. pevskega zbora. — Violinski virtuoz Juan Manen koncertira v Ljubljani.

4. Vsi kmetijski strokovni listi se združijo v skupno glasilo »Kmetovalec« v prihodnjem letu. — Grajske šance so popravljene in imajo sedaj povsem novo lice.

5. Za novega bana je imenovan dr. D. Marušič, odvetnik v Ljubljani. — Slavistični klub ljubljanske univerze priredi to leto vrsto predavanj. Sodelujejo Kidrič, Ramovš, Župančič, Finžgar i. dr. — V Primorju je bila kazensko premeščena vrsta slovenskih učiteljev in učiteljic.

7. Regulacijska dela Ljubljanice se bodo po 16 letih zopet obnovila. — Palača OUZD v Mariboru pod streho.

10. Svetovni šahovski prvak dr. Aljehin se mudi v Ljubljani, da priredi za naše šahiste veliko simultanko. — Minister za javna dela je odobril proračun za zgraditev pravoslavne cerkve v Ljubljani in sicer v višini 1,674.434 dinarjev.

13. V Gradcu je umrl odličen znanstvenik, univ. prof. dr. F. Pregl, Nobelov nagrajenec, ki je bil l. 1859. rojen v Ljubljani. — Svečana komemoracija 1500letnice smrti sv. Avguština se je vršila v veliki unionski dvorani.

14. Zveza kulturnih društev v Ljubljani obstoja že 10 let. — »Mladi Pen« v Ljubljani je priredil literarni večer, recitali so mladi slovenski pesniki in pisatelji.

16. Vrhniški avtobus je trčil v vlak in je zgorel; hudo poškodovanih je bilo 5 potnikov, šofer in sprevodnik sta podlegla poškodbam.

18. Na banovini se je vršila anketa glede znižanja cen kruhu.

19. Lani je šlo za delom nad 7000 delovnih moči v tujino iz Prekmurja, njihov zaslužek sezonskega dela znaša okrog 25 milijonov dinarjev.

20. V Gorici gre živa akcija proti slovenski službi božji. — Kirurški oddelek ljubljanske bolnice ima prostora za 2000 bolnikov letno, v resnici pa jih sprejme nad 7800 letno; zdravniki so se energično zavzeli za odpravo bolniške mizerije v Sloveniji. — Zanimiva je izjava o manjšinah zunanjega ministra dr. Curtiusa, ki jo je dal v Šleziji. Izjavil je, da je pomirjenje manjšin in varstvo manjšin v vseh državah eminenten evropski življenjski problem. Pravičnost pa je najboljše orožje, ki je danes nemštvu na razpolago in mu stoji na strani. Nemški koraki v Ženevi so samo dokaz za to, da Nemčija nikdar ne bo zapustila pravic, ki so posvečene s pogodbami. — V Celju je umrl Rafko Salmič, urar in znan gledališki igralec-diletant.

23. Tehniška fakulteta naše univerze je izgubila odličnega znanstvenika univ. prof. ing. Ignatija Majdela.

24. Palača »Viktoria« na Aleksandrovi cesti je dograjena.

27. Pisatelj dr. Anton Novačan odhaja kot konzul v Brailo v Romunijo.

POPRAVKI

k razpravi Strojari na forštat v »Kroniki« 1937., III in IV.

- Str. 130. levo, 10. vrsta od spodaj, beri: 1763. namesto: 1736.
 „ 130. desno, napis pod sliko spodaj, beri: 1901. namesto: 1892.
 „ 134. levo, napis pod sliko spodaj, beri: *od juga*, namesto: od vzhoda.
 „ 194. desno, 8. vrsta od zgoraj, beri: Paulin, a jo 20. aprila 1904., namesto: Pavlin, a jo še isto leto (20. aprila).
 „ 198. desno, 18. vrsta od spodaj, beri: 24. maja, namesto: 24. junija.
 „ 198. desno, 5. vrsta od spodaj, beri: 13. oktobra, namesto: 11. oktobra.
 „ 199. desno, 17. vrsta od spodaj, beri: Boršnikom, namesto Boršičem.

Ivan Janesch, star. (1818.—1882.) z ženo Ano, roj. Herzmanovo in sinom Ivanom

(Glej razpravo „Strojari na forštat“, Kronika 1937. št. III., str. 130—32).

Popravi tiskovne pomote v »Kroniki« IV, 221, b. v 2. vrsti: namesto *accubuit* čitaj *occubuit*, b. v 8. vrsti čitaj namesto *alioque* prav *alioqui* (= *alioquin*) in na str. 222., v. 19., namesto *proiude* prav *proinde*.

Bivša Perles - Bals - Lasnik - Mayerjeva hiša. Pogled z Marijinega trga

Bivša Perles - Bals - Lasnik - Mayerjeva hiša. Pogled z Wolfove ulice

(K razpravi „Strojari na forštat“ v Kroniki 1937.).

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo, upravo in inseratni del odgovoren Pavel Debevec. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80.—, za pol leta din 40.—, za četrt leta din 25.—. Za inozemstvo din 100.—. — Posamezna številka stane din 30.—. Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

PLIN
KURIVO
SODOBNOSTI

Mestna plinarna ljubljanska

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varjenje, sušenje itd. - le plin!

Resljeva cesta št. 28 Telefon št. 43-27

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Frančiškanska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmodernejše urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100% domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica